Фролова Л. С.

ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ

"Фізичне виховання"

Навчально-методичний посібник

Фролова Л. С.

Вступ до спеціальності "Фізичне виховання"

Навчально-методичний посібник

Черкаси – 2014

УДК 796.011.3:378.14 (075.8)
Ф 91

Фролова Л. С.
Вступ до спеціальності «Фізичне виховання»: навчально-методичний посібник. – Черкаси, 2014. – 281 с.

Рекомендований до друку Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
(протокол № 6 від 27 березня 2014 року)

Навчально-методичний посібник розроблений з метою забезпечення дисципліни «Вступ до спеціальності» навчання студентів галузі знань 0102 – Фізичне виховання, спорті і здоров'я людини, напряму підготовки 6.010201 – Фізичне виховання. Представлено матеріали, які розкривають історичні та сучасні особливості вищої освіти України, а також інформують студентів про фізичну культуру як галузь реалізації своєї професійної майстерності. Навчально-методичний посібник призначений для студентів першого курсу, які знаходяться в стані адаптації до навчання, тому наданий детальний опис структури вищої школи, сучасних вимог до фахівців та діяльності студентів.

Для студентів та викладачів вищих навальних закладів галузі фізичної культури.

Рецензенти*:*

О. П. Безкопильний, кандидат педагогічних наук, доцент, директор ННІ фізичної культури, спорту і здоров'я Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького;

П. М. Гунько, кандидат педагогічних наук, методист циклової комісії фізичного виховання Черкаського державного бізнес-коледжу.

ЗМІСТ

	ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1.	**ОСВІТА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПІДГОТОВКИ ДО ЖИТТЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ**	10
1.1.	ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСВІТИ УКРАЇНИ	10
	Список використаних джерел	25
1.2.	МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС	26
1.2.1.	Євроінтеграція: суть та перспективи для України	26
1.2.2.	Болонський процес як засіб інтеграції і демократизації вищої освіти	30
1.2.3.	Розширення доступу та гарантія якості вищої освіти	33
1.2.4.	Основні завдання, принципи та етапи формування європейського простору вищої освіти	34
1.2.5.	Європейська система трансферу кредитів - ECTS	36
1.2.6.	Кредитно-модульна система організації навчального процесу у вищих навчальних закладах	39
1.2.7.	Додаток до диплома як засіб працевлаштування	44
	Список використаних джерел	44
	Висновок до розділу 1	45
	Запитання для самоконтролю до розділу 1	46
	Завдання для самопідготовки до розділу 1	46
РОЗДІЛ 2.	**ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА – НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ**	47
2.1.	ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ	47
	Список використаних джерел	62
2.2.	ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ІНШИХ СОЦІАЛЬНИХ ПІДСИСТЕМ	64
2.2.1.	Політика у фізичній культурі та фізична культура для політики	69
2.2.2.	Фізична культура у системі християнських цінностей	70
2.2.3.	Від практицизму до гуманістично-національних ідей у сфері фізичної культури	71
2.2.4.	Глобалізаційні тенденції в спорті	74
2.2.5.	Ринок фізкультурно-спортивних послуг як вимога сьогодення	76
2.2.6	Ефективна система сучасного маркетингу у сфері фізичної культури	79
2.2.7	Партнерство фізичної культури та оточуючого середовища	82
2.2.8.	Засоби масової інформації як найважливіший маркетинговий напрямок розвитку фізичної культури	83
2.2.9	Моральні принципи для фізичної культури	84
2.2.10.	Проблеми допінгу в олімпійському спорті	87

2.2.11. Правові відносини у галузі фізичної культури 88
Список використаних джерел 89
2.3. СИСТЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ 93
Список використаної літератури 111
2.4. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ 113
2.4.1. Адаптивний спорт 115
2.4.2. Волонтерський рух у адаптивному фізичному вихованні 117
Список використаних джерел 118
2.5. АКТИВНІ ВИДИ РЕКРЕАЦІЇ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ 119
Список використаних джерел 121
2.6. СУЧАСНІ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ТА СПОРТІ 122
Список використаних джерел 131
Висновок до розділу 2 133
Запитання для самоконтролю до розділу 2 133
Завдання для самопідготовки до розділу 2 133
РОЗДІЛ 3. КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСТАНОВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ 134
3.1. ЕВОЛЮЦІЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ КАДРІВ 134
3.1.1. Вища освіта в СРСР 140
3.1.2. Ретроспективний порівняльний аналіз структури та професіональної орієнтації навчальних курсів країн світу 142
3.1.3. Становлення вітчизняної вищої фізкультурної освіти 149
3.1.4. Сучасний стан та тенденції розвитку системи вищої освіти України 151
Список використаних джерел 157
3.2. МОДЕЛЬ ФАХІВЦЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЙОГО ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ 159
3.2.1. Педагог, його функції та характерні особливості 163
3.2.2. Професіограма фахівця галузі фізичної культури 166
3.2.3. Сучасні тенденції вимог до фахівця фізичної культури 174
Список використаних джерел 176
Висновок до розділу 3 177
Запитання для самоконтролю до розділу 3 177
Завдання для самопідготовки до розділу 3 177
РОЗДІЛ 4. ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ 178
4.1. СТУДЕНТИ ТА ЇХ АДАПТАЦІЯ ДО НАВЧАННЯ 178
4.1.1. Соціально-психологічний портрет студентів за роки становлення України як самостійної держави 178

4.1.2. Емоційно-мотиваційна сфера особистості студента-спортсмена 182
4.1.3. Адаптація студентів 185
4.1.4. Типологія студентів 193
4.1.5. Права та обов'язки студентів 195
Список використаних джерел 200
4.2. НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ 201
4.2.1. Прослуховування та запис лекцій 203
4.2.2. Методика запису лекції 206
4.2.3. Підготовка до семінарських (практичних) занять 210
4.2.4. Консультації 214
4.2.5. Професійна підготовка студента-спортсмена 215
4.2.6. Професійно-педагогічна практика 216
4.2.7. Формування проектного мислення в період навчальної діяльності студентів 217
4.2.8. Організація роботи студентської праці 218
Список використаних джерел 221
4.3. СУТНІСТЬ НАУКИ ТА ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. СТУДЕНТ ЯК ПОЧАТКІВЕЦЬ-ДОСЛІДНИК 222
4.3.1. Наука як система 222
4.3.2. Науково-дослідна діяльність та кадровий науковий потенціал України 224
4.3.3. Теоретична основа наукових досліджень 235
4.3.4. Функції наукової теорії 238
4.3.5. Науково-дослідна робота студентів 242
4.3.6. Виховання творчих здібностей 245
Список використаних джерел 248
4.4. РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ЧЕРЕЗ САМОСТІЙНУ РОБОТУ 249
4.4.1. Сутність і структура самостійної роботи 249
4.4.2. Методика пошуку літературних джерел 256
4.4.3. Методика вивчення наукової, навчальної, навчально-методичної літератури 258
Список використаних джерел 267
Висновок до розділу 4 268
Запитання для самоконтролю до розділу 4 268
Завдання для самопідготовки до розділу 4 268
ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ 269
Список використаних джерел 279

ВСТУП

Включення у навальний план напряму підготовки 6.010201 «Фізичне виховання» дисципліни «Вступ до спеціальності» обумовлено тим, що багато абітурієнтів чітко не уявляють собі мету і завдання вищої школи, особливості навчання, права і обов'язки, характер майбутньої професії. Все це ускладнює процес адаптації студентів, тобто пристосування до специфічних форм навчання.

Прискорити процес адаптації, швидко увійти в активне життя інституту, полегшити процес оволодіння знаннями, уміннями та навичками до поможе дисципліна, викладання якої здійснюється згідно зі стандартами освіти галузі знань 0102 «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» напряму підготовки 6.010201 «Фізичне виховання».

Метою викладання навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» є активне сприяння вихованню усвідомленого інтересу до майбутньої професії, тим самим зменшуючи терміни соціально-психологічної адаптації студентів першого курсу до умов навчальної діяльності, життя та побуту в університеті, а також формуванню системи знань, умінь та навичок ведення самостійної і науково-дослідної роботи, що сприятиме розвитку творчого мислення та закладання фундаменту для безупинного удосконалення майбутніх фахівців.

Поставлена мета досягається шляхом:

1. Формування загальної уяви про історію національної освіти та модернізацію вищої освіти в Україні.
2. Ознайомлення із специфікою фізкультурної освіти, структурою та організацією навчального процесу у вузах.
3. Навчання найбільш раціональним формам та метод аудиторної й самостійної роботи студентів.
4. Розкриття суті, структури та соціальної функції фізичної культури як галузі професійної діяльності.

5. Формування загальної уяви про структуру, зміст, характер та специфіку майбутньої професії.

6. Формування особистості майбутнього фахівця, розвиток його культури й ерудиції та поєднання обов'язків студента із завданнями оволодіння основами майбутньої професії.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні:

знати :

1) національні освітні традиції;
2) національні традиції фізичної культури;
3) тенденції сучасного розвитку вищої освіти;
4) основні аспекти рухової активності;
5) основні категорії та поняття теорії фізичної культури;
6) характеристику фахової діяльності;
7) структуру підготовленості викладача;
8) проблеми кадрового забезпечення галузі фізичного виховання та спорту;
9) роль науково-дослідної роботи в процесі підготовки фахівця;
10) вимоги до навчальної діяльності студентів;
11) форми самостійної підготовки студентів.

вміти :

1) орієнтуватися в питаннях фізичного виховання і спорту;
2) володіти спеціальною термінологією;
3) робити доповіді;
4) чітко та лаконічно висловлювати думку;
5) збирати та аналізувати інформацію;
6) вільно та аргументовано апелювати до викладачів з різних питань;
7) конспектувати лекції, семінарські, практичні та лабораторні заняття;
8) самостійно опрацьовувати навчальний та науково-методичний матеріал;
9) володіти знаннями про майбутню професію;

10) уявляти себе в ролі фахівця фізичної культури.

Безперервність навчального процесу і наступність у розвитку особистості забезпечують психолого-педагогічні та соціальні умови. Для оптимізації роботи з першокурсниками необхідно: їх ознайомлення з особливостями навчального процесу, правилами внутрішнього розпорядку; професійне орієнтування; залучати старшокурсників для роботи з першокурсниками; знання соціально-демографічних характеристик студентів, вивчення характеру, рівня знань, громадської активності; вивчення системи міжособистісних відносин; розвиток відсутніх організаторських умінь і навичок, надання допомоги в науковій організації праці та самовихованні. Педагогічне управління процесом навчання передбачає інформування студентів про труднощі адаптаційного періоду та способи їх подолання, що реалізується і через засвоєння дисципліни «Вступ до спеціальності».

РОЗДІЛ І
ОСВІТА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПІДГОТОВКИ ДО ЖИТТЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

1.1. ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Кожне суспільство дбає про те, щоб підготувати до життя молоде покоління, що йде йому на зміну, і з тою метою передає молоді релігійні і моральні погляди, теоретичні знання та набутий практикою досвід [3, С. 27].

До часу утворення школи як спеціально-освітньої установи первісною установою у стародавніх слов'ян, що брала на себе піклування про виховання молоді та наділення її необхідним для життя знанням і досвідом, - що в своїй сукупності називається освітою в широкому розумінні цього слова, - була родина. З розквітом племінного устрою участь в освітній справі беруть також найстарші в роді [3, С. 27].

Після прийняття Київською Руссю християнства від Візантії роль просвітниці українського народу взяла на себе церква [3, С. 30]. Про поширення освіти піклування і українські князі, і освічені особи, які прибули з інших країн – Візантії і Західної Європи.

Характеризуючи освіту Київської Русі, вчені вказують на помітний її розвиток. Великий вплив на культуру, а потому і на освіту мала Візантія. Однак, твердо додержуючись візантійської орієнтації, Київська Русь в той же час мала тісний зв'язок із західноєвропейськими державами [3, С. 37].

Засвоєння письменності, вивчення грецької чи іншої мови в торговельних і дипломатичних інтересах набувалися в епоху Київської Русі не через школу, якої тоді не було, а самоосвітою чи практикою, як це відбувалося і пізніше ще довгий час [3, С. 30].

Тобто, освіта не була державною, структурованою і систематичною [1, С. 11]. Але стародавня школа Київської Русі була безоплатна, до якої

спочатку силою відбиралися діти, а потім за «дарованіем до наученія» [3, С. 37].

За часів київського періоду освіта України-Русі зводилася до письменності, до вміння читати, а далі йшла самоосвіта шляхом читання книжок. Кількість людей, які займалися самоосвітою, була розмірно невелика як і обмежений вибір книжок, що служили для самоосвіти [3, С. 37].

У стародавніх наших школах шкільна дисципліна базувалася на євангельській лагідності та любові, доказом того є звернення митрополита Михаїла до вчителів, в якому говорилося про необхідність навчати дітей не жорстокістю, а любов'ю та добрим словом ("Степенная книга") [3, С. 37].

Є також ствердження, що євангельські приписи про любов, лагідність і ласку дуже мало впливали на наших предків, що звикли додержуватися у своїм житті старозавітних патріархальних ідей у родині і в родинних взаєминах. Наша стародавня школа була для дітей, за висловом одного історика, «не вибагливою і люблячою нянькою, а сухим і суворим дидаскалом з книжкою і указкою в одній руці та з різкою в другій» [3, С. 37].

Стародавня українська педагогіка мала біблейський характер і ще довго його зберігала. Християнське вчення з його любов'ю та лагідністю ще довгий час не могло захитати давніх звичаїв і понять у наших предків, як про це свідчить «Руська Правда», що спокійно узаконювала криваву помсту [3, С. 37].

Подальше вікове існування у стані роздрібненості, від упаду Києва до половини XVI ст., під гнітом монголо-татарських орд, польських, литовських та угорських феодалів негативно впливало на розвиток освіти в Україні [1, С. 11].

Під час татарських наїздів гинули в огні пожеж церкви та бібліотеки і школи при них, а Галицько-Волинська держава хоча і зберігала культурно-національну традицію Київської Русі, але рівночасно зближалася з західною культурою. Учителями в церковних школах були тепер переважно дяки, паламарі, демественики, що дістали також назву «бакалавра», або

«дидаскала». У XV - XVI ст. з'являються так звані мандрівні дяки та світські майстри грамоти. Як і вся тодішня література, школа зберігала церковний характер [3, С. 48-54].

Освітню справу на українських землях від половини XIII до половини XVI ст. можна стисло охарактеризувати так: вищі верстви українського громадянства, спонукані привілеями шляхетського стану, почали швидко і помітно підпадати під вплив польської культури та користуватися польською мовою, залишаючи рідну мову та церковну школу лише для простолюддя [3, С. 48-54].

Від 40-х років XVI ст. протестантські ідеї, що поширювалися у Європі, зачепили українське громадянство. Саме від половини XVI ст. помічено інтенсивніші подорожі української молоді до німецьких університетів – лейпцізького, кенігсберзького, гейдельберзького та інш. Українська молодь набиралася за кордоном нових протестантських ідей і поверталася додому в ролі пропагандистів тих ідей. Цілком природно, що протестантство як релігія переважно розуму в протилежність часто сліпій вірі католицизму звертало особливу увагу на поширення своїх ідей через школу [3, С. 56].

Серед вищих верств українського громадянства поширення здобуло кальвінство та соцініанство (унітаризм). Соцініанство завжди йшло під прапором освітнього руху, а тому пильно дбало про заснування шкіл і друкарень та про поширення літератури [3, С. 57].

«Треба вчитися того, що є приємне або корисне не для тебе особисто, а для всіх тих, кому ти чимсь зобов'язаний. А наші зобов'язання сягають Духа, тіла й зовнішнього світу. Добра Духа здобуваються і зберігаються правдивою філософією, добра тіла – медициною, а зовнішні – наукою права» (Фауст Социн) [3, С. 57].

Значна частина української молоді вчилася також у католицьких школах, як у кафедральних, так і в парафіяльних. Католицькі кафедральні школи були не лише професійними школами для підготовки священноцерковнослужителів, але й загальноосвітніми [3, С. 58].

Щоб підняти рівень католицьких шкіл засновувалися єзуїтські школи, як виховували молодь з салоновими манерами, з зовнішнім культурним шиком. На чолі кожної єзуїтської школи стояв ректор, що мав загальний догляд над школою. Науковою частиною кермував префект.

Учительська посада в єзуїтських школах визнавалася за дуже відповідальну і почесну. У кожному класі був окремий учитель. Все навчання було перейнято строго релігійним духом. Основним завданням єзуїтської педагогіки було виховати в учнях релігійний фанатизм та безоглядний послух римо-католицькій церкві. Єзуїти старалися привчити учнів до слухняності в більшості випадків використовуючи суперництво між учнями [3, С. 60-61].

Добре розуміючи, що збереження своїх шкіл з їхнім стародавнім візантійсько-церковним характером неминуче призведе до занепаду української культури, так що українському народові доведеться пасти задніх на життєвій арені супроти культурних народів, українські патріоти прийшли до думки про необхідність реформувати своє шкільництво [3, С. 60].

Тому, біля 1580 року утворилася острозька школа, що мала програму тодішніх середніх шкіл (колегій). Організовувалися і так звані православні церковні братські школи. А в Успенському братстві був затверджений перший статут братської школи, що послужив зразком для статутів багатьох інших братських шкіл, і в оригіналі мав назву «Порядокъ школный или уставъ Львовской Ставропигійской братской школы». Він складався із 20 пунктів, які визначали обов’язки вчителів школи (дидаскалів) щодо навчального процесу та виховання учнів, дисциплінарні учнівські постулати та рекомендації сімейного виховання дитини.

Останній пункт статуту висував чіткі морально-етичні норми стосовно правопорушень вчителів і учнів: “Якщо б і сам учитель, чи хтось із учнів був творцем чогось, що закон не дозволяє, навіть забороняє, тобто розпусник, п'яниця, злодій, облудник, лицемір, хабарник, наклепник, зверхник - такий не тільки учителем, а й жителем тут нехай не буде” [3, С. 67-70].

Братські школи, як і церковні, були загальноприступні школи, бо вступ до них був відкритий для усіх верств православного громадянства. У протилежність до єзуїтських шкіл, де діти магнатів і заможних батьків користувалися різними привілеями і навіть у класі сиділи на передніх лавах, братські школи проголошували принцип рівності дітей незалежно від матеріального становища і соціального стану батьків.

Шкільна дисципліна в братських школах біла сурова, - тілесні кари вважалися необхідною частиною шкільного кодексу братських шкіл. Субота призначалася на повторення всього пройденого за тиждень і тоді ж таки відбувалася кара над тими учнями, що погрішили в науці чи в поведінці протягом тижня [3, С. 97].

Характерною рисою братських шкіл у порівнянні з попередніми церковними школами, що в згаданий період відігравали роль нижчих шкіл, є навчання чужих мов, а саме класичних, що й надало братським школам характер середньої школи; по-друге, перебрання на себе уділення учням наукових знань, що їх раніше можна було набути лише шляхом «книжного наученія» або практикою [3, С. 98].

З часу зведення унії (1596) уніати теж почали відкривати свої школи, які копіювали єзуїтські. Але своїм успіхом у навчанні уніатські школи не могли похвалитися [3, С. 97-98].

Як і між конфесіями, так і між їхніми школами велася запекла боротьба. Але братські школи, незважаючи на всі замахи проти їхнього існування з боку католицького і уніатського духовенства, досить впевненого існували і розвивалися. І причина полягала у підтримці їх з боку козацтва [3, С. 98].

У час від половини XVII ст. на Правобережній Україні особливу освітню діяльність розвинув чернечий чин василіан. Василіанські школи не мали оригінальних рис і завжди знаходилися у хвості єзуїтських шкіл (с. 106). До відкриття шкіл на українських землях взялися також ченці католицького чину піярів, що з’явилися в Польщі у 1641 р. [3, С. 107].

На другу половину XVIII ст. Єзуїти так озброїли проти себе майже всю Європу, що папа Климент XIV видав у 1773 р. буллу про скасування єзуїтського ордену у всіх європейських державах. Саме перед тим відбувся перший поділ Польщі, внаслідок якого Галичина відійшла до Австрії.

Тяжкий удар, що навис на Польщею, змушеною «уступити» сусіднім державам значні свої провінції, з'єднав усіх польських патріотів на тій думці, що головною причиною усіх нещасть була попередня система виховання, що відтепер держава мусить взяти в свої руки шкільництво та в основу реформ покласти систему державної освіти [3, С. 108-113].

За новою системою академії ставали головними школами, вся Польща мала була бути поділена на округи, а в кожній окрузі мали бути окружні школи. Кожна округа поділялася ще на підокруги, де мали бути підокружні школи. У кожній парафії мала бути парафіяльна школа. Парафіяльні школи передбачалися двох типів: вищі в містах і містечках та нижчі – в селах. Парафіяльні школи мали бути енциклопедичними і давати освіту народові відповідно до звання, занять та ремесел. Але надії польських реформаторів не справдилися: школа не врятувала Річ Посполиту від нового поділу [3, С. 108-113].

У 1632 році шляхом об'єднання Київської братської та Лаврської шкіл було створено перший вищий навчальний заклад в Україні – Києво-Могилянську колегію, в якій навчалися переважно діти українського шляхетства, старшин, духівництва, багатих міщан і козаків. А у 1701 році вона отримала більш високі права та титул й почала називатися академією [1, С. 12-13].

Навчання в ній носило переважно загальноосвітній характер. Курс навчання продовжувався 12 років і поділявся на 8 класів: підготовчий, молодший, граматики, синтаксису і вищі – поетики, риторики, філософії та богослов'я. Студенти отримували філологічну підготовку (вивчали слов'янську, українську, грецьку, латинську, польську мову та літературу), опановували поетичне і риторичне мистецтво, класичну грецьку, римську і

частково середньовічну літературу, студіювали історію, географію, філософію і богослов'я [1, С. 13].

Приймали в академію молодь усіх станів. У ній навчалися вихідці з Лівобережжя, Запоріжжя, Західної України, Закарпаття. Щорічно тут одержували освіту від 500 до 2000 студентів без вікових обмежень. Для бідних учнів існувала бурса [1, С. 13].

Академія мала свій внутрішній порядок. Учні займали місця в класі відповідно до своїх успіхів. На перших лавах сиділи кращі учні – «senatus», решта учнів мала назву «populus». У кожному класі був «диктатор» - звичайно перший учень.

На зразок єзуїтських шкіл, догляд за поведінкою учнів і чистотою класу покладався на самих учнів. Наприклад, «цензор» повинен був доглядати за охайністю класу та тишею до приходу вчителя; обов'язком «авдитора» було вислухати лекцію від учнів, що їх йому доручено, а також пояснити їм те з лекцій, чого вони не зрозуміли. При перевірці лекцій авдитор робив у записникові помітку проти прізвищ доручених йому учнів: scit, nescit, errabat, prorsus nescit, alger (знає, не знає, помилявся, нічого не знає, хворий) [3, С. 128].

Лави, де сиділи авдитори-сенатори, нерідко були ліпшої барви, ніж решта лав. Крім того, серед учнів були «сенісори», «директори», «візитатори», «калефактори». «Сенісори» доглядали за поведінкою малих хлопців по квартирах, «директори» допомагали малим учням засвоювати лекції, «візитатори» стежили за поведінкою усіх учнів, навіть сенсорів і директорів. Візитатори були і явними, і тайними доглядачами. «Калефактори» (сікарі або гарячителі) призначалися на кожний клас для виконання тілесної кари над товаришами [3, С. 128].

Від єзуїтів академія перейняла кару під назвою «калькулюс». Так називався аркуш паперу у футлярі; до того аркуша записувалося прізвище того учня, що вжив під час латинської мови рідної мови, або допустився якоїсь помилки в латинській мові. Винуватець мусив носити з собою той

калькулюс не лише в класі, але й в бурсі, поки не зловить нового винуватця в тім самім переступі. У кого залишався калькулюс до наступного ранку, той підлягав ударам палі. Тому, що калькулюс винуватці носили потай, кожний дивився на свого товариша, як на ворога. Отже, калькулюс позбавляв учня всякого приязного ставлення до товаришів [3, С. 129].

Для учнів Академії найстрашнішим днем у тижні був «суботник», коли відбувалася розправа з лінивцями та збиточниками. Учителі могли карати учнів нижчих класів за шкільні провини різками від 3 до 5 ударів, а у важливих випадках аж до 12 ударів. Щодо студентів двох вищих класів допускалася пересторога, позбавлення певних прав, наприклад, мати кондиції, бути інспектором в учнівських квартирах тощо, на кінець виключення з Академії [3, С. 129].

Києво-Могилянська академія була важливим просвітницьким центром, заснувавши колегії в Гощі, Вінниці, Кременці, Чернігові, Харкові і Переяславі та постійно допомагаючи новостворeним освітнім осередкам. З 40-х років XVII ст. в академії здобувала освіту і молодь з-за кордону [1, С. 13].

Визначну роль у розвитку освіти на західноукраїнських землях відіграв Львівський університет. 20 січня 1661 року польський король підписав диплом, що надав Львівській єзуїтській колегії “статус академії й титул університету” із правом викладання всіх тогочасних університетських дисциплін і присвоєння учених ступенів. В університеті діяло два відділи – філософський і теологічний.

Навчання проводилося за програмами єзуїтських шкіл, розробленими ще наприкінці XVI ст. Освітній процес в університеті завершувався одержанням наукового ступеня – ліценціата, бакалавра, магістра, доктора наук. У невеликому обсязі вивчалися історія, географія, грецька мова, 4 роки тривала богословська підготовка. Викладання на обох відділах вирізнялося схоластичністю, догматизмом і здійснювалося латинською мовою [1, С. 14].

Розвиток ідей французьких просвітителів, відкриття в галузі природничих наук вплинули на освітній процес, що відобразилося на розширенні мережі навчальних закладів. У першій половині XIX ст. виникли привілейовані заклади освіти – інститути шляхетних дівчат і чоловічі гімназії. У 60-70 роках XIX ст. поступово сформувалася система підготовки вчителів, зокрема для початкових шкіл [1, С. 15].

На західноукраїнських землях до 1918 року існувало 4 вищих навчальних заклади: університети у Львові й Чернівцях, політехнічний інститут і академія ветеринарної медицини у Львові [1, С. 16].

На відміну від західної території, яка була підпорядкована Польщі, східна Україна належала Російській імперії. Початок нового століття в царській Росії позначився заснуванням (1802) міністерства, у тім числу міністерства народної освіти.

При міністерстві освіти було утворено Головне управління школами, яке встановило замість головних, середніх і малих шкіл такі типи шкіл: гімназії – в кожнім губерніальнім місті, догляд за ними мав належати університетові, повітові школи – бодай по одній в кожній губерніальнім і повітовім місті, догляд за ними мав належати директорові гімназії; парафіяльні («приходські») школи по селах, догляд за ними мав належати управителеві відповідної повітової школи [3, С. 247].

Стосовно вищої школи східної України, то центрами наукової думки, підготовки учителів для середніх шкіл, лікарів, юристів та інших фахівців були Харківський, Київський і Новоросійський (м. Одеса) університети, Ніжинський історико-філологічний інститут [1, С. 15].

Харківський університет засновано у 1805 р. з ініціативи В.Н. Карабіна. В його складі було 4 факультети: фізико-математичний, історико-філологічний, медичний і юридичний, 8 наукових товариств, астрономічна обсерваторія, фундаментальна бібліотека. Наукові школи, що виникли у Харківському університеті, сприяли становленню вітчизняної науки [1, С. 16].

Новоросійський інститут засновано з ініціативи М.І. Пирогова в Одесі у 1865 р. на базі Рішельєвського ліцею. після 1917 р. було реорганізовано у декілька самостійних вищих навчальних заклади, а з 1933 року він отримав назву Одеського університету [1, С. 16].

Ніжинський історико-філологічний інститут був створений у 1875 р. на базі Ніжинського ліцею. Інститут готував учителів класичних мов, російської мови та історії для середніх навчальних закладів [1, С. 16].

Події 1917 р. змінили не тільки соціальний лад, але й поставили на порядок денний питання створення нової школи з новими педагогічними кадрами. Незалежна Україна робила перші кроки в організації підготовки національних педагогічних кадрів. Програмним документом стала декларація Генерального Секретаря від 26 червня 1917 року, в якій визначалися основні заходи, спрямовані на розвиток національної школи і підготовку для неї кадрів. Почалося становлення системи української вищої освіти [1, С. 16].

У 1918 р. університет Св. Володимира в Києві, Харківський і Новоросійський (Одеський) стали державними університетами України. В умовах громадянської війни в Україні велася робота з відкриття університетів у Полтаві, Чернігові й Ніжині, почали діяти Таврійський університет, Київський український народний університет, Педагогічна академія у Києві, Український державний університет у Кам'янці-Подільському. У середині 1918 р. почалася інтенсивна робота з розбудови системи вищої педагогічної освіти [1, С. 17].

У 20-х на початку 30-х років XX ст. яскраво виявилися негативна тенденція в університетському питанні. Вона полягала у тому, що шкільна система зліквідувала університети, вбачаючи в них порушення тої моністичної засади, на якій мала будуватися вища освіта.

Шкільна система 1921-22 років довела моністичну освіту «до логічного кінця», бо інститути і технікуми, як єдині школи вищої освіти, мали своїм завданням об'єднати в одній школі загальну і спеціальну освіту, дати синтез чистої і прикладної науки [3, С. 738].

«Пролетаризація» вищих шкіл після Великої Жовтневої соціалістичної революції в розумінні комплектування їх робітничо-селянським елементом здійснюється шляхом своєрідного порядку прийому студентів. А порядок цей полягає в тому, що до вищих шкіл приймаються насамперед ті, що скінчили робітничі факультети, - вони вступають без іспиту, - а всі інші мають скласти іспит [3, С. 746-747].

У перші роки радянської влади виникли своєрідні форми інтеграції науки, вищої освіти і виробництва. Нова концепція практицизму і професіоналізму знайшла своє відображення в рішенні наради «про створення у вищих навчальних закладах вузькоспеціалізованих факультетів із трирічним терміном навчання.

Це було відображенням тенденції розвитку вищої освіти за кордоном, пов'язаної з появою на початку XX століття педагогічних факультетів у деяких американських університетах. Однак реформа в українських університетах пішла іншим шляхом. Ліквідуючи все негативне, що було в університетах, комісаріат освіти став на позиції ліквідації самих університетів. У 1920 році Нарком прос України ліквідував університети в Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі та Сімферополі. Почався етап утвердження військово-комуністичного стилю управління вищою освітою. У 1921 р. на основі старих університетів почали створювати Інститути народної освіти: Київський, Харківський, Одеський, Єкатеринославський [1, С. 18].

Значною подією у розвитку вищої освіти в Україні стало відновлення університетів. Так, з 1 вересня 1932 р. відкрили університети в Харкові, Києві, Одесі та Дніпропетровську. За короткий термін вони стали науковими та освітніми центрами України. Тільки до початку 1939 р склалася чинна вітчизняна система університетської освіти.

Після приєднання до України західноукраїнських земель до цієї системи ввійшли Львівський і Чернівецький університети. Усього до початку 1938-39 навчального року в УРСР нараховувалося 129 вищих навчальних закладів. У 1938 р. було затверджено однотипні для всіх університетів країни

навчальні плани. Остаточно було визначено структуру навчального плану: загальнотеоретична підготовка, загально спеціальна підготовка і на останніх курсах – підготовка з конкретної спеціальності. У планах передбачалися курси на вибір [1, С. 19].

Після революції визначення основних підвалин марксистсько-ленінської педагогіки зняли потребу в проведенні будь-яких досліджень в галузі педагогіки. Основні підвалини марксистсько-ленінської педагогіки полягали у “основних настановленнях програми партії, Марксових педагогічних висловленнях, ленінському вченні про виховання, партійних ухвалах в справі освіти” [3, С. 772-773].

Словом педагогіка мала стати знаряддям для здійснення програми побудови соціалістичного, а потому і комуністичного суспільства. Від вчителя вимагалася не так спеціальна та загальна освіта, як політична. Педагог нашої школи мусив бути перш за все політично освіченою людиною на базі марксистсько-ленінського світогляду, на основі марксистсько-ленінської методології. Він повинен був бути активним громадсько-політичним діячем і вміти виконувати певні організаційні функції в установі або в організації, любити новий устрій і бути відданим, ненавидіти царський режим, вміти з ним боротися та мобілізовувати на боротьбу з ним своїх учнів.

Отже педагогічна праця, що ототожнювалася з «вузькопрофільними звичками», мала відійти на другий план в порівнянні з працею на громадсько-політичному фронті [3, С. 772-773].

Це бажаний профіль комуністичного учителя, цілковито відірваного від того ґрунту й оточення, серед яких йому доводилося працювати. Незнання української мови й літератури та взагалі історії української культури було характерною рисою певної частини учительства в Україні [3, С. 772-773].

Під час Другої світової війни державні вищі навчальні заклади було евакуйовані у східні райони СРСР. Тільки напри кінці 1943 року евакуйовані українські університети та інститути почали повертатися в рідні міста. Після

звільнення тимчасово окупованої території України в ній відновили роботу 154 вищих навчальних заклади [1, С. 20].

У післявоєнний період в університетах стала відчутною потреба укрупнення спеціальностей, розширення профілю підготовки фахівців. Відбулося наближення вищих навчальних закладів України до виробництва, удосконалювалася їхня структура, усувався паралелізм у підготовці кадрів. Відкривалися нові навчальні заклади на периферії [1, С. 20].

У другій половині 50-х років почалася перебудова університетської педагогічної освіти. Було переглянуто навчальні плани і програми для студентів педагогічних спеціальностей університетів убік збільшення кількості годин на викладання педагогічних, психологічних і методичних дисциплін.

Значною мірою змінилася практична підготовка студентів до роботи в середній школі. За часом педагогічна практика збільшилася більш ніж утричі. Остаточно визначилися три види педпрактики: один раз на тиждень здійснювалася практика без відриву від навчальних занять у школі і позашкільних установах з виховної роботи, що закінчувалася місячною практикою в літніх піонерських таборах; практика з відривом від занять, що проходила переважно у міських школах, і стажування протягом місяця, головним чином у сільських школах [1, С. 21].

На початку 60-х років розширилася мережа державних університетів шляхом перетворення в університети великих педагогічних інститутів. Вища школа постійно удосконалює якість підготовки фахівців з урахуванням вимог сучасного виробництва, науки, техніки та культури, перспектив їхнього розвитку.

Невід’ємною частиною діяльності вищих навчальних закладів є розвиток науково-дослідної роботи, створення підручників та навчальних посібників, підготовка науково-педагогічних кадрів, а також фахівців з вищою освітою, зайнятих у відповідних галузях народного господарства. Університети, порівняно з пединститутами у питанні підготовки педагогічних

кадрів різнилися науково-дослідною спрямованістю університетської освіти [1, С. 21].

У 1974-1975 рр. на основі чинних навчальних планів було створено робочі навчальні плани, в яких визначалася кількість годин, затрачуваних студентами на самостійну роботу з кожної дисципліни. При цьому зверталася увага на складність навчального курсу, його трудомісткість і значимість для фахівців даного профілю. Цей етап розвитку вищої школи характеризувався не тільки збільшенням обсягу і розширенням тематики науково-дослідної роботи, але й зростанням ролі наукової діяльності вищої школи в загальнодержавному масштабі [1, С. 20].

Прогресивною для вищої школи 70-х років була нова форма організації самостійної роботи студентів – проведення внутрішньо-семестрових атестацій. Разом із позитивними змінами були і негативні. Науково-технічний прогрес вимагав мобільної системи підготовки фахівців, а програми навчання практично не змінювалися.

Вищі навчальні заклади були у полоні інструкцій і розпоряджень, не мали права змінювати освітні програми. Гонитва за виконанням плану прийому та випуску фахівців призводила до того, що відраховувати недбалого студента можна було лише за умови, якщо він сам припиняв відвідувати тривалий час університет або скоїв кримінальний вчинок.

У результаті випускники не уявляли повною мірою можливостей використання значної частини знань у педагогічній і виробничій діяльності. Навчальний процес у цілому здійснювався екстенсивними методами. Кількість інформації , яку необхідно було засвоїти за весь період навчання, постійно зростала. Збільшувалося число аудиторних занять. Організація самостійної діяльності студентів була формальною, перебільшувалася роль адміністративних методів управління. У студентів формувалася інертність у мисленні та діяльності [1, С. 22].

Після здобуття в 1991 році незалежності Україна почала формувати власну політику й систему вищої освіти. У спадок країна отримала дуже

специфічну багаторівневу систему освіти СРСР. Головні її недоліки були пов’язані як з поєднанням надмірної централізації з екстремісткою ідеологією, так і «залишковим фінансуванням освіти та неувагою до підтримки викладачів усіх рівнів [1, С. 23].

Освітня політика сучасної України базується на принципах демократизації та гуманізму, орієнтована на досягнення сучасного світового рівня, відродження самобутнього національного характеру, докорінне покращення змісту, форм і методів навчання, збільшення інтелектуального потенціалу країни [1, С. 24].

Протягом останніх років було переборено державну монополію в галузі вищої освіти. Відкрито вищі навчальні заклади з різними формами власності: комерційні, приватні, спільні, міжнародні, котрі надають можливості для здобуття вищої освіти великій кількості випускників середніх і спеціальних навчальних закладів [1, С. 24].

Структура вищої школи України розбудовується відповідно до структури освіти розвинених країн світу, визначеної ООН, ЮНЕСКО та іншими міжнародними організаціями [1, С. 24].

Вища школа є складовою системи освіти України, що регулюється Законами України «Про освіту» та «Про вищу освіту». Вона забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку студентів [1, С. 24].

Відповідно до рівня підготовки, матеріально-технічного забезпечення та наявності науково-педагогічних кадрів для визначення статусу вищих навчальних закладів встановлено чотири рівні акредитації:

- перший рівень – технікум, училище, інші, прирівняні до них, вищі навчальні заклади;

- другий рівень – коледжи, інші, прирівняні до нього вищі навчальні заклади;

- третій і четвертий рівні (залежно від результатів акредитації) – університет, інститут, академія, консерваторія [1, С. 25].

У середині 90-х років було запроваджено ступеневу структуру підготовки фахівців. Ступневість вищої освіти полягає у здобутті різних освітньо-кваліфікаційних рівнів на відповідних етапах (ступенях) вищої освіти. Виходячи із структури вищої освіти, її перший ступінь передбачає здобуття вищої освіти освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст»; другий – «бакалавр» (базова вища освіта); третій – «спеціаліст», «магістр» (повна вища освіта). Ступневість вищої освіти може бути реалізована як через неперервну програму підготовки, так і диференційовано, відповідно до структури ступеневості [1, С. 25].

Список використаної літератури:

1. Войнар Ю. Розвиток та сучасні тенденції системи підготовки фахівців з фізичної культури в умовах Євроінтеграції: Монографія / Ю. Войнар, Д. Наварецький, І. Д. Глазирін – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2005. – 184 с.

2. Медвідь Л. А. Історія української освіти і педагогічної думки в Україні: навч. пос. / Л. А. Медвідь – К.: Вікар, 2003. – 335 с.

3. Сірополко С. Історія освіти в Україні. / С. Сірополко – К.: Наукова думка, 2001. – 912 с.

1.2. МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС

1.2.1. Євроінтеграція: суть та перспективи для України

В сучасних умовах глобалізації та інтернаціоналізації світової економіки, зростання взаємозалежностей не лише між країнами, а й між регіонами, актуалізується необхідність входження України в окремі інтеграційні об'єднання, що дозволить не лише поглиблювати політичну, але й соціально-економічну, наукову, освітню, екологічну співпрацю з країнами-партнерами по об'єднанню.

Європейська інтеграція є доволі складним соціально-політичним явищем, яке передбачає не лише інтеграцію України в міждержавні структури, а й розвиток з усіма країнами Заходу [1, С. 270].

Відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 року, коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як представник головуючої в ЄС країни, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України.

Політика України щодо розбудови відносин з Європейським Союзом впроваджується на основі Закону України від 1 липня 2010 року «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Відповідно до статті 11 Закону однією з основоположних засад зовнішньої політики України є «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС».

Разом з цим, намір України розбудовувати відносини з ЄС на принципах інтеграції був проголошений набагато раніше. Так, у Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 року «Про основні напрями зовнішньої політики України». Україна вперше заявила про власні євроінтеграційні прагнення. У документі закріплювалося, що «перспективною метою української зовнішньої політики є членство України

в Європейських Співтовариствах за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам. З метою підтримання стабільних відносин з Європейськими Співтовариствами Україна підпише Угоду про партнерство і співробітництво, реалізація якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом - до повного її членства у цій організації».

Чинною правовою основою відносин між Україною та ЄС є Угода про партнерство та співробітництво (УПС) від 14 червня 1994 р. (набула чинності 1 березня 1998 р.), яка започаткувала співробітництво з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань.

Укладення УПС дозволило встановити регулярний двосторонній діалогу між Україною та ЄС на політичному та секторальних рівнях, впровадити впорядкований режим торгівлі між обома сторонами на основі принципів ГАТТ/СОТ, визначити пріоритети адаптації законодавства України до стандартів та норм Європейського Співтовариства (acquis communautaire) у пріоритетних секторах української економіки [3, С. 74].

У рамках УПС визначено 7 пріоритетів співпраці між Україною та ЄС: енергетика, торгівля та інвестиції, юстиція та внутрішні справи, наближення законодавства України до законодавства Євросоюзу, охорона навколишнього середовища, транспортна сфера, транскордонне співробітництво, співпраця у сфері науки, технологій та космосу.

На основі УПС розвивається політичний діалог Україна-ЄС у формах щорічних зустрічей на найвищому рівні: Саміт Україна-ЄС (за участю Президента України, Президента Європейської Ради та Президента Європейської Комісії); засідань Ради з питань співробітництва (за участю Прем'єр-міністра України, Високого Представника ЄС із закордонних справ та безпекової політики, міністра закордонних справ головуючої в ЄС країни); Комітету та галузевих підкомітетів з питань співробітництва Україна-ЄС; Комітету парламентського співробітництва; зустрічей політичного діалогу на рівні міністрів закордонних справ; засідань в рамках секторальних діалогів;

регулярних консультацій на рівні робочих груп. Щороку здійснюється обмін візитами на високому та найвищому рівнях.

З метою надання двостороннім відносинам нового імпульсу і для врахування нових умов співробітництва, зокрема в контексті розширення ЄС 2004 року, сторони розробили та 21 лютого 2005 року під час засідання Ради з питань співробітництва схвалили План дій Україна-ЄС – двосторонній політичний документ, який дав змогу суттєво розширити двостороннє співробітництво України до ЄС без внесення змін до чинної договірно-правової бази.

За своїм змістом План дій містив перелік конкретизованих зобов'язань України у сфері зміцнення демократичних інституцій, боротьби з корупцією, структурних економічних реформ та заходів по розвитку співпраці з ЄС в секторальних сферах. Серед ключових здобутків у розвитку відносин протягом терміну Плану дій: надання Україні статусу країни з ринковою економікою в рамках антидемпінгового законодавства ЄС, надання Україні права приєднуватися до зовнішньополітичних заяв і позицій ЄС, укладення Угоди про спрощення оформлення віз та Угоди про реадмісію осіб, поширення на Україну фінансування Європейського інвестиційного банку (Рамкова угода між Україною та Європейським інвестиційним банком), поглиблення секторальної співпраці, започаткування переговорів щодо укладення нового базового договору на заміну УПС.

У подальшому стратегічний курс України на європейську інтеграцію був підтверджений та розвинутий у Стратегії інтеграції України до ЄС, схваленій Указом Президента України 11 червня 1998 року, та Програмі інтеграції України до ЄС, схваленій Указом Президента України 14 вересня 2000 року. Зокрема, у Стратегії набуття повноправного членства в ЄС проголошено довготерміновою стратегічною метою європейської інтеграції України.

9 вересня 2008 року на Паризькому саміті Україна та ЄС досягли політичної домовленості про укладення майбутньої угоди в форматі Угоди

про асоціацію, яка будуватиметься на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції. У ході 15-го Саміту Україна-ЄС в Києві 19 грудня 2011 сторони оголосили про завершення перегорів по майбутній Угоді про асоціацію, а 30 березня 2012 текст майбутньої Угоди було парафовано главами переговірних команд України та ЄС.

Підтримка курсу на інтеграцію до ЄС традиційно надається й на рівні Верховної Ради України, зокрема відповідні положення містяться в Постанові Верховної Ради України з приводу рекомендацій парламентських слухань про співробітництво України та ЄС, ухваленій 28 листопада 2002 року, Заяві Верховної Ради України від 22 лютого 2007 року з приводу підготовки до початку переговорів щодо нової угоди між Україною та ЄС, Постанові Верховної Ради України з приводу рекомендацій парламентських слухань про стан та перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС та Митним союзом, ухваленій 19 травня 2011 року, а також в Постанові Верховної Ради України від 20 березня 2012 року [2].

Ефективний вплив особливостей етнонаціонального менталітету на процес євроінтеграції України може бути забезпечений через зусилля вітчизняної політичної еліти щодо оформлення його змісту відповідною ідеологією у чітку систему національно-державних пріоритетів і норм та наявності відкритих перспектив майбутнього членства України в ЄС.

Щоб забезпечити всебічне входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір та створення передумов для набуття Україною членства у Європейському Союзі Указами Президента України затверджена Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу. Основними напрямками культурно-освітньої і науково-технічної інтеграції визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС.

Такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища. Здійснення

даного завдання передбачає взаємне зняття будь-яких принципових обмежень на контакти та обміни чи поширення інформації. Особливо важливим є здійснення спільних наукових, культурних, освітніх та інших проектів [4].

Протягом 1995-2004 рр. Міністерство освіти і науки України на основі міжнародних документів з питань демократії, гуманізації в галузі освіти і прав людини здійснило масштабні заходи щодо створення *нової нормативно-правової бази національної вищої освіти України* [4].

1.2.2. Болонський процес як засіб інтеграції і демократизації вищої освіти

19 червня 1999 року міністри, відповідальні за вищу освіту з 29 європейських країн, підписали Болонську Декларацію. В цьому документі міністрами було досягнуто угоди щодо основних завдань створення європейського простору вищої освіти до 2010 року [5].

Основний зміст Болонської декларації: *"Європа знань" є нині широко визнаним незмінним фактором соціального і людського розвитку.* Тобто, європейські вищі навчальні заклади взяли на себе завдання та головну роль у створенні *Європейського простору вищої освіти* [4].

Болонський процес - один із інструментів не лише інтеграції в Європі і в Європу, а й інструмент загальної світової тенденції нашого часу – *глобалізації* [4].

"Болонським процесом" в останні роки називають діяльність європейських країн, яка спрямована на узгодження систем вищої освіти цих країн [1] .

За час, що пройшов з моменту підписання Болонської Декларації, на різних зустрічах, нарадах, конференціях, у яких брали участь керівники та провідні фахівці сфери вищої освіти європейських країн, було сформульовано основні шляхи щодо досягнення мети Болонського

процесу [5]:

- побудова Європейського простору вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування;
- посилення міжнародної конкурентоспроможної як національної, так і в цілому Європейської систем вищої освіти;
- формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального та науково-технічного потенціалу окремих країн та Європи в цілому;
- підвищення соціального статусу і професіоналізму працівників освіти, посилення їх державної і суспільної підтримки;
- розвиток освіти як відкритої державно-суспільної системи;
- інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів.

*Ключова позиція реформування***:** Болонські вимоги - це не уніфікація вищої освіти в Європі, а широкий доступ до багатоманітності освітніх і культурних надбань різних країн [4].

Україна приєдналася до Болонського процесу у травні 2005 року на зустрічі міністрів освіти європейських країн у Норвегії [5]. Участь вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів якості [4].

Відомо, що освіта в Україні забезпечена новою соціально-політичною системою, але вона ще не має належної якості. Випускники вищих навчальних закладів не досягли належного рівня конкурентоспроможності на європейському ринку праці [4].

Тому, на сьогодні найважливішою соціально-культурною проблемою є реформування системи освіти України, що зумовлена потребою формування позитивних умов для індивідуального розвитку людини, її соціалізації і самореалізації в цьому світі [4].

Реформування вищої освіти України бажано проводити з урахуванням Міжнародної стандартної класифікації занять, Міжнародної стандартної

класифікації освіти, Міжнародного стандарту якості вимог, критеріїв і стандартів, які узгодили країни-учасниці Болонського процесу [4].

Це визначає пріоритетні напрямками державної політики щодо розвитку вищої освіти:

- особистісна орієнтація вищої освіти;
- формування національних і загальнолюдських цінностей;
- створення для громадян рівних можливостей у здобутті вищої освіти;
- постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу;
- впровадження освітніх інноваційних та інформаційних технологій;
- формування в системі освіти нормативно-правових і організаційно-економічних механізмів залучення і використання позабюджетних коштів;
- підвищення визначальної ролі університетів у розвитку національних і європейських культурних цінностей;
- змагання з іншими системами вищої освіти за студентів, вплив, гроші та престиж [4].

Стратегічним завданням реформування вищої освіти України є трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні. У зв'язку з цим, реформування освіти передбачає:

- перехід до динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, що дасть змогу задовольняти можливості особистості в здобутті певного освітнього та кваліфікаційного рівня за бажаним напрямом відповідно до її здібностей і забезпечити її мобільність на ринку парці;
- формування мережі вищих навчальних закладів, яка за формами, програмами, термінами навчання і джерелами фінансування задовольняла б інтереси особи та потреби кожної людини і держави в цілому;
- підвищення освітнього і культурного рівня суспільства, створення умов для навчання протягом усього життя;

– піднесення вищої освіти України до рівня вищої освіти розвинутих країн світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство [1].

1.2.3. Розширення доступу та гарантія якості вищої освіти

Визначальними тенденціями розвитку світової освітньої системи стають:

– поглиблення її фундаменталізації;
– посилення гуманістичної спрямованості, духовної та загальнокультурної складової освіти;
– формування у студентів системного підходу до аналізу складних технічних та соціальних ситуацій;
– формування стратегічного мислення;
– виховання соціальної та професійної мобільності [4].

Необхідність підтримання високої конкурентоспроможності на динамічному ринку праці вимагає також прищеплення прагнення і навичок до самонавчання, самовиховання і самовдосконалення протягом усього активного трудового життя [4].

Країни-учасниці Болонського процесу підкреслюють важливий внесок вищої освіти у впровадження безперервного навчання. В Україні уже реалізується програма навчання протягом усього життя людини, що спонукає ВНЗ до збільшення можливостей навчатися незалежно від віку та з урахуванням попередньої освіти [4].

Забезпечення якісного рівня вищої освіти є одним із головних завдань, невід'ємних від соціальної сфери. Якість освіти значною мірою регулюється Стандартами вищої освіти [4].

Впровадження ступеневої системи вищої освіти й уведення нових освітньо-кваліфікаційних рівнів "бакалавр" та "магістр" надає широкі можливості для задоволення освітніх потреб особи, забезпечує гнучкість загальноосвітньої, загальнокультурної та наукової підготовки фахівців,

підвищення їх соціального захисту на ринку праці та інтеграцію у світове освітянське співтовариство [4].

З метою забезпечення якісних показників освітньої діяльності створена Державна акредитаційна комісія (ДАК). За умовою акредитації видається диплом про освіту державного зразка [4].

Країни-учасниці Волконського процесу підтримують участь ВНЗ та студентства у Болонському процесі і вважають, що лише активна участь партнерів, в тому числі і студентських спілок, в процесі може забезпечити його довгостроковий успіх [1].

Країни-учасниці Болонського процесу наголошують на важливості досліджень та міждисциплінарності в підвищенні якості вищої освіти, підвищенні конкурентноздатності європейської вищої освіти взагалі та закликають до збільшення мобільності на докторському та після докторському рівнях, а також заохочують університети до зміцнення співробітництва у виконанні програм на здобуття докторського ступеня та у підготовці молодих науковців [4].

1.2.4. Основні завдання, принципи та етапи формування європейського простору вищої освіти

Основні завдання та принципи створення зони європейської вищої освіти:

- введення двоциклового навчання;
- впровадження кредитної системи;
- формування системи контролю якості освіти;
- розширення мобільності студентів і викладачів;
- забезпечення працевлаштування випускників;
- забезпечення привабливості європейської системи освіти [4].

Болонська декларація висуває завдання домогтися, щоб учені ступені відповідали європейському *ринку праці,* були свідоцтвом *кваліфікації* при працевлаштуванні в галузі, за якою здобута освіта [4].

Заходи реалізації національних освітніх систем:

1) впровадження системи освіти на основі *двох ключових навчальних циклів,* до дипломного - *незакінчена вища освіта,* тривалість не менш як три роки та післядипломного - закінчена вища. Вчений (академічний) ступінь, що присвоюється по завершенні першого циклу, на європейському ринку праці має сприйматися як відповідний рівень кваліфікації. По завершенні першого циклу вищої освіти присвоюється *вчений* (академічний) ступінь *бакалавра.* Кінцевим результатом другого циклу навчання протягом одного - двох років має бути *вчений* (академічний) ступінь *магістра,* як у багатьох європейських країнах. Навчання на другому циклі йде за індивідуальними планами, у складанні яких активну участь беруть студент та науковий керівник.

2) затвердження загальноприйнятої та порівнянної системи вчених ступенів, у тому числі шляхом упровадження стандартизованого додатка до диплома, який містить детальну інформацію про навчання, призначену для навчальних закладів і потенційних роботодавців. Додаток до диплома гарантує його володарю визнання роботодавцем набутих ним знань і вмінь, доступ до подальшого академічного чи професійного навчання, інформацію щодо прав випускника ВНЗ відносно його професійного статусу.

3) застосування *Європейської кредитної трансферної системи* як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів.

4) зближення систем *контролю якості та акредитації з* метою вироблення порівняльних критеріїв і методологій [4].

В українській освіті переглянутий статус кваліфікацій: від підготовки студента до майбутнього примусового “розподілу” настав час перейти до нової філософії освіти, заснованої на підготовці випускника вищого навчального закладу для конкретного ринку праці. Вища школа готує

випускника не до конкретного робочого місця, а до вільного пошуку роботи на ринку праці [4].

1.2.5. Європейська система трансферу кредитів - ECTS

Визнання освіти і дипломів є передумовою для створення відкритого Європейського простору освіти і підготовки, де студенти і викладачі можуть переміщатися без перешкод. Тому Європейська система трансферу кредитів була розроблена в експериментальному проекті як засіб поліпшення визнання освіти для навчання за кордоном [4].

Основні елементи ECTS на практиці перевіряли і вдосконалювали в експериментальному проекті 145 європейських університетів з усіх держав-членів та країн Європейської економічної зони [4].

Система кредитних одиниць (ECTS) – це системний підхід до написання освітніх програм шляхом присвоєння кредитних одиниць її компонентам (дисциплінам, курсам, тощо). Система базується на угоді, що 60 кредитами вимірюються трудомісткість (робоче навантаження) студента очної форми навчання протягом одного академічного року. Один кредит за ECTS становить 36 годин [3].

Це відображає кількість роботи, якої вимагає кожен елемент навчального плану відносно загальної кількості роботи, *необхідної для завершення повного року академічного навчання у закладі тобто лекції, практична робота, семінари, консультації, виробнича практика, самостійна робота і екзамени чи інші види діяльності, пов'язані з оцінюванням* [4].

У ECTS *60 кредитів* становить навчальне навантаження на один навчальний рік, і, як правило, 30 кредитів на семестр. Кредити ECTS - це відносне, а не абсолютне мірило навчального навантаження студента. Вони лише визначають, яку частину загального річного навчального навантаження займає один елемент навчального плану в закладі чи факультеті, який призначає кредити [4].

Система ECTS забезпечує інструментом, щоб гарантувати прозорість, збудувати мости між навчальним закладами і розшири можливості вибору для студентів, система сприяє полегшенню визнання навчальних досягнень студентів закладами через використання загальнозрозумілої системи оцінювання – кредити і оцінки, а також забезпечує засобами для інтерпретації національних систем вищої освіти [4].

Система ECTS забезпечує прозорість через такі засоби:

1. Кредити ECTS, які є числовим еквівалентом оцінки, що призначається елементам навчального плану, щоб окреслити обсяг навчального навантаження студентів, необхідний для завершення навчання.

2. Інформаційний пакет, який дає письмову інформацію студентам і працівникам про навчальні заклади, факультети, організацію і структуру навчання і елементи навчального плану.

3. Перелік оцінок з предметів, який показує здобутки студентів у навчанні у спосіб, що є всебічним і загальнозрозумілим і може легко передаватися від одного навчального закладу до іншого.

4. Навчальний контракт щодо навчальної програми, яка буде вивчатися, і кредитів ECTS, які будуть присвоюватися за успішне її закінчення, є обов’язковим як для місцевого і закордонного закладів, так і для студентів [4].

Система ECTS має три ключові елементи:

- інформаційний пакет - інформація щодо навчальних програм і здобутків студентів;
- навчальний контракт - взаємна угода між навчальними закладами-партнерами і студентом;
- перелік оцінок дисциплін - використання кредитів ECTS, щоб визначити навчальне навантаження для студента [4].

За будь-яких принципів організації навчального процесу саме системі оцінювання знань належить важлива роль у забезпеченні високої якості освіти та формуванні конкурентоспроможних фахівців [4].

Головне завдання – як досягти найбільш об’єктивного оцінювання, як зробити, щоб оцінювання виконувало властиві йому функції і насамперед дві головні – контролюючу і мотивуючу [4].

На практиці немає ідеальних систем оцінювання, а кожна з тих, що використовуються, має свої сильні і слабкі сторони. Отож треба шукати не ідеальні системи, а проектувати ті, які мають більше переваг [4].

Неможливо визначити єдиний критерій систем оцінювання у європейських країнах. Однією із основних засад шкали оцінювання системи ECTS є те, що вона досить чітко визначена для того, щоб заклади прийняли свої рішення щодо застосування цієї шкали [4].

Шкала оцінювання ECTS розроблена для того, щоб допомогти навчальним закладам перенести оцінки, встановлені місцевим закладом. Вона представляє додаткову інформацію щодо роботи студентів, а не змінює загальні оцінки. Вищі навчальні заклади приймають рішення щодо використання шкали оцінювання у своїй власній системі [4].

У результаті численних обговорень сформовано європейську систему “полегшеної шкали оцінювання”. Концепція “полегшеної шкали оцінювання” означала, що:

1) шкала повинна була мати достатні характеристики, щоб будь-який навчальний заклад зміг би використовувати її для своїх предметів;

2) шкала ECTS надавала б додаткову інформацію до оцінки навчального закладу, але не замінила її;

3) шкала оцінювання ECTS була зрозумілою іншим закладам, які виставляли відповідну оцінку згідно з власною системою оцінювання студентів, які вступають, або випускникам;

4) оцінка за системою ECTS визначала б не тільки оцінку, встановлену закладом у перелік оцінок дисциплін студента, а й досягнення кожного студента до і після навчання [4].

Шкала ECTS не базується на припущенні про будь-який розподіл студентських оцінок, вона базується на визначенні досконалості. Тобто

“полегшена шкала оцінки” внесла б ясність, але не перешкодила б нормальному процесу виставлення оцінок у межах кожного закладу [4].

Шкала оцінювання ECTS:

Оцінка ECTS	Мірило
A	ВІДМІННО – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок
B	ДУЖЕ ДОБРЕ – вище від середнього рівня з кількома помилками
C	ДОБРЕ – загалом правильна робота з певною кількістю грубих помилок
D	ЗАДОВІЛЬНО – непогано, але зі значною кількістю недоліків
E	ДОСТАТНЬО – виконання задовольняє мінімальні критерії
FX	НЕЗАДОВІЛЬНО – потрібно попрацювати перед тим, як отримати залік (можливість повторного складання)
F	НЕЗАДОВІЛЬНО – необхідна серйозна подальша робота (обов’язковий повторний курс)

Отже, заклади освіти можуть застосовувати шкалу оцінювання системи ECTS найбільш, на їхню думку, доцільно. Проте рекомендується незначна гнучкість, оскільки шкалу оцінювання ECTS створено для відображення різних систем оцінювання [4].

Місцеві і закордонні навчальні заклади готують інформацію і обмінюються переліком оцінок дисциплін для кожного студента, який бере участь у ECTS до і після навчання за кордоном. Навчальний контракт студентові гарантує авансом, що кредити для затвердженої програми навчання будуть пере зараховані [4].

1.2.6. Кредитно-модульна система організації навчального процесу у вищих навчальних закладах

Задля впровадження наведеної моделі стандартизованого додатка до диплома у вищій школі України має бути впроваджена *кредитно-модульна*

система організації навчального процесу та система об'єктивного педагогічного контролю знань [4].

Кредитно-модульній системі як невід'ємному атрибуту Болонської декларації надаються дві основні функції.

Перша – сприяння мобільності студентів і викладачів та спрощення переходів з одного університету до іншого.

Друга – акумулююча. Чітке визначення обсягів проведеної студентом роботи з урахуванням усіх видів навчальної та наукової діяльності [4].

Сума кредитів визначає, на що здатний студент, який навчається за тією чи іншою програмою.

Впровадження кредитно-модульної системи є важливим фактором для стимулювання ефективної роботи викладача і студента, збільшення часу безпосереднього *індивідуального спілкування в процесі навчання* [4].

Модулі конструюються як системи навчальних елементів, об'єднаних ознакою відповідності визначеному об'єкту професійної діяльності, що має логічну структуру і зміст, що дає змогу оперувати цією інформацією в процесі розумової діяльності студента. Тобто, *модуль* – це логічно завершена частина теоретичного та практичного навчального матеріалу (розділ, тема) з окремої навчальної дисципліни, що передбачена робочою навчальною програмою [3].

Кожний модуль спрямований на розкриття і засвоєння генеральних наскрізних ідей професійної діяльності. Для студента - майбутнього фахівця - важливо не лише осмислити й засвоїти інформацію, а й оволодіти способами її *практичного застосування і прийняття рішень.* За таких умов розширюється застосування повноцінної самостійної роботи в читальних залах, на об'єктах майбутньої професійної діяльності, що особливо важливо для системи дистанційного навчання [4].

Створення системи кредитів має полегшити порівняння закінчених курсів і сприяти максимальному розширенню мобільності студентів.

Департамент вищої освіти України визнав недоліки нинішньої системи підготовки фахівців з вищою освітою:

- відсутність систематичної роботи студентів протягом навчального року;
- низький рівень активності студентів і відсутності елементів змагання в навчальних досягненнях;
- можливість необ'єктивного оцінювання знань студентів;
- значні затрати бюджету часу на проведення екзаменаційної сесії;
- відсутність гнучкості в системі підготовки фахівців;
- недостатній рівень адаптації до швидкісно змінних вимог світового Ронку праці;
- низька мобільність студентів щодо зміни напрямків підготовки, спеціальностей та вищих навчальних закладів;
- мала можливість вибору студентом навчальних дисциплін [4].

Тому, кредитно-модульна система передбачає вирішення завдань:

1) відходу від традиційної схеми "навчальний семестр - навчальний рік, навчальний курс";

2) раціонального поділу навчального матеріалу дисципліни на модулі і перевірки якості засвоєння теоретичного і практичного матеріалу кожного модуля;

3) перевірки якості підготовки студентів до кожного лабораторного, практичного чи семінарського заняття;

4) використання більш широкої шкали оцінки знань;

5) вирішального впливу суми балів, одержаних протягом семестру, на підсумкову оцінку з навчальної дисципліни;

6) стимулювання систематичної самостійної роботи студентів протягом усього семестру і підвищення якості їх знань;

7) підвищення об'єктивності оцінювання знань студентів;

8) впровадження здорової конкуренції в навчанні;

9) виявлення та розвиток творчих здібностей студентів [4].

При кредитно-модульній системі організації навчального процесу зміст навчальних дисциплін поділяється на змістові модулі.

Кожен змістовий модуль оцінюється. Студент інформується про результати оцінювання навчального модуля як складової підсумкового оцінювання засвоєння навчальної дисципліни.

Студент, що набрав протягом семестру необхідну кількість балів, може:

- не складати екзамен (залік) і отримати набрану кількість балів як підсумкову оцінку;
- складати екзамен (залік) для підвищення свого рейтингу за певною навчальною дисципліною;
- ліквідувати академічну різницю, пов’язану з переходом на інший напрям підготовки чи до іншого вищого навчального закладу;
- поглиблено вивчити окремі розділи (тами) навчальних дисциплін, окремі навчальні дисципліни, які формують кваліфікацію, що відповідає сучасним вимогам ринку праці;
- використати час, що відведено за графіком навчального процесу на екзаменаційну сесію, для задоволення своїх особистих потреб [4].

Новими концепціями освітнього процесу відзначаються тенденції вимірювання навчальних досягнень студентів за допомогою тестів.

Критерії для оцінки результатів роботи студента повинні бути виражені так, щоб оцінка роботи студента могла бути зіставлена з ними і документально віддзеркалена.

Критерії оцінки якості треба чітко встановити, щоб забезпечити надійність і однаковість оцінки для зведення до мінімуму суб'єктивного підходу [4].

Методи оцінювання знань студента:

- письмові, усні і комп’ютерні опитування (тестування);
- перевірка навичок;
- проекти.

Перераховані методи використовуються для одержання доказів наявності знань, розуміння та продемонстрованих навичок, а також доказу здатності студента виконувати професійну діяльність, причому у широкому спектрі обставин, надзвичайних ситуацій та змінних вимог [4].

При впровадженні нової системи оцінки знань студентів введено рейтингову оцінку з навчальних дисциплін. Це певні бали, які отримує студент за певну навчальну діяльність (за наслідками модульного контролю, за виконання індивідуальних семестрових завдань, передбачених робочим навчальним планом, бали за захист лабораторних, практичних, контрольних, розрахунково-графічних робіт, а також за результатами поточного контролю на лекціях, семінарських і лабораторних заняттях тощо) [5].

Рейтинг з дисципліни оцінюється за R-бальною шкалою. Враховуючи обсяг кожної дисципліни та її особливості, кафедри самі визначають розмір R-шкали. Вона може бути прийнята за 100, 50, 30 балів тощо [5].

Рейтинг з дисципліни – це кількісна оцінка за багатобальною шкалою рівня засвоєння студентом певної навчальної дисципліни та якості його навчання протягом семестру. Формується рейтинг як сума всіх рейтингових оцінок, а також заохочувальних та штрафних балів [4].

Оцінка ECTS та визначення	Оцінка традиційна
A - ВІДМІННО	Відмінно
B - ДУЖЕ ДОБРЕ	Відмінно
C - ДОБРЕ	Добре
D - ЗАДОВІЛЬНО	Задовільно
E - ДОСТАТНЬО	Задовільно
FX - НЕЗАДОВІЛЬНО	Незадовільно
F - НЕЗАДОВІЛЬНО	Незадовільно

1.2.7. Додаток до диплома як засіб працевлаштування

Одним із напрямків роботи Європейської комісії було прийняття системи зрозумілих і порівнюваних учених (академічних) ступенів, тобто широкомасштабне впровадження додатка до диплома, що значно спростить процедуру визнання кваліфікацій у європейському регіоні [4].

Додаток до Диплома про вищу освіту є документом про освіту, що видається власнику диплома для надання додаткової інформації про вищий навчальний заклад, який надає кваліфікацію, про зміст і обсяг освіти, особливості навчання і форми підсумкового контролю та його академічні і професійні права. Додаток є дійсним лише з дипломом, серія і номер яких збігається. Додаток заповнюється вищим навчальним закладом на підставі зведеної відомості, що подається державній екзаменаційній (кваліфікаційній) комісії, а також результатів державної атестації. Відповідальність за достовірність поданої в Додатку інформації несе керівник вищого навчального закладу [4].

У Берлінському комюніке міністрів вищої освіти зазначається, що міністри ставлять за мету, щоб кожний студент, який закінчить університет після 2005 року, автоматично і безкоштовно отримував додаток до диплома. Додаток має видаватися широковживаною європейською мовою [4].

Нова модель додатку до диплома спрямована деталізувати інформацію: вказується код модуля, назва модуля, кредити, термін вивчення, статус семестру, спроба тестування, оцінка [4].

Список використаної літератури:

1. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В. Г. Кременя. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.

2. Войнар Ю. Розвиток та сучасні тенденції системи підготовки фахівців з фізичної культури в умовах Євроінтеграції: Монографія

/ Ю. Войнар, Д. Наварецький, І. Д. Глазирін – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2005. – 184 с.

3. Кроки до Болонського процесу: Збірник матеріалів /Укладач В. П. Головенкін. – К.: Політехніка, 2004. – 112 с.

4. Степко М. Ф. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Лемківський, Ю. В. Сухарніков // Освіта України. – 2004. – № 60-61. – С. 7-11.

5. Харченко Л. Реформування фізкультурної совіти в рамках Болонського процесу / Л. Харченко // Теорія та методика фізичного виховання та спорту. – 2005. – № 2-3. – С.117-119.

Висновок до розділу 1

Суспільство країн пострадянського простору, в тому числі і України, потребувало політичних реформ. Освіта не залишилася осторонь демократичних перебудов. Принципи демократизації та гуманізму, орієнтовані на досягнення сучасного світового рівня, відродження самобутнього національного характеру, докорінне покращення змісту, форм і методів навчання, збільшення інтелектуального потенціалу країни – базові положення освітньої політики держави умовах її Євроінтеграції, що стане ключовою ланкою відкриття України світу, переходу від закритого тоталітарного до відкритого демократичного суспільства.

Запитання для самоконтролю до розділу 1:

1. Які основні події історичного розвитку освіти в Україні?

2. Чим різниться освітня політика незалежної України періоду Великої Жовтневої соціалістичної революції та сучасної незалежної держави?

3. В чому полягає суть формування Європейського простору вищої освіти?

Завдання для самопідготовки до розділу 1:

1. Знайти та записати вислови українських діячів культури про значення та місце освіти у формуванні національної свідомості.

2. Прослідкувати кроки незалежної України в організації підготовки педагогічних кадрів після Великої Жовтневої соціалістичної революції.

3. Дослідити вплив польської, литовської та інших культур на формування української нації.

4. Визначити основні завдання, принципи та етапи формування Європейського простору вищої освіти.

РОЗДІЛ 2
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА – НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

2.1. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Цінність і здобутки любої громадськості вимірюється високим якісним рівнем культури, оскільки не в політиці і не в економіці, а в культурі здійснюється мета суспільства. Культура є невідворотний шлях людини і людства [1].

Культура народилася з культу. Витоки її – сакральні: народження у храмі та органічне поєднання з релігійним життям. Їй передався ієрархічний характер культу. В культурі діють два початки - консервативні, звернені до минулого і підтримуючі з ним наступний зв'язок, і творче, звернене до майбутнього і до створення нових цінностей [1].

Культура – це активна творча діяльність людей, спрямована на перетворення оточуючого світу, як природи, так і людської суті [3, С. 8].

У загальноприйнятому розумінні культура – це певні риси особистості (акуратність, освіченість), форми поведінки людини (ввічливість, самоконтроль), форми суспільної, професійної та виробничої діяльності (куль тура виконання, торгівлі, виробництва) [3, С. 8].

У науковому розумінні поняття "культура" включає усі форми суспільного життя, способи діяльності людини; це, з однієї сторони, процес матеріальної і духовної діяльності людей, з іншої – результати, продукти цієї діяльності [3, С. 8].

У розвитку культури відображаються складні процеси матеріального і духовного життя суспільства. Культура не дана людям від природи. Вона – результат суспільної та індивідуальної творчості людей. Розрізняють матеріальну культуру (речі, знаряддя, які є продуктами матеріального виробництва чи обслуговують матеріальне життя) і духовну (продукти

духовної творчості), що задовольняє духовні потреби. Але основою культури є матеріальні умови життя суспільства. [3, С. 8].

У результаті тривалого колективного творчого досвіду багатьох поколінь у кожній країні склалася своя народна культура. Вона тісно пов'язана зі світоглядом людей, фольклором, релігійними святами та побутом. Об'єктивні умови сприяли формуванню, насамперед, життєво важливих знань, умінь і навичок, від розвитку яких залежало, власне, саме існування народу [9].

Основним суб'єктом народної культури завжди була і залишається людина, діяльність якої відбувається у трьох аспектах:

1. Пізнання культури, зафіксованої у духовних та матеріальних цінностях, що створені попереднім людським досвідом [3, С. 8]. Духовність у своїй основі не просте віддзеркалення матеріального буття системи фізичної культури, а складна інтеграція великих інформаційних масивів, що сформувалися у процесі історичного розвитку людини. До них входять знання про історичний розвиток фізичної культури, формування свідомості людини в цій сфері протягом її історичного розвитку, зв'язок і специфіка їх взаємодії з іншими соціокультурними і економічними системами [4].

2. Дієвості у суспільному середовищі як носія певних культурних цінностей [3, С. 8]. Духовність відображає загальнолюдські риси соціальних стосунків між людьми у сфері фізичної культури, основні принципи їх моралі [4].

3. Створення нових культурних цінностей, які стають базою для розвитку культури наступних поколінь [3, С. 9].

Основу і зміст культурно-історичного процесу складають фізичні та інтелектуальні здібності людини, що розвиваються у процесі життя, її моральні та етичні якості. Тому, обов'язковою частиною культури є фізична культура [3, С. 9].

Однак, фізична культура – це особлива і самостійна область культури, яка виникла, розвивалася одночасно з загальнолюдською культурою і органічно з нею поєднувалася [3, С. 11].

Діяльність у сфері фізичної культури має і матеріальні і духовні форми вираження. Беззаперечно, що фізична культура спрямована на розвиток біологічної бази і фізичних можливостей людини. Однак, впливаючи на біологічну сферу комплексом засобів і методів, фізична культура впливає і на інтелектуальну, емоційну, духовну сферу особистості, так як матеріальні і духовні начала в людині єдині і взаємно обумовлені [3, С. 9].

У матеріальну культуру фізична культура входить самим процесом рухової діяльності, тобто головним її змістом, який проявляється у фізичних якостях людини. У духовну культуру фізична культура входить накопиченими знаннями, духовними цінностями, наукою, теорією, вихованням у широкому розумінні цього слова, спортивною етикою та естетикою, оскільки сприйняття зовнішнього світу шляхом аналізу та порівнянь переходить у розумову роботу [3, С. 9].

Систематичне, цілеспрямоване і грамотне використання багатства фізичної культури сприяє перевтіленню людини, вдосконаленню її фізичних якостей, рухових навиків, стану здоров’я, інтелектуальних можливостей. В процесі фізкультурної діяльності людина вдосконалює свою власну природу, виступаючи при цьому не тільки як суб’єкт, але й як об’єкт діяльності [3, С. 11].

Фізична культура у широкому розумінні – це частина загальної культури людства, сукупність спеціальних духовних і матеріальних цінностей, способів їх виробництва та використання з метою оздоровлення людей і розвитку їх фізичних здібностей [7, С. 10].

Фізична культура людини (індивіду) розглядається як процес оволодіння знаннями, уміннями та навиками виховної, навчальної, оздоровчої, рекреаційної діяльності для наступного використання у процесі самовдосконалення, і як результат – рівень фізичного здоров’я, який людина

зможе зберегти чи поліпшити завдяки своєму бажанню, знанням, здоровому способу життя та руховій активності [7, С. 10].

Фізична культура складається із органічно пов'язаних частин (рис. 1):

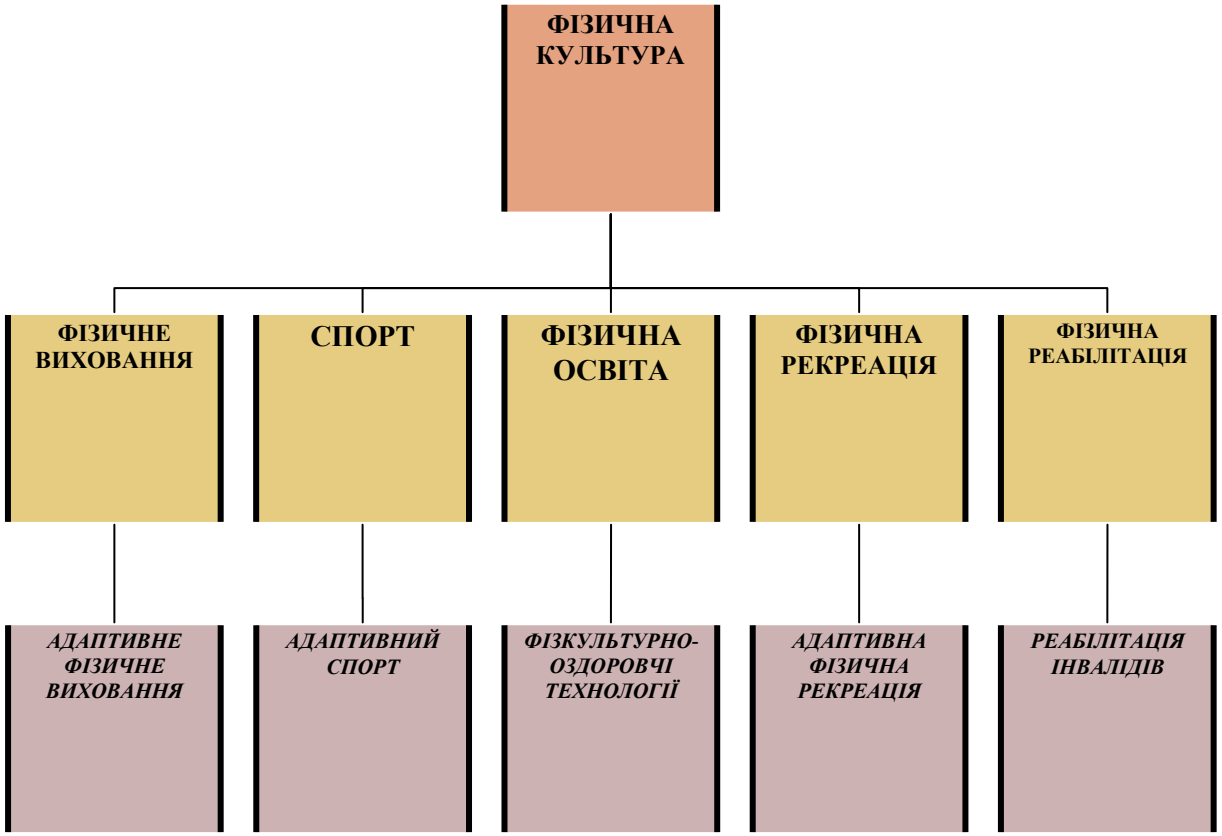

Рис. 1. Складові фізичної культури

- фізичне виховання – спеціалізований педагогічний процес цілеспрямованого систематичного впливу на людину фізичними вправами, природними силами, гігієнічними факторами з метою зміцнення здоров'я, розвитку фізичних якостей, вдосконалення морфологічних та функціональних можливостей, формування та вдосконалення основних життєво важливих навиків, умінь і пов'язаних з ними знань, забезпечення готовності людини до активної участі у суспільному, виробничому та культурному житті [7, С. 10];

- спорт – ігрова діяльність, спрямована на розкриття рухових можливостей людини в умовах протиборства [3, С. 12];

- фізична освіта – процес створення та передачі спеціальних знань в області фізичної культури [7, С. 11];

- фізична рекреація (відновлення) – комплекс засобів, спрямованих на вдосконалення процесів відновлення працездатності після фізичної та розумової роботи, тобто здійснення активного відпочинку людей з використанням фізичних вправ та отримання задоволення від цього процесу [7, С. 12];

- фізична реабілітація (відновлення здібностей) – комплекс засобів, спрямованих на відновлення втраченої чи послабленої функції після захворювання чи травми [7, С. 12];

- адаптивне фізичне виховання – наука, яка вивчає різні аспекти фізичного виховання людей з особливими потребами [8, С. 252]

- адаптивна фізична рекреація – активізація, підтримка і відновлення фізичних сил, затрачених людьми з особливими потребами за час любої діяльності [8, С. 254].

- адаптивний спорт – формування у людей з особливими потребами високої спортивної майстерності та досягнення ними високої спортивної майстерності [8, С. 254];

- фізкультурно-оздоровчі технології – наука, що розробляє та вдосконалює основи методики побудови фізкультурно-оздоровчого процесу, а також процес використання засобів фізичного виховання з оздоровчою метою [8, С. 342].

Складові частини фізичної культури функціонують за принципом, який відображений на рис. 2.

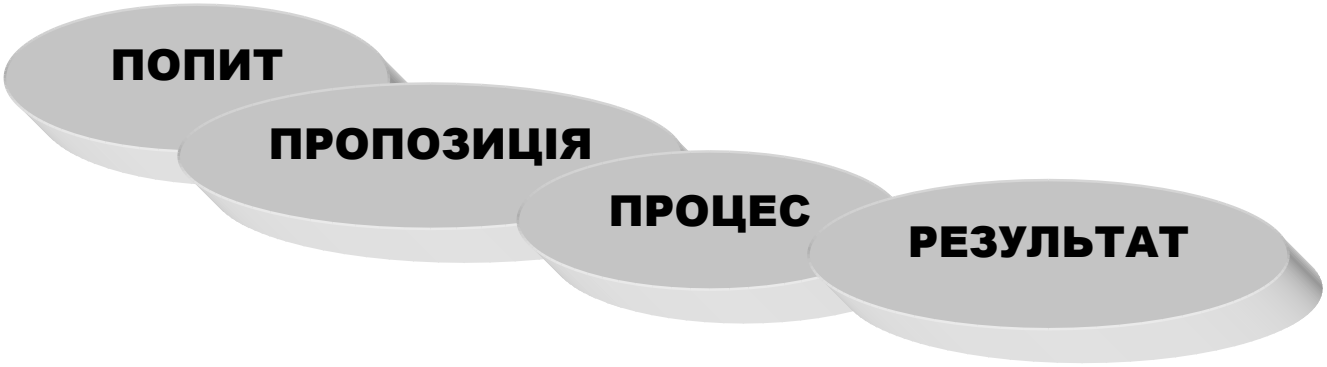

Рис. 2. Принцип функціонування фізичної культури

Попит – потреби та бажання громадян, соціальних груп, суспільства в цілому у використанні засобів фізичної культури в основних видах занятості (навчання, робота, вільний час), зміцненні здоров'я та підготовки до трудової діяльності.

Пропозиція – можливості для задоволення потреб та бажань громадян, соціальних груп та суспільства в цілому.

Процес – процес фізичного виховання у його різновидах.

Результат – ступінь задоволеності індивідуальних потреб та інтересів суспільства [7, С. 40].

Структура, ідеали, принципи, ціннісний склад, функції фізичної культури визначаються потребами і конкретними формами суспільної організації людей на певних етапах історичного розвитку. Загальні закономірності функціонування фізичної культури полягають у її формуванні і змінах під впливом загальнокультурних, матеріальних і соціальних умов життя суспільства і визначених ним потреб, а у процесі функціонування здійснює вплив на соціально-демографічні групи [7, С. 28].

Однак як особлива специфічна область людської діяльності фізична культура має певну ступінь незалежності, що визначена самостійністю у відношенні до економічної соціально-класової структури суспільства. Це значить, що у галузі фізичної культури виникають специфічні закономірності, які мають відмінні особливості та обумовлені внутрішніми та зовнішніми *факторами*: *соціально-культурними, політично-релігійними, економічними та особистісними* [7, С. 29].

Фізична культура зароджувалася в надрах суспільства і є продуктом тої суспільної формації, в якій вона існує. Найбільш важливими є знання про витоки фізичної культури свого народу, оскільки розуміння глибин традицій національної культури збагачує духовно, а потому має вплив на фізичний розвиток молодого покоління країни.

Фізична культура України своїм корінням сягає в далекі проукраїнські часи. Свій етногенез український народ веде від слов'ян, людей великого зросту і досконалого фізичного розвитку [5, С. 12].

В Україні фізичне виховання розвивалося в декількох взаємопов'язаних напрямках. У першу чергу – це військова підготовка молоді. Слід відзначити, що фізичне виховання дітей того часу спиралось на багатовікові традиції, що передавалися з покоління в покоління. Серед них – відповідальність родичів за виховання своїх дітей [5, С. 13].

Другий напрямок розвитку полягав у оздоровчому, рекреаційному спрямуванні. Духовні наставники дохристиянської України-Русі навчали, що робота повинна чергуватися із святами. Свята мали свою віками вивірену обрядовість, яка відбивала ритміку природи, пов'язану перш за все із сонячним циклом. Свята супроводжувались молодіжними іграми та забавами, які носили не тільки жартівливий, розважальний характер, а й підпорядковувались глибинним світоглядним ідеям наших пращурів, смисл яких на сьогодні для нас в основному втрачений [5, С. 13].

Наші предки володіли унікальними знаннями стосовно використання природних сил, цілющих властивостей рослин з метою зміцнення здоров'я, профілактики захворювань, лікування недуг. Медичні знання скіфських, а пізніше і руських волхвів дивували весь античний світ [5, С. 14].

Значний вклад у підвищення рівня фізичного виховання внесли запорізькі козаки, які не тільки захищали свій народ, але й приносили на освоювані землі здобутки цивілізації, освіти. Запорожці створили ефективні спеціальні фізичні і психофізичні вправи, спрямовані на самопізнання, саморозвиток, тілесне, психофізичне та моральне самовдосконалення воїна. Ця система, судячи із тверджень сучасників, була найкращою у світі [5, С. 16].

У Запорізькій Січі існував культ фізичної досконалості людини. *Фізична досконалість* – це історично обумовлений рівень всебічного фізичного розвитку і фізичної працездатності, який забезпечує можливість

оптимального пристосування до умов виробництва, військової справи, побуту, а також високу дієздатність і довговічність перебігу життєво важливих функцій [5, С. 23].

Людина, яка була фізично недосконала, відчувала свою нерівність і тому щиро прагнула підвищити свій фізичний вишкіл. Більшість запорожців свій вільний час використовували для фізичної підготовки, зокрема об'їжджали коней, вправлялися у стрільбі, фехтуванні на шаблях. Великою популярністю корит увалися різноманітні змагання на силу, спритність, витривалість. Дозвілля козаків заповнювалось різноманітними фізичними вправами: плавання, біг, веслування, боротьба, бої навкулачки тощо. Всі ці та інші вправи носили військово-прикладну спрямованість і були хорошими засобами фізичного вишколу запорожців [5, С. 16].

Серед запорозьких козаків поширеними були і різноманітні системи єдиноборств. Найвідоміша лягла в основу козацького танцю "гопак", який представляв собою стрибкову систему віддаленого бою, що не поступається світовим стилям східної боротьби. На Запоріжжі існували й інші види козацької боротьби. Серед них – гой док, спас, на ременях, навхрест, на палицях тощо. [5, С. 17].

Життя козаків відрізнялося своєрідним аскетизмом, який був збагачений власним досвідом, а не запозиченим. Окремі козаки, вільні від шлюбних зв'язків, метою свого життя вважали максимальний фізичний і психофізіологічний розвиток. Вони настільки розвивали свої можливості, що багато сучасників були переконані в тому, що в них ніби "вселялись" якісь над природні сили. До того ж вони оволодівали специфічними дихальним вправами подібно до йогів [5, С. 18].

Методика фізичного і психофізіологічного вдосконалення козаків була самобутньою, оскільки запозичила ті надбання, які були накопичені нашими предками. Всі збережені на сьогодні елементи – складні акробатичні вправи, багато ударів ногами і руками – були складовими самозахисту наших предків у боротьбі з ворогами [5, С. 18].

На сьогодні відомо, що для наших предків був характерний поділ суспільства на касти. Кастовий поділ суспільства почав формуватися в Праукраїні сім, шість тисяч років тому. Перша каста – волхви-брагмани (творці духовних вартостей народу). Друга каста – кшатриї (кошові, військовики, оборонці духовних і матеріальних цінностей. Третя каста – Васю (хлібороби, ремісники). Четверта каста – дасю (слуги) [5, С. 19].

Якщо існувала каста військовиків, яка спеціалізувалась на військовій справі, то, зрозуміло, в ній накопичувалось і зберігалось все, що стосувалось військового мистецтва, фізичного і психофізичного вишколу. Все це фіксувалось, осмислювалось і зберігалось для користування наступними поколіннями мудрецями, тобто волхвами. Ця інформація практично не збереглася завдяки старанням хрестителів України-Русі. Скрупульозно, до тла служителі християнської церкви винищували все, що було написане волхвами, стирались з лиця землі "язичницькі" релігійні обряди, фізично винищувалися і самі волхви, які змушені були ховатися в лісах [5, С. 19].

Отже, види і особливості фізичних вправ формувалися під впливом соціально-культурної системи, в умовах якої проходив їх розвиток. У міру розвитку суспільства фізична культура набувала нових якісних рис, що визначало її як соціальне явище, що має культурне, виховне та оздоровче значення. Правлячі кола країн у різні часи намагалися використати цю спрямованість фізичної культури у політичних та релігійних цілях [7, С. 31].

У Радянському Союзі комуністична партія, декларувавши права людини на працю, відпочинок та заняття фізичною культурою, розглядала фізичну культуру як елемент культури комуністичного суспільства, який ніби сприяв становленню нової особистості в умовах комунізму та залучав би до соціальних стандартів комуністичного суспільства. Ці стандарти включали вимоги тоталітарної держави: підготувати себе для праці на благо держави та до його захисту [7, С. 31].

Однак не тільки політичні партії використовують фізичну культуру для досягнення своєї мети. З допомогою спорту прихильники протестантської та католицької церкви намагаються довести переваги своєї релігії [7, С. 31].

На пріоритетний статус фізичної культури у житті людини впливають умови та якість життя. Теоретично якість життя можна визначити як рівень, на якому життя та досвід людини стає більш багатим, багатограннішим та міцнішим. На цьому рівні людина обирає собі ліній поведінки з більшою ступінню свободи, що в результаті підвищує коефіцієнт внутрішньої вмотивованості його дій. До факторів, що обумовлюють умови життя можна віднести існуючий політичний та суспільний устрій, співвідношення сил на світовій арені, універсальний характер виробництва та розподіл товарів, матеріально-технічні умови сім'ї, а також соціальні відносини, загальноприйняті цінності і норми, бажання та потреби людей і способи їх задоволення [7, С. 32].

Таким чином, проблема якості життя є, з однієї сторони, проблемою забезпечення для людей безпечного життя, тобто життя без війни, пригноблення, дискримінації, бюрократичного маніпулювання людською особистістю, а з іншої сторони – проблемою організації такого життя, в якому значне місце у відношеннях між людьми належала б дружбі і довірі, і де поряд з роботою, яка приносить задоволення, значну роль відігравав би активний відпочинок, що сповнений позитивними емоціями, відчуттям фізичної досконалості та здоров'я [7, С. 32].

Загальноприйняте, що кінцевим об'єктом впливу фізичної культури як системи спеціальних духовно-матеріальних цінностей і діяльності заради створення нових цінностей та їх використання є людина – кінцева неподільна частина суспільства. Визначаючи сутність та характер людини використовується три поняття: людина, індивід, особистість [7, С. 32].

Людина – жива система, що являє собою єдність фізичного (тілесного, біологічного) і духовного, природного, соціального, спадкового і прижиттєво набутого [7, С. 32].

Індивід – біосоціальне визначення людини як представника виду [7, С. 32].

Особистість – сукупність індивідуальних властивостей психіки, що управляють та визначають активну діяльність людини [7, С. 32].

У сфері фізичної культури задіяні всі три складові людини як системи. Біологічне та особистісне як визначаючі її індивідуальної активності, і соціальне у тому сенсі, що людина діє у суспільстві і суспільство до певної міри визначає її мотиви, ідеали, мету, способи їх досягнення та види діяльності. Тому, людину у сфері фізичної культури доцільно розглядати як біологічну особистісно-соціальну систему [7, С. 33].

Фізична культура – є природнім "містком", що об'єднує в єдине ціле соціальне і біологічне в людині. Засвоєння, охорона та примноження природного в людині розглядається через свідому і стимулюючу соціумом рухову активність, що є базою для формування і збереження людиною свого фізичного потенціалу [7, С. 33].

Поведінка людини визначається його потребами – свідомими чи несвідомими збудниками його діяльності.

Потреби – це необхідність у чомусь організму, особистості, соціальної чи вікової групи, суспільства в цілому, тобто внутрішній збудник активності [7, С. 36].

Незадоволення чи неповноцінне задоволення потреб у побуті, навчанні, трудовій діяльності можуть збуджувати до пошуку задоволення цих потреб у сфері фізичної культури. Тобто, фізична культура розглядається через категорії "потреби" (особистісні, біологічні, соціальні), "діяльність", "моральність" [7, С. 34].

Таким чином біологічною передумовою виникнення та розвитку фізичної культури є біологічна потреба людини в русі – *кінезофілія* [8, С. 12]. М'язова діяльність є природною потребою життєдіяльності та розвитку, зміцнення його органів та систем.

Обмеження кількості та об’єму рухів – *гіпокінезія* - обумовлена способом життя, особливостями професійної діяльності, захворюваннями та іншими факторами. Часто гіпокінезія супроводжується *гіподинамією* – зменшенням м’язових зусиль, що необхідні для утримання постави, переміщення тіла у просторі, фізичну роботу [8, С. 13].

Гіпокінезія буває:

- *фізіологічна*, яка спричинена впливом генетичних факторів, наявністю моторної “дебільності”, аномаліями розвитку;

- побутова, що виникає при малорухливому способі життя, зниженою рухливою ініціативою;

- *професійна* – обмеження об’єму рухів внаслідок виробничої необхідності;

- *клінічна* (“нозогенна”), яку викликали захворювання опорно-рухового апарату;

- *шкільна* – неправильна організація навчально-виховного процесу;

- *кліматогеографічна*, пов’язана із кліматичним и та географічними умовами, що обмежують рухову активність;

- *експериментальна* – моделювання зниженої рухової активності для проведення медико-біологічних досліджень [8, С. 14].

Надмірна рухова активність – *гіперкінезія* – зустрічається у спорті у зв’язку з появою ранньої спортивної спеціалізації. При гіперкінезії з’являється специфічний комплекс функціональних порушень і клінічних змін зі сторони центральної нервової системи та нейрорегуляторного апарату дітей. Це стан виснаження симпатико-адреналінової системи, дефіциту білка і зниженню імунітету [8, С. 17].

Тому беззаперечним є проблема нормування рухової активності. *Нормою* рухової активності визнана така величина, яка повністю задовольняє біологічні потреби в русі і відповідає можливостям організму, сприяючи зміцненню здоров’я людини [8, С. 16].

Надійність функціонування усіх систем організму, здібність адекватно реагувати на зміни умов оточуючого середовища визначається *критеріями оптимальної норми* рухової активності [8, С. 17].

Таким чином біологічна потреба в русі, або рухова активність людини відіграє в її житті важливу роль. Але збудниками до занять фізичними вправами можуть виступати і усвідомлені особистісні потреби (мотиви, бажання): підготовка до трудової діяльності, спілкування, отримання матеріальних благ, суспільне визнання і т.д. [7, С. 36].

Мотив – усвідомлена причина активності людини, спрямована на досягнення мети – формується на основі ланцюга вчинків, що супроводжуються внутрішньою психічною та зовнішньою руховою активністю, бажанням позбутися внутрішнього напруження. Якщо виникає позитивне емоційне бажання людини до пізнання чогось – *інтерес*, то воно не зникає із задоволенням потреб. Навпаки, інтерес може зміцнюватися, розвиватися, ставати глибоким та різностороннім [7, С. 38].

Функціонування сучасної фізичної культури неможливе не тільки без потреб *біологічних* (потреби тіла), але й без потреб *особистісних* (потреби спілкування), *ідеальних* (потреби самовираження), та *репродуктивної* (спрямованої на отримання уже відомого результату відомими засобами) і *продуктивної* (творчої, пов'язаної з напрацюванням нових ідей) діяльності людини [7, С. 35].

Незважаючи на те, що фізична культура є складним соціально-економічним, педагогічним, психологічним та біологічним явищем, закономірності її далеко не вивчені. А в умовах сучасного суспільства вона виступає не тільки в якості противаги негативним наслідкам цивілізації, а й елементом виховання і соціалізації особистості, формування потреб у здоровому способі життя [7, С. 39].

Здоровий спосіб життя – це форми і способи повсякденної життєдіяльності людини, які необхідні для вдосконалення резервних

можливостей організму, успішному виконанню соціальних і професійних функцій, сприяє профілактиці найбільш поширених захворювань [8, С. 204].

Доведено, що погіршення фізичного стану у віці 30-50 років носить зворотній функціональний характер. Під впливом фізичних вправ вдається у повному обсязі відновити фізичну працездатність і підготовленість, що сприяє омолодженню організму. Це повинні бути вправи, які формують адаптаційні і компенсаторні механізми пристосування старіючого організму до змін внутрішнього і зовнішнього середовища, вправи, пов'язані з релаксацією (розслабленням м'язів), зниженню чутливості до стресів та вправи, що підвищують стійкість організму до дій вільних радикалів та продукування великої кількості природних антиоксидантів [8, С. 206].

Проблема швидкого старіння організму внаслідок дій вільних радикалів людей, що населяють територію України, постала з моменту Чорнобильської катастрофи. Вільні радикали – це частини з великим зарядом, що утворюються внаслідок радіації. Вони потрапляють в організм з повітрям та їжею, або утворюються внаслідок обміну речовин в організмі. Це головним чином молекули кисню з високим запасом енергії, що руйнують нормальну структуру генів. Взаємодіючи з насиченими жирними кислотами у клітинних мембранах, вільні радикали порушують утворення білків і навіть руйнують їх. Кінцевий результат негативного впливу вільних радикалів – порушення нормального функціонування клітин, підвищення ризику розвитку різних захворювань, що передує старінню та смерті [8, С. 206].

Тому, найважливішим напрямком переорієнтації населення незалежної України у сфері фізичної культури є розв'язання проблеми здорового способу життя, зміцнення здоров'я у складних екологічних умовах, створення умов для задоволення потреб кожного громадянина у підвищенні рівня фізичного розвитку та виховання відповідних мотиваційних та поведінкових характеристик [2].

Інститут медицини праці Академії медичних наук України визначив стан справ у сфері охорони здоров'я і здорового способу життя як кризовий.

За останні роки смертність населення зросла за всіма класами причин смерті. Серед основних причин – хвороби системи кровообігу, новоутворення, нещасні випадки, отруєння і травматизм. Різко загострилася ситуація з палінням, алкоголізмом і вживанням наркотиків. Зокрема, у віковій групі 20-29 років тютюн уживають 60,5 % чоловіків і 32 % жінок, а на офіційному обліку наркологічної залежності перебувають 700 тис. хворих на алкоголізм і більше 50 тис. – на наркоманію [2].

В Україні нині відсутня система соціально-економічного стимулювання здорового способу життя. Це призводить до складної ситуації зі станом фізичної підготовленості населення. Повсякденна діяльність більшості сучасних людей не забезпечує необхідного навантаження для підтримки в нормальному стані опорно-рухового апарату, дихальної і серцево-судинної систем [2].

Дослідження показують, що 36, 4 % учнів загальноосвітніх шкіл мають вкрай низький рівень фізичної підготовленості, 33, 5 % - нижче середнього, 22,6 % - середній, 6,7 % - вище за середній і лише 0,8 % - високий. 81,5 % населення у віці 40-59 років мають низький і нижче середнього рівні фізичного розвитку. У людей більш старшого віку цей показник сягає 98,1% [2].

Тому, наприкінці XX та на початку XXI ст. сфера фізичної культури громадян стала об’єктом пильної уваги, що концентрує її на завданнях здорового способу життя, а не на завданнях фізичної досконалості у військово-прикладній спрямованості [2].

Доведено, що рухова активність задля зміцнення здоров’я не тільки знизить ризик захворювань, а матиме позитивний вплив на інтелектуальну сферу людей різного віку. Відомо, що до 60 років істотно зменшується кількість клітин головного мозку, знижується активність нейронів, що може призвести до серйозних змін у рівні розумових здібностей. Регулярна рухова діяльність сприяє поліпшенню кровообігу головного мозку, посиленню нервових зв’язків, уповільненню процесу втрати клітин, профілактиці стресу

і депресій. Усе це позначається на розумових здібностях людини. Рухова активність (особливо спортивні ігри , що вимагають інтелектуальної напруги) є могутнім фактором уповільнення процесу старіння головного мозку, збереження пам'яті, ефективності мислення [2].

Підводячи підсумки можна констатувати, що фізична культура у людському значенні і суспільному прояві сьогодні як ніколи органічно поєднується із гуманізацією системи суспільних відносин, сфер суспільного життя, і, що особливо важливо для України, - з національною ідеєю [5].

Впровадження національних традицій фізичної культури в сучасних умовах можливе у таких напрямках:

1) фізичне виховання в дошкільних установах, загальноосвітніх школах, гімназіях, ліцеях, ВНЗ;
2) позакласна та позашкільна робота з фізичного виховання;
3) культурно-спортивна робота з молоддю;
4) фізичне виховання в сім'ї.

Але примноження надбань народної фізичної культури неможливе без стійкого збереження в людській пам'яті змісту і форм тіловиховання попередніх історичних періодів [9].

Отже, соціалізаційний зміст фізичної культури для українців завжди мав і має у собі національні традиції фізичного виховання через ідею відродження української нації. А гуманізація української культури є змістом відродження України [5].

Список використаної літератури:

1. Бердяев Н. Смысл творчества. / Н. Бердяев – М.: Знание, 2005. – 456 с.

2. Булатова М. Здоров'я і фізична підготовленість населення України / М. Булатова, О. Литвин // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2004. – № 1. – С. 3-9.

3. Выдрин В. М. Введение в специальность: Учебное пособие. / В. М. Выдрин – М.: Физкультура и спорт, 1980. – 119 с.

4. Грибан Г. П. Методологічні аспекти духовності у сфері фізичної культури та спорту //Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». / Г. П. Грибан – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 54.

5. Довгич Н. М. Соціалізаційний зміст фізичної культури у контексті національно-культурної специфіки //Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». / Н. М. Довгич – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 58.

6. Іващенко В. П. Теорія і методика фізичного виховання: Навчальний посібник. Ч. 1. / В. П. Іващенко, О. П. Безкопильний – Черкаси: Видавництво Черкаський ЦНТЕІ, 2005. – 263 с.

7. Теория и методика физического воспитания. Т. 1 / Под ред. Т. Ю. Круцевич. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 424 с.

8. Теория и методика физического воспитания. Т. 2 / Под ред. Т. Ю. Круцевич. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 392 с.

9. Цьось А. Народна фізична культура та можливості її використання в сучасних умовах / А. Цьось // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2002. – № 2-3. – С. 149-152.

2.2. ВЗАЄМОЗВ’ЯЗОК ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ІНШИХ СОЦІАЛЬНИХ ПІДСИСТЕМ

Оскільки фізична культура є складовою частиною суспільної культури, її підсистемою, то вона знаходиться у певних відносинах з іншими соціальними підсистемами. Взаємозв’язки фізичної культури з загальнокультурними, політичними, соціально-економічними умовами життя суспільства дуже складні і не однозначні у різних формаціях [21, С. 28].

Зароджувалися ці взаємозв’язки в надрах суспільства. Первісна община використовувала фізичну культуру для залучення підростаючого покоління до життя і виконання обов'язків дорослих її членів, підготовці до полювання та війни [21, С. 29].

Первинною формою організації фізичної культури була гра, ігрова дія – рухи, в яких в умовній формі відображалася трудова діяльність людини. В іграх труд відображався не в механічно відображеному вигляді, а у творчих узагальненнях. Сама ж гра була своєрідною діяльністю первісної людини, і мала велике значення для її подальшого розвитку, оскільки сприяли формуванню мислення, вихованню волі та навичок до організованої діяльності [2, С. 13].

У родовому суспільстві зародилася різниця у вихованні хлопчиків та дівчат. Це знайшло своє відображення у іграх та фізичних вправах. Хлопчики та юнаки грали у ігри з елементами полювання та воєнних дій, влаштовували засідки. Дівчатка займалися іграми, танцями, вправами, що відображають побут та працю жінок [20, С. 10].

Розвиток виробничих сил, пов’язане із засвоєнням металів, розподілом праці між землеробством та скотарством, поява приватної власності призвели до розпаду родового устрою. Воєнні вожді та родова аристократія стали більше приділяти уваги воєнно-фізичному вихованню підростаючого покоління. Фізичне виховання цього періоду втрачає свій безпосередній зв’язок з працею, воєнізується, набуває класової спрямованості, після чого

розпадається на два направлення: правлячого класу та народних мас [20, С. 12].

В рабовласницькому суспільстві фізична культура набула класового характеру та воєнної спрямованості. Вона використовувалася в якості одного із засобів створення військової потужності для придушення експлуатованих мас всередині держави та для ведення загарбницьких війн. Для цього були створені системи воєнно-фізичного виховання, спеціальні навчальні заклади, з'явилась професія викладача фізичного виховання [2, С. 14].

В міру зміцнення влади рабовласників відбувалося все більше обмеження участі народних мас у заняттях фізичним вправами та іграми. У середовищі рабовласників-аристократів перевага віддавалася "благородним" видам: полюванням та перегонам на колісницях, виступам на святах і т.д. Одним із таких свят були ігри в Олімпі, які стали початком створення Олімпійського руху [20, С. 19].

Таким чином, фізична культура як складова частина загальної культури стародавнього світу виникла на основі трудової діяльності в умовах первісного ладу. Його особливостями є тісний зв'язок з працею, побутом, доступність для всіх членів суспільства, а також класовий характер та воєнна спрямованість. Але із занепадом рабовласницького суспільства гине і породжена ними культура і її складова частина – фізична культура [20, С. 23].

Історія фізичної культури середніх віків проходить у своєму розвитку три етапи: раннього, розвинутого та пізнього середньовіччя, що співпадають в основному з етапами феодальної суспільно-економічної формації. В період раннього розвинутого феодалізму набуває чітких форм система воєнно-фізичної підготовки лицарів, основними рисами якої були воєнна спрямованість і класовий характер. Народні маси, не дивлячись на своє тяжке становище, мали більші у порівнянні з рабовласницьким суспільством можливості для занять фізичним вправами та іграми. Але ці можливості були обмежені. Розвиток фізичної культури набував територіальних та

національних особливостей. В період пізнього феодалізму, в його надрах, зароджувалася буржуазна культура і її складова частина – фізична культура, провідниками якої виступали гуманісти [20, С. 34-35].

На початку ХХ ст. на основі розвитку капіталістичних суспільно-економічних відносин, політики, ідеології і культури буржуазії розпочався процес формування гімнастичних та спортивно-ігрових систем фізичного виховання. Відомий вплив на цей процес здійснювали дослідження лікарів, анатомів, гігієністів, фізіологів і педагогів, які закликали використовувати фізичні вправи і загартування організму з метою покращення фізичного розвитку молоді. Це був процес об'єктивний і закономірний, обумовлений усім ходом розвитку суспільства. Гімнастичні та спортивно-ігрові системи несли в собі класовий характер, оскільки забезпечували потреби та інтереси буржуазії [20, С. 45].

Зростання класової боротьби та революційного робітничого руху сприяли формуванню і розвитку демократичної за своїм змістом культури серед народних мас. Як відображення цього процесу у другій половині XIX ст. стали виникати самостійні спортивні, гімнастичні і туристичні організації робочого класу. Їх безпосередня поява була пов'язана із зростанням промислового виробництва і концентрацією пролетаріату на фабриках і заводах, створенням самостійних політичних робочих партій [20, С. 50].

У другій половині нової історії, коли капіталізм переростав у свою останню стадію – імперіалізм, відбувалося загострення протиріч у всіх сферах життя суспільства. Загострення протиріч між великими капіталістичними державами, їх боротьба на ринку збуту, за переділ світу призвели до війн, мілітаризації. Наслідком цього стало створення спеціальних систем фізичного виховання, що були спрямовані на відволікання молоді від революційного руху, на її воєнно-фізичну підготовку і виховання відповідної суспільству моралі [20, С. 56].

З приходом нової епохи, народженої Великим Жовтнем у Росії, отримано нове розуміння суспільної ролі і призначення фізичної культури.

На зміну односторонньому розвитку фізичних можливостей прийшло різносторонній розвиток людини. На порядок денний встало питання ліквідації дисгармонії між фізичним і духовним розвитком людства. З перетворенням науки у виробничу силу були створені умови для того, щоб людина , максимально використовуючи свої фізичні можливості, свідомо формувала себе у відповідності до зміни середовища [7, С. 244].

Перший етап новітньої епохи (1917-1945 рр.) визнання отримав беззаперечній зв'язок виробництва і фізичної культури. Крім суспільної ролі фізичної культури, у неї з'явилися нові функції, пов'язані з розвитком здібностей, формуванням особистості, а також культурні, політичні, педагогічні, соціальні, прогностичні і соціально-психологічні функції. А відомі раніше функції фізичної культури набули нових якостей: нервової регенерації, активного відпочинку, правильного використання вільного часу [7, С. 244].

Визначним було те, що серед інших форм культури фізична культура завоювала для себе відповідний статус та визнання. Фізичне виховання у всьому світі набуло статус навчального предмету. В охороні здоров'я достойне місце зайняла лікувальна фізична культура, почалося вивчення психічних явищ, викликаних руховими вправами, спортивні заходи мали такий же емоційний вплив на людину як і мистецтво. У суспільній свідомості стає приоритетним культ спортивних рекордів[7, С. 245-246].

Особливе місце в історії фізичної культури займає СРСР, де розвиток фізичної культури набув державних масштабів і реалізація відбувалась через постанови, декрети та закони про фізичну культуру, основою яких була комуністична ідеологія, що несла в собі захист завоювань революції [20, С. 126-127].

Так, система фізичного виховання, що активно розвивалася в 30-і роки XX ст., мала прикладний характер, який посилювався у передвоєнний період. Навички, отримані на заняттях таких видів спорту як стрільба, фехтування, плавання, біг на лижах, легка атлетика, мали воєнно-прикладне значення.

Саме ці види спорту стали провідними при організації масової спортивної роботи. Значне місце у цій роботі мали здача норм оборонних комплексів «Ворошиловський стрілок», «Ворошиловський вершник» та інші. Вирішальне значення у воєнно-фізичному вихованні молоді мав комплекс ГПО (готовий до праці і оборони). Здача його норм проходила скрізь: у школах, на підприємствах, у воєнних закладах, армії, установах. Але діючий комплекс ГПО у передвоєнні роки мав значні недоліки, що торкалися перш за все стандартності випробувань на усій території країни, деяким розривом між ступенями, надмірної кількості норм. Комплекс ГПО не відповідав зростаючим вимогам підготовки молоді. Вказані недоліки були ліквідовані у новому комплексі "ГПО СРСР", який вводився з 1 січня 1940 року. Обов'язковими видами випробувань були біг, подолання перешкод, плавання, стрільба, ходьба на лижах, гімнастика, а види випробувань на вибір включали групи вправ, які розвивали силу, витривалість, швидкість та інші якості [15].

Таким чином, у довоєнний період в СРСР створені нові, не існуючі до цього в історії ідейно-політичні, організаційно-методичні, програмно-нормативні та наукові основи фізичної культури. Але командно-адміністративна система, культ особистості Сталіна, збочень у будівництві соціалізму, економічних і політичних труднощів, загальної бідності, низької культури серед більшості населення, відсутності спортивних споруд та інвентарю стримували розвиток фізичної культури в країні. Але у загальному підсумку було покладено початок соціалістичної за змістом, інтернаціональної за характером радянської школи фізичного виховання та спорту [20, С. 158].

У післявоєнний період помітно зміцнюється зв'язок фізичної культури із розвитком народного господарства. Поступово зростає активність міського і сільського населення у фізкультурному русі. Радянський спорт виходить на широку міжнародну спортивну і олімпійську арену і досягає високих результатів у багатьох видах спорту. В цей період закладаються основи

професійної тривалої і планомірної підготовки спортсменів, що стимулююче вплинуло на розвиток науки в галузі фізичної культури [7, С. 306-312].

Отже, історія розглядає фізичну культуру як органічну частину усієї людської культури, виховання і освіти людей, підготовки їх до трудової і воєнної діяльності [7, С. 9].

Але на стан і розвиток фізичної культури у суспільстві впливали не тільки виробничі відносини людей та економічний розвиток країни, а й політика, ідеологія правлячих верств, досягнення науки, техніки, філософії, естетики, релігії, медицини та багатьох інших сфер. В той же час і фізична культура сприяла розвитку багатьох сторін суспільного життя.

2.2.1. Політика у фізичній культурі та фізична культура для політики

З моменту появи класового суспільства фізична культура використовувалась у політичних цілях правлячими верствами населення держави. Але найбільшу роль у політичному житті вона стала відгравати з моменту розколу світу на соціалістичний і капіталістичний табори.

Особливо яскраво це проглядалось при авторитарно-тоталітарному режимі СРСР у 20-30 роки XX ст., що призвело до використання спорту для самоствердження держави на міжнародному рівні, тобто активне впровадження культу спорту для демонстрування переваг своєї країни над іншими народами. Спорт і політика, всупереч П’єру де Кубертену, стали взаємозалежними і сумісними [8].

СРСР та країни соціалістичного табору цілеспрямовано використовували спортсменів та їх досягнення у політичних цілях. Керівництво країни і КПРС у значній мірі впливали на спортивне життя в СРСР, на долі окремих спортсменів і тренерів, на розвиток міжнародних спортивних зв’язків і формування уяви про Радянський Союз як велику спортивну державу [8].

З часом ступінь взаємовпливу двох факторів змінилася з урахуванням тенденцій розвитку економічної та політичної ситуації у суспільстві. Отримання Україною незалежності у 1991 році не тільки залишило спорт у політику взаємопов'язаними, але й продовжують доповнювати один одного [8].

У роки незалежності діалектичні зв'язки політики і фізичної культури представляли академічний і практичний інтерес для політичного процесу в Україні [1].

Але останнім часом взаємовплив безперервно розширився, з'явилися нові прояви у внутрішньополітичному житті та зовнішньополітичних відносинах, а спорт перетворюється на суттєвий фактор політичного процесу, в один із самих ефективних важелів передвиборної компанії. Соціологічний аналіз результативності спортивного фактору президентських виборів 2004 р. дає можливість констатувати значно ефективніше використання штабом В. Ющенка спортивних зірок братів Кличко, олімпійської чемпіонки Стели Захарової, футболіста Андрія Шевченко [1].

В перспективі найбільш практичне значення набувають:

1) законне лобіювання інтересів спорту через зростаюче представництво спортсменів і спортивних діячів у органах влади;

2) ефективне використання усієї системи ЗМІ для пропагандистського забезпечення передвиборної компанії і розширення цього представництва [1].

2.2.2. Фізична культура у системі християнських цінностей

Після виникнення християнства (I ст. н.е.) в Римській імперії дотримувались високо розвинутої тілесної культури і традиційних цінностей античного світу. Широко використовувались фізичні вправи, плавання, кидання списа, біг, стрибки, боротьба. верхова їзда, фехтування, ігри з м'ячем, настільні ігри, вправи зі зброєю. Фізична культура I-IV ст. була предметом турботи імператорської влади. Для спортивних видовищ, окрім

Колізею, в Римі був побудований цирк Максимус. Цирки і амфітеатри були збудовані в Помпеї, Верноі, Капуї, Сіракузах. Раннє християнство було вільним у поглядах на фізичну культуру, йому було притаманне піднесене і благородне ставлення до людського тіла, яке вважалося "храмом Духа Святого". Докази цього є і в біблейських текстах, написаних у цей час [5].

Подальша еволюція християнства приносить інші ідеї – самозречення, відмову від мирських благ заради спасіння душі, звільнення духу від плоті, суровий аскетизм, зневагу до тіла, гріховність фізичних вправ, спортивних змагань і видовищ. Домінуючою стаж проповідь страждання, терпіння, покори, служіння Богу і церкві. Середньовічне християнство негативно ставилось до фізичного вдосконалення людського тіла, до фізичної культури і спорту. Були заборонені Олімпійські ігри (394 р.), зруйнований стадіон в Афінах (426 р.), спалена Олімпія [5].

Буржуазна епоха сприяла зміні ставлення християнства до зазначених явищ. Цьому сприяла і діяльність П'єра де Кубертена, відродилися Олімпійські ігри. У XX ст. фізична культура і потреба фізичного вдосконалення людини зайняли належне їм місце. Християнство почало позитивно ставитись до них. Це є і характерним і для сучасної епохи [5].

2.2.3. Від практицизму до гуманістично-національних ідей у сфері фізичної культури

Історія розвитку людства красномовно свідчить про те, що впродовж багатьох епох відбувався постійний складний і напружений процес переосмислення культурних цінностей, пошук нових, значимих для людини суспільних і особистісних ідеалів.

В період феодалізму переважала ідеологія гуманізму культури, яка сповідалася передовими діячами тогочасного суспільства. Пануючі світські феодали (лицарі) і духівництво, сповідуючи аскетизм, закликали піклуватися тільки про спасіння душі. Піклування про тіло вважалося гріховним,

особливо для селян і горожан, що нанесло значний ущерб розумовому і фізичному вихованню народних мас [20, С. 34].

Буржуазна система, що стверджувалася після буржуазних революцій XVII-XIX ст., принесла у суспільство буржуазну ідеологію. Буржуазія, будучи на даному етапі нової історії класом прогресивним, мала потребу в людях, здібних зміцнювати її воєнну і політичну перевагу. Для цього потрібні були сильні, настирні, підприємливі люди. Щоб виховати таких людей, буржуазія створювала ряд нових, передових для свого часу засобів, форм і методів загального, в тому числі і фізичного виховання [20, С. 56].

В період глибокої кризи капіталізму та переростання його у імперіалізм проходить загострення протиріч у всіх сферах суспільства, в тому числі і у сфері фізичної культури. Це призводить до створення самостійного від буржуазного спортивного робочого руху, який ніс у собі національно-визвольні ідеї. Імперіалізм теж створював свої спеціальні культурні системи, що були спрямовані на відволікання молоді від революційного руху та виховання її в дусі буржуазної моралі, суть якої полягала у прагненні до наживи, в ущерб здоров'ю і нормальному фізичному розвитку людей [20, С. 57].

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції протистояння двох таборів – соціалістичного і капіталістичного, означало і протистояння двох ідеологій. Ті спортивні організації, які несли в собі комуністичну ідеологію вели боротьбу проти буржуазної ідеології і мілітаризму, що особливо відображалося на спорті. Ідеологічне протистояння, що тривало до 1990 року, мало багато негативних сторін, однією з яких є створення культу фізичної досконалості та непереможності спортсменів кожного табору. Для досягнення переваги спортивні діячі ворогуючих таборів вдавалися до заборонених засобів, що руйнувало здоров'я та життя багатьох людей [20, С. 64].

Консолідуюча державно-національна ідея, яка б приймалась і реалізовувалась більшістю населення, отримала шанс на реалізацію тільки у

країнах пострадянського простору для того, щоб забезпечити добробут людини, досягти стабільного економічного розвитку, закріпити національні інтереси народів, які відокремилися від соціалістичної імперії – СРСР [3].

У сучасному світі базові принципи державної ідеології у різних країнах все більш уніфікуються, оскільки забезпечення безпеки, суверенітету народу, соціальної солідарності, прав і свобод особистості, її недоторканості, справедливості та законності є приоритетним завданням любої держави. Але сучасна ідеологічна робота потребує ефективних і доступних форм реалізації державної ідеології. Однією із таких форм стає і фізична культура. Такі важливі аспекти внутрішньої і зовнішньої політики як "здоровий спосіб життя", міжнародні відносини, міжнародний статус і престиж країни, формування і розвиток інститутів громадянського суспільства можуть бути успішно реалізовані через цілеспрямовану державну діяльність у області спорту для всіх та спорту вищих досягнень [3].

Останнім часом відбулися серйозні трансформації власне "інституту спорту". Дані трансформації кваліфікуються як позитивні, негативні і нейтральні. Причому нейтральні трансформації при певних умовах можуть переходити як у позитивні, так і у негативні [3].

До найбільш проблемних моментів сучасної ідеології спорту можна віднести проблему допінгу у спорті вищих досягнень, гендерні проблеми спорту для всіх і спорту вищих досягнень, міграцію у професійному спорті, комерціалізацію спорту в цілому. Широко вивчаються аспекти сучасного інституту фізичної культури і ведеться пошук ефективних механізмів впливу, що дасть можливість державі і громадянському суспільству здійснювати цілеспрямований вплив на дану сферу життя суспільства у суб'єктно-суб'єктному режимі з стійкими комунікативними каналами зворотного зв'язку [3].

Спеціалісти вважають, що для сучасності характерним є вирішення негативних проблем ідеології гілок сучасної фізичної культури, що дозволить

державі ефективніше використовувати даний ресурс державної політики для формування суспільно значимих гуманістичних національних ідей [3].

2.2.4. Глобалізаційні тенденції в спорті

Сучасний спорт зароджувався в середині дев'ятнадцятого століття у Великобританії і Сполучених Штатах Америки. Професійні види культивувалися у шахтарських та промислових центрах і містах як вид бізнесу, в той час як любительські види спорту з'явилися в університетських містах. Оскільки Великобританія все ще була глобальною гегемоністською державою, її види спорту (футбол, крикет, легка атлетика) розповсюджувалися у всьому світі, витісняючи традиційні ігри і набуваючи національних ознак [14].

В кінці століття Олімпійські ігри були відроджені західною аристократією і сприяли національній доблесті. Протягом 20-30-х років XX століття професійні і університетські види спорту досягли незрівнянної популярності, знаходячи підтримку серед місцевого робочого і середнього класу глядачів. Після Другої світової війни Сполучені Штати Америки домоглися імперської гегемонії, яка проявлялась у розповсюдженні "американських" видів спорту (бейсбол, баскетбол, волейбол) у всьому світі, набуваючи повсюдно національних рис [14].

У 60-ті роки XX століття на професійні і університетські види спорту вплинули телебачення та корпоративні спонсори. Міжнародні змагання проводилися буржуазною елітою, яка прагнула значних прибутків. В останні десятиліття настали помітні зміни у розвитку спортивної індустрії. Це видно з використання менеджерами спорту глобальної стратегії, зорієнтованої на добування надприбутків. Ця стратегія фактично йшла паралельно і доповнювала все, що відбувалося у світовій економіці [14].

Прискорений розвиток глобальних процесів виробництва, новим міжнародним розподілом праці, основаного на низьких затратах, гнучкості,

трудових відносинах і нових міжнародних ринкових стратегіях привело до прискореної централізації і концентрації капіталу, що проявлявся у надмірному багатстві та нерівності доходів у всьому світі. Процеси глобалізації принесли ідеологічний проект “вільного ринку” і у сферу фізичної культури [14].

Глобальні зміни, що проходять сьогодні у спорті, представляють собою багатозначні тенденції на місцевому, регіональному і світовому рівнях. Ці тенденції включають в себе: зростаюче проникнення глобальних телекомунікаційних олігополісів, включаючи «Н’юз Корпорейшн», «Дісней» і «Тайм Уорнер» в плані контролю за призначенням і проведенням спортивних змагань, використанням спортивних і маркетингових розробок і володінням спортивними франчайзингами (довідок на пільги) [14].

Основні тенденції глобалізацій них процесів полягають у:

- використанні міжнародного розподілу у виробництві спортивного обладнання та інвентарю для спорту та відпочинку, а також взуття у над експлуатованих задушливих цехах країн третього світу;

- залучення зі сторони міжнародних федерацій та організацій непомірних прибутків від продажу телевізійних прав і спонсорства ТНК;

- залучення національних ліг і окремих команд для відправки спортсменів за кордон для пропаганди та продажу їх атрибутики;

- контроль зі сторони фірм спортивної атрибутики за спортсменами, проведення спортивних змагань за їх участю та здійснення телепоказу цих змагань;

- вербування іноземних спортсменів для професійних команд;

- професіоналізація колишніх любительських видів спорту, таких, як легка атлетика [14].

На своєму шляху до глобалізації спорт стикається з певними труднощами та протиріччями: невдоволення вболівальників тим, що у складі національної чи місцевої професійної команди багато іноземних гравців; фізичне виснаження спортсменів у гонитві за великими грошима; падіння

популярності місцевих традиційних видів спорту. Ці протиріччя мають тісний зв’язок із світовою капіталістичною системою, яка зацікавлена у максимальних прибутках, ти самим створюючи основу для глобалізації спорту [14].

2.2.5. Ринок фізкультурно-спортивних послуг як вимога сьогодення

Одним із важелів розвитку людського суспільства була і є трудова діяльність, яка безперечно вплинула на становлення світової економіки. Формування потужних індустрій не могло бути поза участі сфери фізичної культури, яка допомагала у створенні їх робочого потенціалу. Але в економічних системах ринкового (змішаного) типу діяльність людини з метою створення суспільно значущих благ здійснюється, як правило, у вигляді підприємництва [10]. Діяльність у сфері фізичної культури не виключення.

Повертаючись до історії, знаходимо факт, що протягом 90-х років XX ст. у країнах колишньої СРСР та Східної Європи проходив процес трансформації сфери фізичної культури, зміст якої визначався впливом комплексу факторів. Головним із них є зміна ролі держави у забезпеченні життєдіяльності сфери, активне проникнення до неї ринкових відносин і виникнення приватного сектору та ринку фізкультурно-оздоровчих послуг [12].

В результаті виникли протиріччя, що ускладнювали функціонування та розвиток сфери фізичної культури:

- між бажанням держави зберегти провідну роль у життєзабезпеченні сфери та її обмеженими ресурсними можливостями;

- між активним розвитком приватного сектору і готовністю суспільства забезпечити його цивілізоване функціонування;

- між бажанням забезпечити стабільне функціонування сфери і частими змінами структури державного управління нею;

- між беззаперечним визнанням суб'єктами фізкультурно-спортивної діяльності необхідності використання ринкових механізмів в управлінні сферою та їх професіональною неготовністю вирішувати відповідні управлінські завдання [12].

Сьогодні значна кількість країн, що раніше розвивалися в умовах командної економіки, вирішують завдання пошуку ефективних підходів до розвитку сфери фізичної культури у нових соціально-економічних умовах. Складність вирішення вказаних завдань обумовлена рядом факторів, серед яких:

- відсутність історичних аналогій;
- складність узагальнення досвіду у зв'язку з неподібністю умов розвитку сфери фізичної культури у різних країнах;
- відсутність теоретико-методичного підходу до аналізу перехідних соціально-економічних систем [12].

Отже, фізична культура у складних соціально-економічних умовах становлення незалежної України набуває стрімкого розвитку як частина економіки держави. Фізкультурно-спортивне підприємництво стало формою ділової активності, яка заснована на ризику та інноваційному підході до системи існуючих економічних зв'язків, а виробництво та постачання на ринок спортивних товарів, фізкультурно-спортивних послуг зорієнтовано на те, щоб задовольняти потреби населення [4].

Підприємницька діяльність у сфері фізичної культури базується на функціонуванні різноманітних фізкультурно-спортивних підприємств. В Україні підприємництво здійснюється у таких організаційних формах:

1. Підприємства-виробники фізкультурно-оздоровчих послуг: центри з видів спорту, платині спортивні й оздоровчі клуби.

2. Підприємства-виробники спортивно-видовищних послуг: професійні спортивні клуби

3. Підприємства-виробники спортивно-тренувальних послуг: центри (бази) спортивної (олімпійської) підготовки.

Важливим позитивним моментом діяльності фізкультурно-спортивних підприємств є той факт, що вони прагнуть збільшити свій прибуток не тільки за рахунок росту сфери впливу і ринку збуту товарів, а й за рахунок використання інтенсивних (внутрішньо організаційних) можливостей: зміни технологій, асортименту, стратегії, системи управління [4].

Але фізкультурно-оздоровчі організації України, надаючи послуги населенню, сьогодні віддають перевагу не тільки методам матеріального стимулювання споживання послуг, але й створенню іміджу тренера, як компоненту іміджу товару фізкультурно-оздоровчих послуг [9].

На відміну від матеріальної сфери виробництва, де виробник залишається прихованою фігурою, у сфері виробництва послуг виробник стає учасником і просування товару на ринок, і його продажу, тобто вступає в безпосередній контакт із його покупцем-споживачем. Тобто, престиж та інші показники привабливості фізкультурно-оздоровчих послуг безпосередньо залежать від її здатності найповніше задовольнити потреби свого клієнта – не лише фізіологічні (у руховій активності), а й афективні, які набуваються особистістю тренера у процесі соціальної взаємодії і порівнюються із значенням торгової марки фірми [9].

Діяльність людей у професійному спорті має теж ключові ознаки підприємництва. По-перше тому, що структури професійного спорту, як і підприємницькі структури інших галузей економіки, створюються добровільно з ініціативи їх засновників і діють як самостійні суботи господарювання. По-друге, професійні спортивні клуби та їх об’єднання є виробниками специфічного блага – спортивного видовища. З’являється нова система послуг – послуги професійного спорту, яка базується на використанні економічних ресурсів для задоволення потреб людей засобами того чи іншого виду спорту [10].

У послугах професійного спорту є “первинні” споживачі, що є носіями загальних непрагматичних потреб та прагматичних потреб індивідів (саме заради їх блага працюють фахівці професійного спорту), і “вторинні” – категорія споживачів, для яких внутрішня цінність послуг професійного спорту перетворюється із мети у засіб просування продукції на ринок, підвищення ділового іміджу, що забезпечує приріст прибутку. До вторинних споживачів відноситься й держава (в її політичному розумінні) у випадку, коли вона використовує цінності спорту для вирішення своїх політичних, економічних та соціальних проблем [10].

Таким чином, перетворення фізичної культури у різновидність підприємницької діяльності є об’єктивною закономірністю її формування в умовах сучасних ринкових відносин. Головною тенденцією сучасного етапу розвитку є переважання комерційно-спортивної форми виробництва продукту – послуг, як економічного результату функціонування галузі.

2.2.6. Ефективна система сучасного маркетингу у сфері фізичної культури

Ринкова економіка привнесла у сфери суспільної діяльності ряд нових систем, однією з яких є маркетинг. Маркетингові відносини на сьогодні існують на всіх підприємствах фізкультурно-оздоровчих та спортивних послуг. Із форм маркетингу найбільш вживана рекламно-спонсорська діяльність. Першим завданням роботи фізкультурно-спортивного підприємства є організація рекламних послуг. Для професійних спортивних клубів це є ефективний засіб забезпечення їх стабільного економічного положення. Однак, навіть у країнах з високим рівнем розвитку видів спорту, клуби стикаються з серйозними проблемами організації цієї діяльності у залученні та роботі зі спонсорами та рекламодавцями [13].

Найбільш яскраво це проявляється у професійних футбольних клубах, особливо клубах Бундесліги. Як показало анкетне опитування керівників 16

клубів Німеччини, рекламно-спонсорська діяльність займає важливе місце у системі маркетингу клубів Бундесліги. У сезоні 2004/05 рр. мали спонсорів 17 із 18 клубів. Загальна сума спонсорських коштів склала біля 100 млн. євро (в середньому – 5,5 млн. євро з розрахунку на клуб), що практично не відрізняється від сезону 2003/04 рр. Суми спонсорської підтримки коливаються від 20 млн. євро, що надані компанією «Deutche Telekom» клубу «Bayern» Мюнхена, до 1,5 млн. євро, отриманих клубом «Arminia» із Білефельда від пивної компанії «Krombacher». За галузевою приналежністю спонсори розподілилися таким чином: фінанси – 4; виробництво напоїв – 3; енергетика – 2; автопромисловість – 2; комунікативні системи – 2; електроніка – 1; страхування – 1; торгівля – 1; туризм – 1 [13].

Згідно результатів опитування, питома вага спонсорських коштів у загально об'ємі доходів клубів складає більш ніж 12, 5%. В разі участі клубів у престижних міжнародних змаганнях питома вага спонсорських коштів зростає. Стандартний термін спонсорських угод складає три роки. Головними видами реклами виступають написи на спортивній формі і щитова реклама. Клуби надають спонсорам відповідні послуги: VIP-місця на стадіонах; зустрічі з гравцями та тренерами; розміщення інформації про спонсорів у ЗМІ. Кошти компаній-спонсорів є на сьогодні найбільш стабільним джерелом доходів футбольних клубів Німецької Бундесліги [13].

Не обходить стороною маркетинг і футбольні змагання. Так, Організатори закордонних футбольних змагань широко застосовують у маркетинг у своїй діяльності. У структурі кожного оргкомітету створено відділ маркетингу або існує штатний маркетолог. Маркетинг проведення футбольних змагань за рубежем базується на:

- правильному виборі місця і строків його проведення;
- розширення зв'язків з ЗМІ, особливо телебачення;
- належної організації рекламної кампанії;
- пошук та наявність спонсорів;

поміркованому визначенню цін на білети;

- випуск ліцензійної продукції з емблемою змагань;

- залучення добровільних помічників [18].

Як міжнародний, так і вітчизняний футбол останніми роками значно прискорив темпи інтеграції системи ринкових відносин. Відповідне ринкове середовище характеризується тісним зв'язком між футболом та бізнесом. Тому, врахування досвіду маркетингової діяльності за кордоном та особливостей розвитку вітчизняного футболу, дасть можливість скоординувати та урегулювати взаємовплив. Висока конкуренція на світовому ринку спортивних послуг потребує наявності у структурі клубів та організацій як футболу, так і інших видів спорту, маркетингового відділу [18].

Останнім часом помітною стала тенденція зростання ефективності олімпійського маркетингу. Це виявилося у значному розширенні телевізійної аудиторії Олімпійських ігор практично на усіх континентах, а також істотному збільшенні доходів організаторів Ігор, отриманих від продажу апв на телетрансляції, і використанні значної їх частини з метою розвитку спорту у країнах, де проводилися Ігри. Спеціалісти відмічають підвищення рівня професіоналізму у процесі розробки та реалізації олімпійських маркетингових програм. Стало правилом створення організаторами Ігор спеціалізованих підприємств, які забезпечували б пошук ділових партнерів та координацію їхньої діяльності у процесі підготовки та проведення Ігор [11].

Отже, маркетингова концепція розвитку сфери фізкультурно-оздоровчих послуг сьогодні пропонує принципово нові підходи та інструменти, що дозволяють організації ефективно функціонувати в умовах невизначеності кон'юнктури ринку та пристосовуватися до її змін. Для успішного виконання своїх завдань потрібно адаптувати стратегічне бачення своєї діяльності до вимог ринку, а саме: визначити чітку маркетингову концепцію з ієрархією цілей, довгострокових і поточних цілей маркетингу; розробити привабливий професійний імідж організації, її корпоративний стиль; проаналізувати бізнес-можливості, формування системи комунікацій

із зовнішніми організаціями й розвитку спонсорських стосунків, а також шляхи й напрямки використання власних прав, об'єктів ліцензування та мерчандайзингу [11].

2.2.7. Партнерство фізичної культури та оточуючого середовища

Початок 70-х років XX ст. характеризується виникненням гострих екологічних проблем. І очевидним стає необхідність взаємодії навколишнього середовища і фізичної культури як факторів, яких не можливо уникнути для збалансованого управління ними з метою їх довготермінового розвитку. Міжнародні організації, як і національні, включають цю тему все частіше в свої першочергові зобов'язання. Олімпійські ігри вважаються ефективним засобом передачі повідомлень щодо потреби в поліпшенні екологічного середовища для мільйонів людей [6].

У багатьох країнах світу впроваджуються програми спортивної діяльності у придатних природних зонах, гармонії учасників спортивних заходів і навколишнього середовища, екологічної підготовки у сфері фізкультурної освіти "Екологія особистого розвитку та спілкування у в спорті" [6].

Український спорт знаходиться серед постраждалих від екологічної ситуації, тому одним із його завдань повинен бути вплив на стан навколишнього середовища через реалізацію екологічних брендів у спортивно-масових заходах [6].

Тим більше, що у сучасному суспільстві акумульовано значний досвід охорони навколишнього середовища в процесі підготовки і проведення спортивних змагань. Одним із способів реалізації природоохоронної політики, яка інтенсивно використовується у розвинутих країнах світу, є саме екологічний маркетинг [22].

Екологічний маркетинг у олімпійському спорті представляє сукупність ринкових механізмів управління діяльністю керівних органів олімпійського спорту з охорони навколишнього середовища у процесі підготовки і проведенні Олімпійських ігор. Механізм екологічного маркетингу у олімпійському спорті є адаптаційно загальноекономічна концепція маркетинг-мікс для олімпійського спорту з позицій охорони навколишнього середовища. Розробка концепції екологічного маркетингу в олімпійському спорті дозволить створити умови для ефективного використання ринкових механізмів у природоохоронних цілях керівними органами олімпійського спорту, що не тільки підвищить якість спортивних послуг за рахунок додаткових джерел фінансування, але й сприятливо відобразиться на іміджі олімпійського руху в цілому [22].

2.2.8. Засоби масової інформації як найважливіший маркетинговий напрямок розвитку фізичної культури

У сучасному комунікаційному середовищі масове уявлення про будь-який об’єкт формують засоби масової комунікації (ЗМК). У свій спосіб інтерпретуючи діяльність, мас-медіа створюють свою картину реальності, масштаби та сутність якої часто не співпадають зі справжніми вимірами. Поширюючи ірреальну, віртуальну картину дійсності, ЗМК формують у споживачів інформації нові специфічні уявлення, оцінку, смаки. Винятком не стала і галузь спорту, зокрема наймасовішого та найпоширенішого у світі – олімпійського руху – з власними принципами та філософією – олімпізмом [16].

Одне із найважливіших завдань Міжнародної олімпійської академії (МОА) – реалізація програми олімпійської освіти в різних країнах світу, що передбачає поширення знань про передісторію та історію Стародавніх Олімпійських ігор та Ігор Олімпіад і зимових Олімпійських ігор сучасності, розуміння принципів олімпізму й функціонування сучасного олімпійського

спорту та інше, - значною мірою здійснюється на основі засобів масової комунікації – спеціалізованої художньої та наукової літератури, друкованих та електронних мас-медіа. При цьому уявлення про споживачів інформації про олімпійський спорт формується як свідомо, так і стихійно. Зважаючи на наклад, частоту виходу в ефір та масовість такої продукції, можна зробити висновок, що суспільне уявлення про олімпійський спорт у переважній більшості формується стихійно [16].

Виділено декілька змістових груп соціальних стереотипів, які з різних боків характеризують уявлення суспільства про спорт. Так, найчастіше у ЗМІ зустрічалися негативні стереотипи: уявлення про спортсменів як про інтелектуально і культурно обмежених людей; спорт без допінгу неможливий; уявлення про негативний вплив спорту на здоров'я; уявлення про аморальність спортсменів, їх шкідливість для суспільства; уявлення про спортсмена як космополіта, якому байдуже все національне; спорт – це діяльність не для жінок. Разом з тим існують позитивні характеристики спорту: уявлення прос спортсмена як про ідеал, кумир, зразок для наслідування молоді; спорт – це здоров'я; спорт розвиває дітей, відриває їх від вулиці [16].

2.2.9. Моральні принципи для фізичної культури

Протягом останніх сторіч західну культуру відрізняв дух гордості і оптимізму: гордості за розум як інструмент пізнання людиною самого себе і оволодіння природою; оптимістичної віри у виконання найпотаємніших надій людства в досягненні найбільшого щастя для величезного числа людей [23].

Гордість людини була виправданою. Силою свого розуму він побудував матеріальний світ, реальність якого перевершувала навіть мрії і образи чарівних казок і утопій. Людина підпорядковує собі фізичні енергії, здатні забезпечити роду людському матеріальні умови, необхідні для гідного

і плідного існування, і хоча багато що з людських цілей ще так і не досягнуто, навряд чи хто-небудь сумнівається, що вони в межах досяжності, і проблема виробництва, яка була проблемою минулого, у принципі вирішена. Тепер, вперше за всю свою історію, людина може відчути, що ідея єдності роду людського і завоювання природи на благо людини – це більше не мрія, а реальна можливість [23].

Але завойовуючи природу, людина стала рабом машини, яку створила власними руками. При всьому своєму знанні про матерію вона невіглас відносно найважливіших і фундаментальних питань людського існування: що таке людина, як вона повинна жити, як величезні енергії, укладені в самій людині, можна вивільнити і плідно використати [23].

Сучасна криза людяності охопила культуру. що порушило етичні норми, що своїми корінням сягає у далеке минуле. Велика традиція гуманістичної етичної думки заклала фундамент систем цінностей, заснованих на людській автономії і розумі. Ці системи будувалися на передумові, того, що необхідно знати, що добре або погано для людини, та саму природу людини.

Отже, правильні етичні норми може сформулювати тільки розум людини, і лише він один. Людина здатна розрізняти добро і зло і чинити етичні оцінки такі ж правильні, як і всі інші оцінки, що чиняться розумом [23].

Культурні цінності – це породження розуму, але кожна культура має свої моральні проблеми, які породжені її особливою структурою і є різними гранями моральних проблем людини [23].

Наша моральна проблема – це байдужість до самого себе. Це пов’язане із втратою значимості і унікальності індивіду, перетворенням особистості на знаряддя зовнішніх цілей [23].

В останні роки разом з розвитком і становленням ринкових відносин в Україні моральні проблеми стають все більше актуальними. Руйнування етичних норм відбувається у всіх сферах людської діяльності, не оминуло

воно і фізичну культуру. Основне місце займає тут етика ділових відносин, де є життєва необхідність створення ділового, творчого мікроклімату в своїх колективах. Нині в Україні створюється новий типу професійної моралі як спортсменів, так і працівників комерційних організацій, що надають фізкультурно-оздоровчі послуги [17].

Ділова етика – це сукупність моральних норм, котрі визначають відносини людини до свого професійного обов'язку. Професійна етика відображає особливості моральної свідомості, поведінки і взаємовідношень людей, які зумовлені специфікою професійної діяльності. Професійна етика визначає етичні принципи та норми поведінки людей у рамках певного виду трудової діяльності. Тому виділяють педагогічну, лікарську, спортивну, військову, управлінську етику тощо. На глобальному рівні вже прийняті Олімпійська хартія, Кодекс спортивної етики Ради Європи: «Справедлива гра – шлях до перемоги» [17].

Моральні відносини людей у трудовій сфері регулюють складні стосунки в колективі. Етичні норми поведінки організації у взаємовідносинах з державою, клієнтами – споживачами фізкультурно-оздоровчих послуг, постачальниками, працівниками визначає корпоративна етика. Змістом ділової етики являються кодекси поведінки, які визначають певний тип взаємовідносин між людьми в процесі трудової діяльності. родоначальниками корпоративних кодексів вважають японські компанії. Вони довели регламентування поведінки всередині компанії до абсолюту. Так, їх робочий день починається з масової фіззарядки та виспівування корпоративного гімну. Більшість фірм Заходу також мають свої етичні кодекси. При цьому вони виходять з того, що високі етичні стандарти забезпечують стабільний прибуток [17].

Ділова етика формує у робітників почуття спільності і дозволяє в значній мірі мінімізувати проблему узгодження індивідуальних цілей з місією організації та формує загальний культурний простір, який включає цінності, норми й поведінкові моделі, що їх сповідують усі члени колективу.

проблеми етичного порядку, що виникають у різних фізкультурно-оздоровчих організаціях, викликали потребу прийняття кодексів ділової честі і для представників сфери фізичної культури. Існування даних кодексів буде важливим фактором зміцнення статусу спортсменів-професіоналів України і працівників організацій сфери фізкультурно-оздоровчих послуг [17].

У загальному розумінні етика – це набір моральних принципів і цінностей, який керує поведінкою людини або групи людей та визначає позитивні чи негативні оцінки їх думок і дій. Це немовби внутрішній кодекс законів, котрий визначає, як можна себе вести, а як ні, які рішення можна приймати, а які ні. Етика зв'язана з внутрішніми цінностями людини, а вони, в свою чергу, є частиною корпоративної культури і впливають на прийняття рішень, визначають їх соціальну допустимість в рамках зовнішнього середовища [17].

2.2.10. Проблеми допінгу в олімпійському спорті

Найбільш важливою етичною проблемою на рубежі двох століть стала проблема допінгу у спорті. Значні громадські та професійні сили прикладаються до подолання допінгової залежності спортсменів: заборони, покарання, дискваліфікації.

Слово «допінг», як передбачають літературні джерела, походить від «допе» – слова, яким у одному із південноафриканських діалектів називали високоградусну самогонку, що використовувалась в якості стимулу при святкових культових діях. Вперше слово «допінг» з'явилося у англійському словнику 1869 року, де тлумачилось як суміш наркотику і опіуму, яку давали коням. Використання допінгових засобів і методів було зафіксовано в Англії ще у XIX столітті. З кінного спорту використання цього зілля було перенесене на спорт людей [24].

Інтенсифікація використання допінгу простежується в історії Олімпійських ігор, починаючи з 1896 року. Імпульсом, що виходив із такого

поважного у всьому світі спортивного заходу, було ініційований і заохочений “гігантський біологічний експеримент над людьми”. З дослідженням біологічних можливостей людини, розпочаті “експерименти” подолання кордонів з метою отримати можливість відповідати вимогам про постійне підвищення ресурсів організму і відповідно результатів. Прагнення підвищення результативності спонукало спортсменів і медичний персонал до пошуку нових фармакологічних субстанцій, незважаючи на те, що жорсткий контроль та покарання чекають на спійманих на вживанні спортсменів [24]. Жорсткі міри інколи руйнують кар’єру і життя спортсменів та тренерів, однак, якою б не була юридична відповідальність, міри не будуть ефективними, якщо не буде етичної відповідальності особи.

2.2.11. Правові відносини у галузі фізичної культури

У фізичній культурі, як і у інших сферах, існує юридична відповідальність, яка виконує такі функції: превентивну (запобіжну), виховну, репресивну (каральну), компенсаційну (поновлюючу), сигналізаційну (інформативну). За галузевими ознаками юридичну відповідальність поділяють на конституційну, адміністративну, цивільно-правову, дисциплінарну, матеріальну, кримінальну [19].

Юридична відповідальність – один із видів соціальної відповідальності. Вона відображає специфіку будь-яких правових явищ, пов’язана з правопорушенням, з реалізацією санкцій правових норм, з державно-правовим примусом [19].

Конституційна відповідальність настає за порушення норм Конституції, які є нормами прямої дії (приклад О. Блохіна – позитивна (перспективна) відповідальність; неналежне виконання ст. 49 Конституції – ретроспективна (негативна) відповідальність [19].

Адміністративна відповідальність може настати у випадках порушення законодавства у сфері ліцензування фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності (штрафні санкції) [19].

Цивільно-правова відповідальність настає за порушення договірних зобов'язань майнового характер , або за завдання моральної шкоди (ст. 23 ЦК). Санкції тут полягають у відшкодуванні правопорушником майнових збитків і відновленні порушеного права [19].

Дисциплінарна відповідальність настає внаслідок здійснення дисциплінарних проступків, які порушують умови спортивного контракту (недотримання режиму тренувань тощо). Дисциплінарними стягненнями є догана і дострокове розірвання контракту (ст. 36, п. 8; 40, п. 3; 147, КЗпП) [19].

Матеріальна відповідальність полягає в необхідності відшкодовувати шкоду, заподіяну майну організації. Спортсмен може нести матеріальну відповідальність за псування майна, наданого йому в користування (обмежена чи повна відповідальність) (гл. 9 КЗпП) [19].

Кримінальна відповідальність – найбільш суворий вид відповідальності. Вона може настати у випадку невиконання вимог, передбачених Положенням про порядок підготовки споруд та інших спеціально відведених місць для проведення масових спортивних та культурно-видовищних заходів, що спричинили тяжкі наслідки [19].

Отже, юридична відповідальність – це передбачена законом вид і міра державно-владного (примусового) визначення особою втрат благ особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення [19].

Список використаної літератури:

1. Ашанин В. С. Большой спорт в политическом процессе современной Украины (в аспекте президентской избирательной кампании 2004г.) / В. С. Ашанин, В. Н. Кудиненко, Н. А. Олейник, М. Н. Романенко

// Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 39.

2. Выдрин В. М. Введение в специальность; Учебное пособие. / В. М. Выдрин – М.: Физкультура и спорт, 1980. – 119 с.

3. Гататуллин А. Г. Современный спорт и идеология / А. Г. Гататуллин // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 50.

4. Дерепа М. Особливості становлення та розвитку підприємництва у сфері фізичної культури і спорту України / М. Дерепа //Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2000. – № 1. – С. 104-106.

5. Дубовенко М .Ф. Фізична культура і спорт у системі християнських цінностей / М. Ф. Дубовенко // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 59.

6. Жуляєв В. Спорт і навколишнє середовище (Практична діяльність міжнародних та національних спортивних організацій) / В. Жуляєв // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2002. - № 1. – С. 94-99.

7. Кун Л. Всеобщая история физической культуры с порта. / Л. Кун – М.: Радуга, 1982. – 400 с.

8. Левченко А. В. Спорт и политика. Взаимосвязь двух факторов на рубеже двух историй – во времена СССР и в современной, независимой Украине / А. В. Левченко // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 70.

9. Мічуда А. Імідж тренера в системі маркетингу фізкультурно-оздоровчих послуг / А. Мічуда //Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2002. – № 1. – С.105-108.

10. Мічуда Ю. Професійний спорт як різновидність підприємницької діяльності / А. Мічуда // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2005. – № 1. – С. 30-35.

11. Мічуда Ю. Тенденції у розвитку олімпійського маркетингу кінця XX – початку XXI століть / А. Мічуда // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2003. – № 1. – С. 121-125.

12. Мичуда Ю. П. Проблемы функционирования и развития сферы физической культуры и спорта в условиях переходных социально-экономических систем / Ю. П. Мичуда // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 75.

13. Мичуда Ю. П. Рекламно-спонсорская деятельность футбольных клубов Немецкой Бундеслиги / Ю. П. Мичуда, П. Штольце // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 76.

14. Райт Дж. Глобализация и спорт / Дж. Райт //Наука в олимпийском спорте. – 2003. – № 1. – С. 125-128.

15. Романов Е. А. Особенности развития системы физического воспитания в СССР накануне великой отечественной войны / Е. А. Романов // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 87.

16. Садовник О. Формування мас-медіа суспільного уявлення про олімпійський спорт / О. Садовник // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 88.

17. Свистунов С. В. Ділова етика як засіб забезпечення ефективного функціонування фізкультурно-спортивних організацій / С. В. Свистунов // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 90.

18. Сенченко О. Маркетинг змагань з футболу / О. Сенченко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2001. – № 2-3. – С. 98-100.

19. Смолка А. О. Юридична відповідальність у спорті / А. О. Смолка // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу “Олімпійський спорт і спорт для всіх”. – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 93.

20. Столбов В.В. История физической культуры. / В. В. Столбов – М.: Просвещение, 1989. – 288 с.

21. Теория и методика физического воспитания. Т. 1 / Под ред. Т. Ю. Круцевич. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 424 с.

22. Тимашева Е. В. Концепция экологического маркетинга в современном олимпийском спорте / Е. В. Тимашева // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 94.

23. Фромм Э. Человек для себя. Исследование психологических проблем этики / Э. Фромм [Перевод Л. А. Чернышевой]. – Минск: Коллегиум, 1992. – 212 с.

24. Хотц А. Допинг и этика – тема с традицией и, очевидно, без конца / А. Хотц //Наука в олимпийском спорте. – 2003. – № 1. – 106-114.

2.3. СИСТЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ

Фізична культура структурно поділяється на дві частини: предметну та особистісну. Предметна частина об’єднує продукти матеріальної і духовної праці у сфері фізичної культури, а особистісна характеризуються результатами діяльності, яка втілена у самій людині – фізичній культурі особистості. Формування фізичної культури людини здійснюється з позицій двох основних підходів:

1 – нормативно-механістичного, що характеризується чисто зовнішньою підгонкою особистості під усереднені норми та вимоги;

2 – особистісно-гуманістичного, що проявляється у залученні людей до духовних і матеріальних цінностей фізичної культури. В цьому процесі виділяють три основних компоненти:

а) соціально-психологічне виховання – спрямоване на формування світогляду, цінностей орієнтацій, мотивів та інтересів до активної фізкультурно-спортивної діяльності;

б) інтелектуальне виховання, що збагачує людину знаннями, які формують її загальноосвітню та спеціальну підготовленість у сфері фізичної культури;

в) тілесно-рухове виховання, що спрямоване на формування рухових умінь і навичок, розвиток фізичних кондицій людини і вдосконалення його будови тіла [12, С. 49-50].

Принципи формування фізичної культури людини поділяються на соціальні та методичні.

До соціальних принципів відносяться:

- принципи гармонійного розвитку особистості;
- принципи зв’язку з життєдіяльністю;
- принципи оздоровчої спрямованості.

До методичних принципів, що регламентують порядок педагогічного впливу у процесі формування фізичної культури особистості відносяться:

- принципи навчання руховим діям;

- принципи розвитку фізичних здібностей;

- принципи виховання особистісних якостей [12, С. 50].

Отже, формування фізичної культури особистості реалізовується через спеціалізований педагогічний процес фізичного виховання та спорту, функціонування елементів якого підпорядковане фізичному вдосконаленню населення країни [4, С. 26].

Як люба система, педагогічний процес є процес управління адаптивним функціонуванням організму здорової людини, в якому педагог (суб'єкт управління) на основі певної інформації здійснює педагогічний вплив на тих, хто займається (об'єкт управління) з метою позитивних змін, спрямованих на досягнення поставленої мети і вирішення конкретних завдань [12, С. 50].

Система фізичного виховання та спорту має правові та етичні аспекти. Правові – полягають в управлінні одною особистістю (викладачем) іншою особистістю (тим, хто займається).

У педагогічному процесі фізичного виховання та спорту спрямовуюча роль належить педагогу-спеціалісту, який несе моральну, професійну та кримінальну відповідальність за фізичне і духовне здоров'я тих, хто займається [12, С. 50].

Етичні аспекти складаються із відносин, що базуються на формуванні правильної гуманістичної мотивації занять, формуванні необхідних знань, моральних та вольових якостей [12, С. 42].

Мета і завдання фізичного виховання та спорту як педагогічного процесу завжди обумовлені потребами окремих людей, а також демографічних і соціальних груп. Тому, метою фізичного виховання є задоволення потреб окремої людини і суспільства в цілому у формуванні різносторонньо духовно і фізично розвинутої людини, сприяючи підвищенню його життєдіяльності. А завдання полягають у:

1) зміцненні здоров'я тих, хто займається, та їх адаптації до умов навколишнього середовища;

2) підвищення функціональних можливостей організму до необхідного безпечного чи відповідного рівня розвитку фізичних якостей;

3) оволодіння руховими уміннями і навичками, що забезпечують життєдіяльність людини;

4) повідомлення знань в області фізичної культури і навчання прикладному їх використанню у вдосконаленні свого організму;

5) формування мотиваційних установок на фізичне і духовне самовдосконалення;

6) формування світогляду, етичне та моральне виховання [12, С. 42].

Вихідні ідеї та теоретичні положення, які регламентують основні сторони педагогічного процесу у сфері фізичного виховання та спорту, є їх **методичними принципами**:

- *принципи свідомості і активності;*
- *принципи наочності;*
- *принципи доступності та індивідуалізації;*
- *принципи систематичності* [12, С. 40].

На виконання завдань та досягнення мети фізичного виховання і спрямована система фізичного виховання – сукупність соціальної та педагогічної підсистем.

Соціальна підсистема фізичного виховання об’єднує заклади та організації, що здійснюють та контролюють фізичне виховання, а також нормативні основи, засоби , методи та способи організації. Тобто, це нормативно-законодавча база, програмна, ресурсна, організаційно-управлінська.

Педагогічна підсистема включає систему фізичних вправ, методів їх використання, форм занять, і спрямована за зміни у необхідному напрямку фізичних можливостей людини [12, С. 44].

Соціальна та педагогічна підсистеми взаємозалежні, що об’єднує їх у загальну структуру системи фізичного виховання (рис. 3).

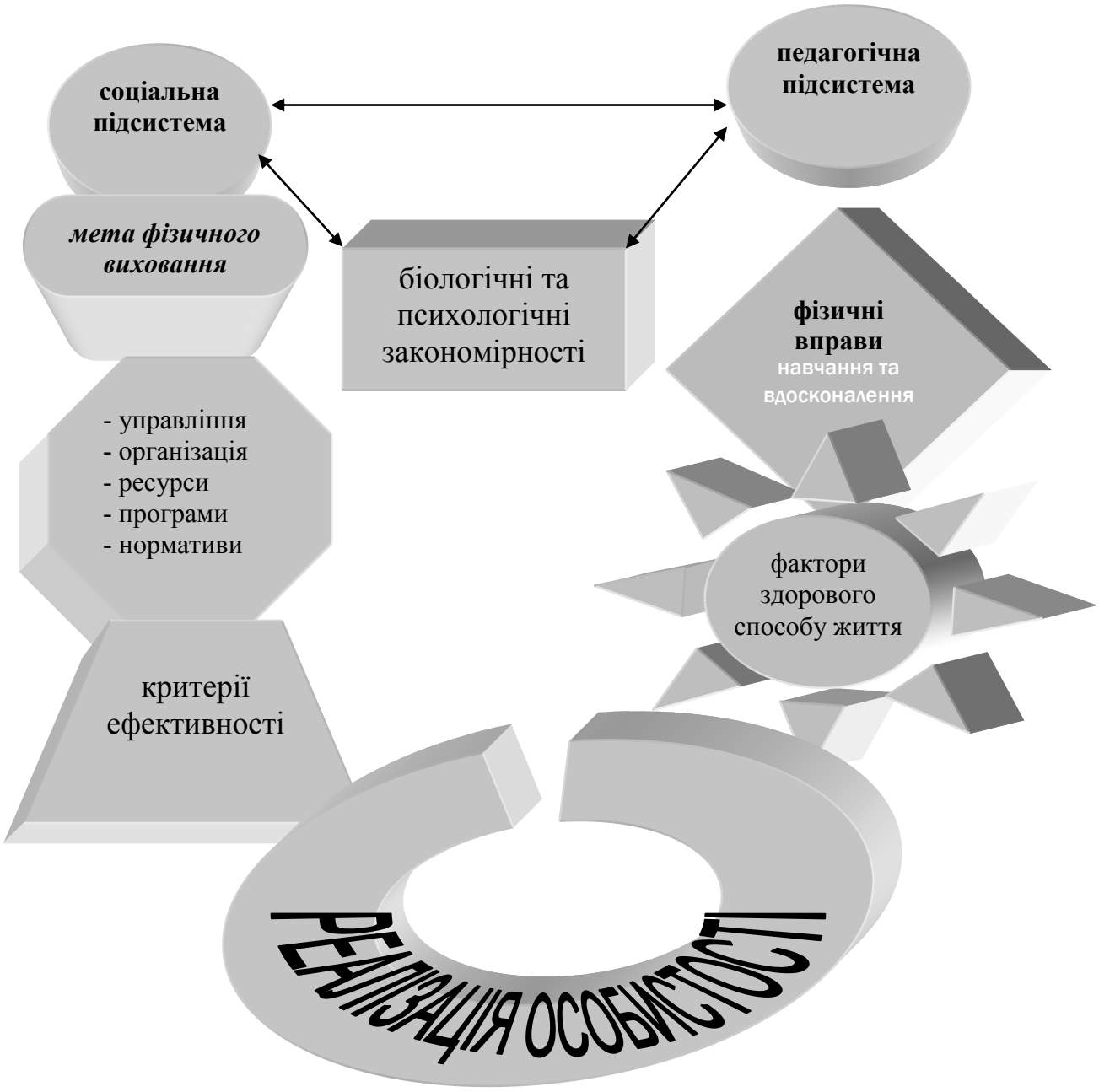

Рис. 3. Структура системи фізичного виховання

Соціально-педагогічна спрямованість фізичного виховання особливо важлива для підростаючого покоління, тобто дітей шкільного віку від 6-7 до 17-18 років. Основою системи фізичного виховання школярів є обов'язковий курс фізичного виховання, що здійснюється за державною програмою. Він поєднується із багатьма формами використання фізичної культури у режимі навчального дня і у позашкільний час.

Функціонування системи фізичного виховання забезпечене матеріально-технічними засобами, кваліфікованими педагогічними кадрами, фінансовими ресурсами та іншими умовами.

Фізичне виховання в системі загальної освіти школярів повинне:

❒ створювати фундамент гармонійного фізичного розвитку, зміцнення здоров'я, фізкультурної освіти і виховання;

❒ підтримувати поточну фізичну та розумову працездатність, забезпечуючи тим самим успішність навчання, а в перспективі – ефективність любої суспільно-корисної діяльності;

❒ раціонально організовувати дозвілля дітей;

❒ сприяти поступовому підвищенню марально-етичної, інтелектуальної і трудової культури [13, С. 81].

Звідси витікає *мета фізичного виховання школярів* – задовольнити потреби окремих школярів і суспільства в цілому у формуванні духовно і фізично розвиненої людини і його активної життєвої позиції [13, С. 82].

Фундаментальний зміст процесу фізичного виховання включає п'ять основних *завдань*:

1 – зміцнення здоров'я, підвищення рівня життєдіяльності, протидії організму несприятливим факторам зовнішнього середовища;

2 – підвищення функціональних можливостей організму до безпечного рівня, розвиток рухових умінь, навичок і якостей.

3 – повідомлення знань в області фізичної культури і навчання прикладному їх використанню у вдосконаленні свого організму;

4 – формування мотиваційних установок на фізичний розвиток і духовне самовдосконалення людини;

5 – формування світогляду, етичне і моральне виховання [13, С. 82].

Специфіка педагогічного процесу фізичного виховання визначається:

- переважним впливом на рухові здібності людини;
- безпосереднім створенням оздоровчого ефекту [13, С. 82].

Практична реалізація фізичного виховання школярів здійснюється у вигляді спеціально організованих занять фізичної культури. В ході занять використовуються засоби, методичні принципи та методи фізичного виховання. Основною формою фізичного виховання школярів є *урок фізичної культури*. Класифікація форм уроку представлена на рис. 4.

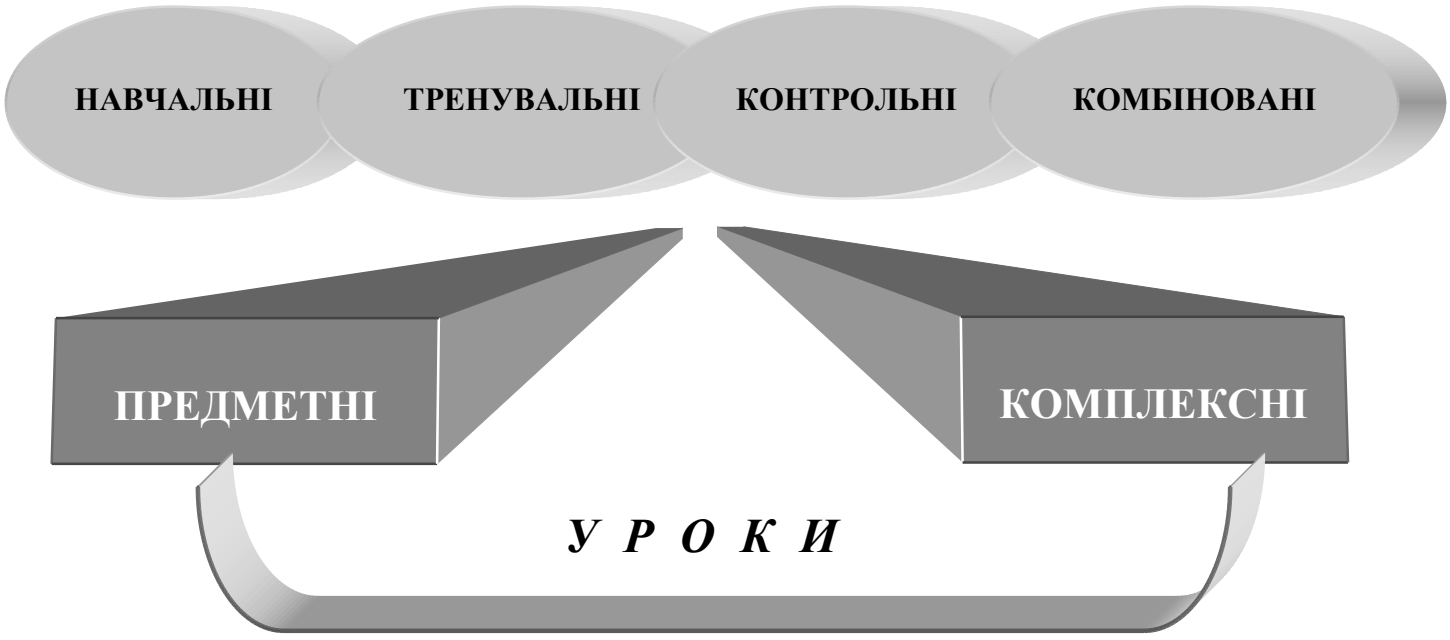

Рис. 4. Класифікація уроку

Але фізичне виховання не закінчується разом з отриманням атестату зрілості. Необхідність у ньому є впродовж усіх періодів життя дорослої людини, оскільки кожний віковий період характеризується змінами в організмі, що проявляються у погіршенні фізичних можливостей.

Зниження фізичної працездатності дорослих людей пов’язане перш за все із обмеженням в силу трудової діяльності рухової активності та порушенням при цьому функцій окремих систем організму. Негативний вплив навколишнього середовища порушує регуляцію функцій серцево-судинної системи, обміну речовин, економічність роботи організму, знижує аеробну та анаеробну продуктивність, уповільнює відновні процеси [13, С. 202].

Якщо погіршення фізичного стану у віці від 30 до 50 років носить зворотній функціональний характер, де під впливом фізичних вправ вдається у повному обсязі відновити фізичну працездатність і підготовленість, то після 50 років відбуваються прискорені процеси старіння організму, що пов’язано із органічними, незворотними змінами в організмі [13, С. 202].

Доведено, що на здоров’я людини впливають 50 % факторів, що характеризують спосіб життя, 20 % – генетичні, 20 % - спадковість і тільки 10 % - залежать від стану медицини в країні [13, С. 203].

До *факторів способу життя* відносяться:

- ☺ рухова активність;
- ☺ наявність або відсутність негативних звичок;
- ☺ характер харчування;
- ☺ загартування;
- ☺ режим праці та відпочинку;
- ☺ гігієна;
- ☺ стрес;
- ☺ зовнішнє середовище;
- ☺ захоплення;
- ☺ суспільна робота.

А *спосіб життя* – це сукупність форм діяльності, завдяки яким індивід, особистість, соціальна група чи суспільство висловлюють свою сутність. Звідси, форми і способи повсякденної життєдіяльності людини, які

сприяють вдосконаленню резервних можливостей організму є *здоровим способом життя* [13, С. 204].

Одним із умов здорового способу життя виступає нормована відповідно віку, професійній діяльності та уподобанням рухова активність, яка поділяється на види фізкультурно-оздоровчих занять для дорослого населення: рекреативно-оздоровча, профілактико-оздоровча, кондиційне тренування.

Рекреативно-оздоровчий вид діяльності забезпечує здоровий відпочинок, сприяє задоволенню емоційних потреб, пов'язаних із змістовими розвагами.

Профілактико-оздоровчий вид діяльності характеризується профілактикою існуючих хронічних хвороб.

Кондиційне тренування передбачає використання системи спеціально організованих форм м'язової діяльності з метою підвищення фізичного стану до відповідного рівня (до кондиції).

В даний час існує і використовується *3 програми* оздоровчих занять для індивідуальної форми їх проведення.

I. Використання вправ циклічного характеру, який проводиться безперервним методом протягом 10-30 хвилин. Основоположником програми став К. Купер (1970), який вперше розробив програми з ходьби, бігу, плавання, вело тренування з урахуванням статі, віку, фізичної підготовленості.

II. Використання вправ силового та швидкісно-силового характеру. При цьому темп виконання вправ досягає 80-85 % максимального.

III. Використання комплексного підходу, який передбачає різні вправи – ходьби, бігу, плавання, ігор, гімнастичних вправ і т.д. [13, С. 220-221].

Отже, фізичне виховання є як біологічною, так і соціальною потребою існування людини впродовж усього життя.

Системний підхід застосовується і при розгляді аспектів функціонування **спорту**, як складової частини фізичної культури. Спорт є системою організації і проведення змагань та навчально-тренувальних занять з певних комплексів фізичних вправ. Тому, *специфічною особливістю* спорту вважається наявність змагальної діяльності, а *мета* – досягнення найвищих спортивних результатів [8, С. 5].

Спорт є складне багатофункціональне явище, що впливає на самі різноманітні сторони людського життя. Оскільки спорт представляє собою значне суспільне явище, тісно пов’язане з різними областями діяльності людини, то функції спорту теж багатопланові та різнобічні. Функції спорту можуть бути представлені у вигляді певної системи, в основі якої лежить діалектичний принцип – від загального до особливого и спеціального [14, С. 45].

Базовими функціями спорту вважаються наступні: змагальна, оздоровчо-рекреативна, інформаційно-прогностична і гуманістична. Усі функції між собою взаємопов’язані, взаємно переходять одна в одну, рухливі та проявляються в єдності [14, С. 45].

Змагальна функція відображає головну мету і особливості спорту і пов'язана з категоріями спортивного змагання, спортивної підготовки і спортивного тренування. Її похідними є нормативна (цілісно-орієнтаційна), гедоністична і видовищна функції [14, С. 46].

Нормативна функція об'єктивно визначається тим, що головною цінністю в спорті є сам спортсмен [14, С. 47].

Гедоністична функція означає, що спорт використовується як засіб отримання задоволення від самих спортивних занять як в широкому значенні (суспільне визнання результатів спортивної діяльності), так і у вузькому значенні (відчуття м'язової радості), а також задоволення, яке отримує глядач і уболівальник спорту [14, С. 47].

Видовищна функція спорту визначається тим, що спорт як видовище служить цілям інтеграції людей, обміну цінностей між ними, виховання і

освіти, відпочинку і залучення до здорового способу життя. Оскільки спорт є важливою частиною суспільного життя, спортивне видовище має статус значного соціального явища. Вплив його на людей надзвичайно багатоманітний [14, С. 47].

Оздоровчо-рекреаційна функція зв'язана з використанням спорту як ефективного засобу оздоровлення, захисти від несприятливих наслідків науково-технічного прогресу з характерним для нього різким зменшенням рухової активності, а також з фізичною підготовкою людини до життя, досягнення необхідної фізичної досконалості [14, С. 50].

Інформаційно-прогностична функція обумовлюється з одного боку тим, що спорт, спортивний рух несуть багатоманітну інформацію про місце і роль самого спорту в сучасному світі, різноманітності його функцій, а також про здоров'я нації, рівні його фізичної підготовленості, розвитку науки, техніки, культури. З другого боку ця функція пов'язана зі встановленням місця і ролі спорту в сучасному світі, пізнанням закономірностей використання спорту як засобу рішення ряду соціальних проблем [14, С. 51].

Гуманістична функція спорту зв'язана, перш за все, із загальною категорією гуманізму, який підкоряється загальносоціологічним законам зростання тенденції до різностороннього і гармонійного розвитку особи [14, С. 53].

Спорт має свою структуру функціонування, яка базується на багаторічній підготовці спортсменів, починаючи із дитячого та підліткового віку, впродовж декількох десятиліть, включаючи ряд етапів становлення і збереження спортивної майстерності [9].

Спортивна підготовка – багатофакторний процес, що характеризує тренування спортсмена, підготовку до змагань та участь у них, організацію тренувального процесу і змагань, науково-методичне і медичне забезпечення тренування і змагань [8, С. 18].

Результатом спортивної підготовки є *спортивна підготовленість*, що включає в себе рівень розвитку можливостей спортсмена, відповідний

успішній участі у змаганнях [8, С. 18]. А складовою часиною спортивної підготовки вважається *спортивне тренування* – спеціалізований процес використання фізичних вправ за для розвитку та вдосконалення якостей і здібностей спортсмена, що обумовлюють готовність до досягнення результатів у вибраному виді спорту [8, С. 18].

В результаті тренування в організмі спортсмена проходять різні морфологічні і функціональні зміни, які і визначають стан тренованості спортсмена. В результаті підготовки набуваються теоретичні знання, психологічні установки на демонстрацію максимального результату, мобілізаційна готовність до гострої спортивної боротьби. Стан оптимальної (найкращої) фізичної, технічної, тактичної і психологічної підготовленості вважається *спортивною формою* [1, С. 12].

Для того, щоб порівняти, оцінити та продемонструвати спортивні досягнення існують спортивні змагання. *Спортивні змагання* – важливий фактор спілкування, засіб формування особистості, пізнання можливостей людини, створення еталонних показників, спортивне видовище. І разом з тим змагання – засіб стимулювання спортивної діяльності, відбору і підготовки спортсмена [8, С. 19].

Спорт як специфічна форма культури і одна із сторін культурної діяльності має змагальну першооснову, що сприяє розвитку і прояву фізичних і психічних якостей людини. Змагання – соціальний феномен, без якого не мислиться існування спорту [14, С. 41].

Мета спортивних змагань – визначення найсильніших спортсменів і команд, вдосконалення спортивної майстерності в цілому, пропаганда фізичної культури, що дозволяє об’єктивно оцінити діяльність спортивних організацій, тренерів, спортсменів, суддів [8, С. 20].

Схематично спортивне змагання складається з наступних елементів: предмету змагань (виду спорту або фізичної вправи); суддівства (правил, норм, критеріїв і технології визначення місць суперників); спортсменів-учасників; уболівальників і глядачів [14, С. 41].

Основним продуктом змагання є результат – зайняте місце, перемога, встановлений рекорд, видовище, а конкурентні відносини є невід'ємною особливістю спортивного змагання [14, С. 41].

Спортивні змагання як явище соціального життя підкоряється основним принципам, діючим в будь-якій змагальній діяльності: гласність, порівнянність результатів і можливість практичного повторення досвіду [14, С. 42].

Мотивацію спортивної діяльності звичайно пов'язують з особливим станом особи спортсмена, який формується в результаті співвідношення їм своїх потреб і можливостей з предметом спортивної діяльності. Це служить основою для постановки і здійснення цілей, направлених на досягнення максимально можливого спортивного результату. Мотиви – один з чинників, регулюючих прояв соціальної активності у сфері спорту і формування соціального статусу людини [14, С. 42].

Спортивні досягнення грають особливу роль у розвитку спорту, є стимулом спортивної діяльності. Спортивний результат, особливо рекордне досягнення, не можна розглядати лише як продукт особистої діяльності спортсмена, його здібностей, оскільки він акумулює в собі діяльність багатьох людей, матеріальні і духовні блага, які в даний момент має у своїм розпорядженні суспільство, його виробництво, наука, культура, спосіб життя [14, С. 43].

Сучасний спорт характеризується виключно високими спортивними досягненнями, бурхливим зростанням рекордів, різко збільшеною майстерністю спортсменів, постійним посилюванням конкуренції на міжнародній спортивній арені. Тенденції зростання спортивних досягнень, характерні для сучасного спорту, обумовлюються різними сферами розвитку самого спорту, а також можливостями і розвитком сучасного науково-технічного прогресу [14, С. 44].

До числа конкретних напрямів, що визначають приріст досягнень, відносяться вдосконалення організаційно-управлінських основ підготовки спортсменів, а також оптимізація методики спортивного тренування і змагальної діяльності [14, С. 44].

Найвищі досягнення спортсменів різних країн характеризують, як правило, популярність і розвиток даного виду спорту, відношення до нього суспільства, ефективність школи спорту. При цьому **школа спорту** виступає як єдина система підготовки спортсмена, що базується на існуванні творчого направлення (доктрини), яка розвивається групою спеціалістів. Про наявність школи спорту свідчить група висококваліфікованих тренерів, їх високі спортивні досягнення та наукова обґрунтованість цих досягнень [8, С. 20].

Отже, об’єднуючи знання, принципи, методи і спортивні досягнення, а також саму практичну діяльність з організації і управління тренувальним і змагальним процесами, маємо поняття системи спортивної підготовки [8, С. 19] (рис. 5 [3, С. 17]).

Управління системою спортивної підготовки можна здійснювати лише за умови врахування основних факторів організації:

- ❖ діагностика індивідуальних можливостей і вибір відповідного виду спортивної діяльності;
- ❖ навчально-тренувальний процес, змагання, реабілітація;
- ❖ спосіб життя, що дозволяє поєднувати заняття спортом з інтелектуальним і духовним (емоційним) розвитком особистості;
- ❖ контроль і корекція усієї системи спортивної підготовки і їх компонентів, реабілітація.

Рис. 5. Система підготовки спортсмена

Згідно сучасної стратегії В. Платонова, К. Сахновського, М. Озимека [9], багаторічна спортивна підготовка поділяється на сім етапів:

І – ПОЧАТКОВОЇ ПІДГОТОВКИ СПОРТСМЕНІВ – *первинний відбір* - визначення для кожної дитини доцільності занять певним видом спорту.

ІІ – ПОПЕРЕДНЬОЇ БАЗОВОЇ ПІДГОТОВКИ – *попередній відбір* – оцінка перспектив успішного вдосконалення спортсмена.

ІІІ – СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ БАЗОВОЇ ПІДГОТОВКИ – *проміжний відбір* – оцінка перспектив досягнення спортсменами високої майстерності у конкретних дисциплінах і видах спорту.

ІV – ПІДГОТОВКИ ДО ВИЩИХ ДОСЯГНЕНЬ – *основний відбір (перша ступінь)* – оцінка перспектив досягнення спортсменами результатів міжнародного класу.

V – МАКСИМАЛЬНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ – *основний відбір (друга ступінь)* – оцінка перспектив досягнення спортсменами, що забезпечує успіх у значних міжнародних змаганнях.

VІ – ЗБЕРЕЖЕННЯ ВИСОКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ – *заключний відбір (перша ступінь)* – оцінка перспектив тривалого збереження вищої майстерності.

VІІ – ПОСТУПОВОГО ЗНИЖЕННЯ ДОСЯГНЕНЬ – *заключний відбір (друга ступінь)* – визначення ймовірності тривалих занять спортом на фоні зниження майстерності і ступені його зниження.

Як зазначають В. Н. Платонов [10], Ю. Мічуда [6], у сучасному спорті відбуваються такі ж процеси як і у інших сферах діяльності людини – науці, релігії, правосудді, мистецтві – процеси професіоналізації галузі. Сучасний спорт вимагає від спортсменів самовіддачі, витрат часу, фізичних і психічних навантажень, які стають неможливими без належного матеріального стимулювання і забезпечення різними послугами [10].

У галузі спорту з’явилася велика кількість фахівців вузької спеціалізації – тренерів, спортивних лікарів, учених, масажистів та інших, для яких спорт став сферою їх професійної діяльності [10].

Професіоналізація поступово охопила і власне спортивну діяльність: підготовка кваліфікованих спортсменів та їх участь у змаганнях фінансуються по різному (стипендії, зарплати, компенсації, виплати за рекламу й участь у стартах, премії тощо), і цей процес бурхливо розвивається [10].

Нині більшість олімпійських видів спорту досить інтенсивно прямує шляхом, яким раніше пройшов професійний спорт. Але процес професіоналізації спорту складний і суперечливий. Перш за все пов’язане з намаганням зберегти основні принципи класичного олімпізму, оскільки принципіальна різниця між професійним і олімпійським спортом визначена історією їх розвитку і сучасним станом системоутворюючих факторів [11].

В основі діяльності спортсменів в олімпійському спорті, починаючи з первинного відбору і початкової підготовки і завершуючи етапом збереження досягнень, переважно лежать завдання виходу на олімпійську арену і досягнення найвищих результатів в олімпійських іграх, що ніяк не пов’язане з приналежністю до професійної федерації та комерційних змагань [11].

Базові ж положення професійного спорту полягають у:

1) його орієнтації на розвиток тих видів спорту, які можуть принести великі доходи;

2) прагненні його організацій забезпечити створення і підтримання у змаганнях атмосфери жорсткої конкуренції , без якої вид спорту втрачає привабливість для глядачів та інтерес до нього з боку телебачення та спонсорів;

3) формуванні спортивної еліти, яку називають у спортивному бізнесі «манімен»;

4) наявності досить ефективної і постійно вдосконалюваної системи соціального захисту спортсменів [10].

Протягом століття професійний та олімпійський спорт розвивалися самостійно, створюючи кожен свою складну систему змагань, організації та методики підготовки спортсменів, виховуючи спортсменів, які вражають віртуозною майстерністю і гідними подиву досягненнями. Їх зближення – один із найважливіших чинників подальшого прогресу спорту, зростання його авторитету як одного з найбільш яскравих явищ сучасності [10].

Поряд із питаннями професіоналізації сучасного спорту піднімаються проблеми спортсменок-жінок.

У недалекому минулому дівчаткам, як правило, рекомендували грати з ляльками, у той час як хлопчики лазили по деревах, змагалися, хто швидше пробіжить дистанцію, або займалися певним видом спорту. Вважалося, що хлопчики можуть бути спортивними, а от як для дівчаток – фізичні заняття підходять менше, оскільки вони слабкіші і тендітніші. Так само будувалися у заняття з фізичного виховання у школі: дівчата бігали на короткі дистанції, виконували меншу кількість підтягувань. У результаті на момент закінчення школи дівчатка вже не могли змагатися на рівних зі своїми однолітками, якщо траплялася така нагода [2, С. 523].

Однак часи змінилися. Розуміння необхідності збереження авторитету влади у жіночої половини населення призвело до того, що після Жовтня 1917 року в країні був прийнятий ряд урядових декретів, постанов, пов’язаних із звільненням жінок від рабства, охороною здоров’я та розвитком фізичної культури. Декларативно комуністи розглядали фізичну культуру як необхідний елемент комуністичного виховання, як один із важливих факторів підготовки жінок до високопродуктивної праці та захисту завоювань революції. Сполучення декларацій з ентузіазмом населення у 20-30 роки XX ст. та закріплення у Конституції СРСР прав жінок призвели до цікавого феномену: дуже активному залученню жінок у сферу фізичної культури [7].

Так, з 1929 по 1934 рік кількість жінок-фізкультурниць збільшилося на 1 млн. чоловік (227 тис. в 1929 р., 1 млн. 700 тис. – в 1934 р.). В 1935 р. в

рядах фізкультурного руху нараховувалося уже біля 2 млн жінок, які активно приймали участь у спортивному русі країни. Разом з кількісним відмічене і якісне зростання у розвитку спорту серед жінок. З'явилися жінки-спортсменки в національних республіках. Серед жінок отримали розвиток такі види спорту, як легка атлетика, плавання, ковзанярський спорт, лижний, гімнастика, волейбол, парашутний спорт. Жінки-фізкультурниці активно приймали участь у проведенні агітаційно-пропагандистської роботи з фізичної культури, здійснюючи далекі переходи, сходження [7].

В ці роки радянські спортсменки приймали участь у ряді крупних міжнародних змагань, демонструючи при цьому доволі високі спортивні результати, а у деяких видах результати, які перевищували світові рекорди. Так, у легкій атлетиці можна відмітити високі результати К. Лаптевої у метанні спису, Н. Думбадзе – у метанні диску, Т. Севрюгової – у штовханні ядра, Г. Турової – з бігу на 80 м з бар'єрами, М. Шаманової – з бігу на 100 м та інші. В таблиці жіночих вищих досягнень у передвоєнні роки значились, в основному, імена радянських спортсменок [7].

Сучасний жіночий спорт розвивається дуже стрімко. Свідоцтвом тому є тенденції участі жінок у змаганнях самого високого рангу та встановлення рекордів у нетрадиційних видах спорту. Уже нікого не дивують дводобову і марафонські забіги спортсменок, жіночі спортивні поєдинки на борівських килимах і боксерських рингах, долання значної ваги штанги. У сучасній олімпійській програмі залишилося лише чотири види, які не освоєні жінками-спортсменками [5].

Таким чином, у сучасному жіночому спорті склалося протиріччя між вельми переконливими доказами медиків про небезпеку спортивних занять для здоров'я спортсменок і соціальною ситуацією, коли більшість спортсменок оцінюють спортивну діяльність як важливий елемент стилю життя, необхідний для самореалізації. Дослідження цих протиріч дозволяють стверджувати, що завдяки спорту жінка у сучасному суспільстві отримала нові можливості для реалізації спортивних інтересів. Однак необхідно

вдосконалювати систему спортивних змагань, полегшити умови спортивної боротьби, розробити особливі правила змагань, гуманізувати жіночий спорт, захищати жінку, враховуючи її особливу біосоціальну роль, яку вона відіграє у суспільстві [5].

Список використаної літератури:

1. Бондарчук А. П. Периодизация спортивной тренировки. / А. П. Бондарчук – К.: Олимпийская литература, 2005. – 304 с.
2. Вілмор Джек Х. Фізіологія спорту. / Джек Х. Вілмор, Девід Л. Костіл – К.: Олімпійська література, 2003. – 656 с.
3. Волков Л. В. Теория и методика детского и юношеского спорта. / Л. В. Волков – К.: Олимпийская литература, 2002. – 296 с.
4. Іващенко В. П. Теорія і методика фізичного виховання: Навчальний посібник. Ч. 1. / В. П. Іващенко, О. П. Безкопильний – Черкаси: Видавництво Черкаський ЦНТЕІ, 2005. – 263 с.
5. Лубышева Л. Женщина в мире спорта: взгляд спортивного социолога / Л. Лубышева // Наука в олимпийском спорте. – 2004. – № 2. – С. 3-6.
6. Мічуда Ю. Професійний спорт як різновидність підприємницької діяльності / Ю. Мічуда // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2005. – № 1. – С. 30-35.
7. Мягкова С. Н. Государственная политика в отношении женского спорта в 20-30-е гг. XX в. / С. Н. Мягкова, Н. Ю. Мельникова // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 80.
8. Платонов В. Н. Подготовка юного спортсмена. / В. Н. Платонов, К. П. Сахновский – К.: Радянська школа, 1988. – 288 с.
9. Платонов В. Н. Современная стратегия многолетней спортивной подготовки / В. Н. Платонов, К. П. Сахновский, М. Озимек // Наука в олимпийском спорте. – 2003. – № 1. – С. 3-13.

10. Платонов В. Н. Професіоналізація олімпійського спорту / В. Н. Платонов // Теорія і методика фізичного виховання. – 2005. – № 1. – С. 3-8.

11. Платонов В. Н. Направления совершенствования системы олимпийской подготовки / В. Н. Платонов, С. Масри // Наука в олимпийском спорте. – 2004. – № 1. – С. 3-10.

12. Теория и методика физического воспитания. Т. 1/ Под ред. Т. Ю. Круцевич.. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 424 с.

13. Теория и методика физического воспитания. Т. 2. / Под ред. Т. Ю. Круцевич.– К.: Олимпийская литература, 2003. – 392 с.

14. Теория спорта / Под ред. В. Н. Платонова. – К.: Вища школа, 1987. – 424 с.

2.4. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ ФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Сучасне суспільство визнає інвалідність як всесвітнє соціальне явище, що не може залишатися поза увагою людства.

За визначенням сучасного вітчизняного законодавства, інвалід – це особа зі стійкими порушеннями функцій організму, яке є наслідком захворювання, травм чи вроджених дефектів, що зафіксовані у встановленому порядку [6, С. 252].

Сьогодні у більшості розвинутих країн відмовилися від вживання слова *інвалід* у зв'язку з його негативним психологічним навантаженням. Замість нього часто використовують визначення , як ***люди з особливими потребами***. За даними ВОЗ, на межі II та III тисячоліття у кожній сім'ї світу є така людина, що складає 10 % населення земної кулі. Причини інвалідності – екологічні катастрофи, війни, криміногенні ситуації, інфекційні хвороби, травми, каліцтва, отримані на виробництві, у побуті, на транспорті і т.д. В Україні на початок XXI століття нараховувалося 2,3 млн. інвалідів різних категорій. Щорічно в нашій країні кількість людей з особливими потребами збільшується на 200-250 тис. людей [6, С. 252].

Проблема відношення суспільства до людей зі стійкими порушеннями здоров'я проходить через усю історію людства і свідчить про жорстоке знищення людей, що тривалий час хворіли. Навмисне відсторонення від людей з фізичними дефектами має як психологічні, так і соціальні коріння [6, С. 255].

На території України в старину людей з фізичними дефектами опікали центри духовного життя того часу – монастирі. Але кардинальні зміни у реабілітаційній діяльності щодо інвалідів відбулися у післяреволюційний період. Законодавство 1918 року визначило статус інвалідів у суспільстві, що дало можливість консолідувати сили освіти, охорони здоров'я та юстиції у сфері реабілітації [6, С. 255].

В умовах сьогодення вивченням різних аспектів фізичного виховання людей з обмеженими фізичним можливостями займається адаптивне фізичне виховання (**АФВ**). АФВ сучасної України має юридичне забезпечення та входить у державну систему реабілітації інвалідів. Державна політика України у відношенні до людей з функціональними обмеженнями базується на принципах гуманності, заборони дискримінації, державних гарантій реалізації їх прав, створення умов для активної діяльності [6, С. 257].

Мета ***АФВ*** – адаптувати людей з обмеженими можливостями до фізичних та соціальних умов оточуючого середовища.

Завдання АФВ полягають у:

- мобілізації духовних сил, формуванні свідомого відношення до реальності особистим можливостям у самореалізації;
- оптимізації функціонального стану організму, підвищення рівня здоров'я;
- профілактиці захворювань і ускладнень через підвищення рівня неспецифічних і специфічних факторів захисту;
- формування позитивних компенсацій і ліквідація негативних;
- ефективний розвиток локомоторно-статичних функцій організму;
- формування життєво необхідних знань, умінь і навичок із збереження та підтримки організму у активному функціональному стані, у подоланні фізичних і психічних навантажень;
- гармонійний фізичний розвиток;
- формування умінь і навичок з аналізу і раціоналізації фізичної діяльності [6, С. 258].

Розмаїття форм АФВ – відмінний засіб підвищення мотивації до занять. Існують наступні форми занять:

- ранкова гігієнічна гімнастика;
- уроки – заняття фізичними вправами у навчальних закладах;
- фізкультурні паузи;
- динамічні перерви;

- самостійні заняття фізичним вправами;
- прогулянки;
- за гартувальні процедури;
- купання, плавання;
- рухливі і спортивні ігри;
- туризм;
- елементи спорту;
- спортивні змагання, спортивні свята;
- заняття з тваринами: плавання з дельфінами [6, С. 259].

2.4.1. Адаптивний спорт

Розвиток спорту інвалідів має більш ніж сторічну історію. Уже в VIII столітті було відомо, що рухова активність – один із основних факторів реабілітації інвалідів [3].

Перша офіційна міжнародна спортивна організація інвалідів виникла у 1924 році, коли у Парижі були проведені І Всесвітні ігри глухих. Це був Міжнародний комітет спорту глухих (CISS), який став засновником сучасного Міжнародного параолімпійського комітету, а у 1955 році CISS визнаний як Міжнародний олімпійський комітет. Кожні чотири роки він проводив Всесвітні ігри глухих, потім Всесвітні тихі ігри, а потім їх назвали Дефлімпійські ігри (Deaflympic games). Спортивний рух інвалідів війни виник у Англії в Скот-Мандевільському госпіталі, де у 1948 році відбулися змагання із стрільби з луку серед інвалідів на візках. У 1964 році Міжнародна робоча група Всесвітньої федерації ветеранів створила Міжнародну спортивну організацію інвалідів (ISOD). У травні 1981 року був створений Міжнародний фонд спорту інвалідів (IFSD), який повинен був об’єднати діяльність розрізнених організацій інвалідів [5].

У 1989 році Міжнародний комітет глухих був одним із фундаторів Міжнародного параолімпійського комітету, але у 1993 році прийняв рішення

про недоцільність участі спортсменів з вадами слуху у Параолімпійських іграх. Це обґрунтовувалося тим, що глухі вважають себе не інвалідами, а частиною культурною та мовної меншості людства – здоровими людьми без фізичних та психічних ушкоджень. У 2003 році на XXXVIII Конгресі Міжнародного спортивного комітету глухих прийнято рішення про запровадження назви «Міжнародний дефлімпійський комітет»[1].

Гуманістична спрямованість спорту інвалідів очевидна: в ньому успішно реалізуються основні суспільно значимі функції (змагальна, видовищна, гуманістична, виховна, соціалізуючи, комунікативна, інтегративна, корекційно-компенсаторна, розвиваюча, рекреаційно-оздоровча, освітня), з його допомогою хворі люди не відчувають себе відчуженими суспільством, а в окремих випадках – позбавляються недугу [3].

Однак слід відмітити, що існує зловживання змагальною діяльністю, спрямованою як і у олімпійському спорті на результат, відчутно деформує сутність спортивного руху інвалідів – досягнення фізичної реабілітації, психічної адаптації і соціальної інтеграції людей з особливими потребами [3].

Серед основних напрямків спорту інвалідів значне місце належить параолімпійському спорту. Параолімпійський спорт – повноцінна складова міжнародного олімпійського руху [3].

В Україні одним із стержневих напрямків соціальної політики є спортивний рух інвалідів. Про стратегію держави, спрямовану у відповідності до принципів олімпізму на забезпечення прав усіх громадян щодо занять фізичною культурою, свідчить оголошений в нашій країні 2003 рік – роком людей з інвалідністю [4].

Україна є єдиною країною у світі, в якій створена державна система управління спортом інвалідів і офіційно затверджена Програма його розвитку: створений Національний центр параолімпійської та дефлімпійської підготовки і реабілітації інвалідів у м. Євпаторія; призначені державні стипендії призерам Олімпійських та Параолімпійських ігор, чемпіонам і

призерам Дефлімпійських ігор, чим закладена основа матеріального забезпечення спортсменів-інвалідів [4].

2.4.2. Волонтерський рух у адаптивному фізичному вихованні

Відмінною особливістю АФВ є максимальне залучення до навчального процесу добровільних помічників і учасників: батьків чи родичів дитини, старших учнів, всіх бажаючих. Таке збільшення «тренерської команди» одночасно полегшує проведення занять, робить його цікавим і в той же час підвищує вимоги до викладача як організатора [6, С. 300].

Волонтер повинен бути доброзичливий, відповідальним, готовим до роботи та самонавчання, мати співчуття та час для участі у змаганнях. Але помічники-волонтери потребують допомоги викладачів, які повинні передавати їм свої професійні знання та досвід, навчити кожного волонтера методів навчання інших [6, С. 301].

Правила роботи з волонтерами вказують на те, що їх діяльність повинна бути поза всякою критикою [6, С. 301].

Основними напрямками залучення волонтерів до адаптивного спорту є сім програм:

“Об’єднаний спорт” – проведення спільних тренувань та змагань спортсменів Спеціальної Олімпіади зі здоровими спортсменами у спортивних іграх, естафетах тощо;

“Здоров’я Атлетів” – спрямована на підвищення рівня здоров’я спортсменів-інвалідів та їх функціональних можливостей;

“Смолоскиповий пробіг” – підтримка руху Спеціальних Олімпіад працівниками правоохоронних органів;

“Програма Моторної Активності” – тренувальна програма для людей з найбільш важкими формами розумової відсталості;

“Програма лідерства атлетів” – навчально-методичні заходи для спортсменів та тренерів щодо організаційної та фінансової допомоги у проведенні змагань.

“Освітня програма” - інформування про рух Спеціальних Олімпіад учнів загальноосвітніх шкіл;

“Родинна програма” – залучення до руху Спеціальних Олімпіад членів родини спортсменів [2].

Список використаної літератури:

1. Бріскін Ю.А. Загальна характеристика дефолімпійського спорту / Ю. А. Бріскін // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 499.

2. Бріскін Ю. А. Волонтерські програми спеціальних олімпіад / Ю. А. Бріскін, Л. О. Карпенко // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 500.

3. Матвеев С. Структурно-функциональные особенности спорта инвалидов и тенденции формирования программ летних параолимпийских игр / С. Матвеев, Ю. Брискин // Наука в олимпийском спорте. – 2004. - № 1. – С. 9-14.

4. Матвеев С. Адаптивный спорт и олимпийское движение / С. Матвеев, И. Когут, Л. Шульга // Наука в олимпийском спорте. – 2006. – № 1. – С. 84-94.

5. Мудрик В. История возникновения и развития международных спортивных организаций инвалидов / В. Мудрик // Наука в олимпийском спорте. – 2006. – № 1. – С. 45-49.

6. Теория и методика физического воспитания. Т. 2. / Под ред. Т. Ю. Круцевич.– .К.: Олимпийская литература, 2003. – 392 с.

2.5. АКТИВНІ ВИДИ РЕКРЕАЦІЇ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Відповідно до результатів дослідження, проведеного Всесвітньою організацією здоров'я (ВООЗ), 60 % населення практично не займається руховою активністю. У зв'язку з цим актуальним є проголошення Організацією Об'єднаних Націй та ВООЗ всесвітньої кампанії «Рух за здоров'я» («Move for Health», 2003 р.), яка включає проведення різноманітних заходів:

- ⇨ розробка політики і стратегічного плану, спрямованих на збільшення фізичної активності населення;
- ⇨ підвищення фізичної активності населення;
- ⇨ підвищення фізичної активності молоді в школах і за їх межами;
- ⇨ організація періодичних піших, велосипедних та інших спортивних заходів;
- ⇨ створення парків та відкритих майданчиків для занять фізичними вправами тощо [1].

Тому велика увага приділяється розвитку рекреаційної діяльності – відновленню працездатності населення після фізичної та розумової роботи [3, С. 11].

Рекреація – відносно нова сфера діяльності. Вона спрямована не стільки на досягнення безпосереднього оздоровчого ефекту, скільки на реалізацію через фізичні вправи широкого спектру потер, зорієнтованих на самовиявлення, досягнення краси, доброго самопочуття та позитивних емоцій, на зміну діяльності, активне проведення вільного часу, участь в ігровій і освітній діяльності [1].

Потреба в регулярних рекреаційних заняттях серед представників усіх соціально-демографічних груп ніколи не була такою високою. Ця потреба обумовлена, в першу чергу, загальною тенденцією до погіршення здоров'я населення, крім того, постійні заняття фізичним вправами необхідні для

підтримки здорового і привабливого зовнішнього вигляду, а також повноцінного і щасливого життя [1].

Рекреація – надзвичайно широка сфера діяльності. У перекладі з латинської рекреація означає відпочинок, розвага, перепочинок, відновлення, лікування. Вона розпадається на велику кількість конкретних видів діяльності і може проявлятися у самих різноманітних формах [2].

Рекреація може здійснюватися для забезпечення:

рекреації – відновлення психічних сил, здоров'я і духовно-творчого потенціалу;

компенсації – залучення до тих особисто значущих соціально-культурних цінностей, потреба в яких не задовольняється існуючою професійною діяльністю і системою освіти;

соціалізації – засвоєння соціального досвіду, участь у суспільних процесах і структурах соціальної реабілітації й адаптації людини;

самоактуалізації – виявлення та втілення інтересів і потреб індивіда, самовиховання, розвиток особистості, визначення індивідуальної «зони вільного розвитку» [1].

Виділяють дві форми рекреації: активну (фізичну) і пасивну (споживчу), або рекреацію з фізичною і розумовою домінантою .

Фізична рекреація - це процес використання засобів, форм і методів фізичної культури, спрямованих на задоволення потреби в активному відпочинку, відновленні, розвагах й удосконаленні особистості у вільний і спеціально виділений час [1].

Форми організації – спортивно-масові заходи, організовані і самостійні заняття. Засобами рекреації є будь-які види вправ. Найбільш популярними серед них є туризм, рухливі і спортивні ігри. Інтенсивність навантажень і тривалість занять у рекреаційних формах не мають чіткої регламентації. У рекреаційній класифікації виділяють щоденний, щотижневий і щорічний періоди відпочинку [1].

Рекреаційна діяльність активно впроваджується у систему освіти України. Інтенсифікація навчання, у тому числі з використанням технічних засобів і продовження тривалості учбового тижня, нераціональна організація навчального процесу, учбовий стрес, зниження рухової активності і ще більш виражена гіпокінезія – це чинники, що характеризують сьогодні освіту, при зводять до росту захворюваності, зниження рівня здоров'я молоді. Тому, для учнівської молоді запроваджуються різноманітні форми фізичної культури, в тому числі і рекреаційна [2].

Сьогодні освітній простір заповнюється новими та новітніми технологіями, що дає підставу для реорганізації системи фізичного виховання загальноосвітніх шкіл [2].

Список використаної літератури:

1. Андрєєва О. Особливості фізичної рекреації різних груп населення / О. Андрєєва // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2004. – № 1. – С.10-13.

2. Андрєєва О. Проблеми та перспективи впровадження рекреаційно-оздоровчих занять в загальноосвітніх школах / О. Андрєєва, М. Чернявський // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2005. – № 4. – С. 34-36.

3. Теория и методика физического воспитания. Т. 1. / Под ред. Т. Ю. Круцевич – К.: Олимпийская литература, 2003. – 424 с.

2.6. СУЧАСНІ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ТА СПОРТІ

В історії людства виділяють три глобальні соціотехнологічні революції - аграрну, індустріальну та інформаційну. Для нашого часу характерне стрімке перетворення комунікативних можливостей людського суспільства, впровадження сучасних інформаційних технологій до повсякденного життя. Прийшов час використання поряд з традиційними формами підготовки професійних працівників, спрямованих, в першу чергу, на накопичення певних знань, умінь та навичок, сучасних інформаційних та комунікативних технологій, які дозволяють:

- значно ефективніше здійснювати збір, обробку та передачу інформації;

- здійснювати самостійну роботу та самоосвіту;

- якісно змінювати зміст, методи та організаційні форми навчання [3].

Зараз майбутнє освіти пов’язується з дистанційною освітою й пропонується розробка нових освітніх технологій, одна з яких є “віртуальний університет” в сфері фізичної культури, головною концепцією якого є процес самоосвіти [3].

Безумовно, що поки віртуальні вищі навчальні заклади ще не прийшли на зміну традиційним. Але очевидно, що подальше вдосконалення професійної освіти слід зв’язувати з покращенням навчальних технологій, з розширенням міжнародних контактів та комунікативних можливостей з метою оперативного обміну інформацією, людськими ресурсами для подальшого вдосконалення управління та фінансування освіти [3].

Мета розвитку дистанційної освіти (ДО) в світі - дати можливість кожному бажаючому пройти курс навчання будь-якого навчального закладу. Це передбачає перехід від обмеженої концепції фізичного переміщення студентів з країни до країни до концепції мобільних ідей, знань та навчання з метою розподілу знань через обмін освітніми ресурсами [3].

Розвиток системи дистанційної освіти (СДО) сприяє зміцненню міжнародних позицій країни, оскільки під дією науково-технічного прогресу освіта стає інструментом взаємопроникнення не тільки знань та технологій, але й капіталу, інструменту боротьби за ринок, вирішення геополітичних задач. Ці обставини особливо важливо враховувати на фоні розширення міжнародних зв'язків та міжнародної інтеграції з одночасним збільшенням конкуренції на світових ринках освітніх послуг [3].

В СДО розвинутих країн Заходу можна виділити дві концепції їх організації – північно-американську та європейську.

Зараз у кожній країні Європи існує група навчальних закладів, що реалізують дистанційні освітні програми. Продовжується розробка програм навчання з застосуванням нових інформаційних технологій, в тому числі супутникове телебачення, комп'ютерні мережі, мультимедіа тощо. Показовий у цьому плані приклад Національного університету дистанційної освіти в Іспанії, який відсвяткував свою 20-ту річницю існування. Він включає до себе 58 навчальних закладів в країні та 9 за кордоном (Бонн, Брюссель, Женева, Лондон, Париж). Його студенти також мають можливість навчатися в Нью-Йорку та Римі [3].

Лідируючою європейською організацією у справі ДО є Відкрита школа бізнесу Британського відкритого університету. У Великобританії більше 50% програм на ступінь магістра в галузі управління реалізується з використанням методів ДО [3].

Характерними рисами ДО є:

- гнучкість: студенти можуть не відвідувати заняття, вказані у розкладі, а працювати в зручний для себе час, місці та темпі, що є великою перевагою для тих , хто не може чи не хоче навчатися в загальному потоці. Для навчання за такою системою студенту формально не потрібний певний освітній ценз. Кожний може вчитися стільки, скільки йому необхідно для засвоєння предмету та атестації з вибраних курсів;

- модульність: програми складені таким чином, що б кожний окремий

курс створює цілісну уяву певної предметної галузі. Це дозволяє з набору курсів-модулів формувати у відповідності з потребами індивідуальні чи групові маршрути навчання;

- економічна ефективність: ДО обходиться на 50% дешевше традиційних форм освіти. Це досягається за рахунок концентрації та уніфікації змісту, орієнтованості технології на велику кількість студентів, а також за рахунок більш ефективного використання навчальних площ та технічних засобів;

- нова роль викладача: на нього покладаються такі функції, як координування пізнавального процесу, коректування навчального курсу, консультування, керівництво навчальними проектами тощо. Він допомагає студентам у їх професійному самовизначенні;

- спеціалізований контроль якості освіти: в якості контролю використовуються дистанційно організовані екзамени, співбесіди, практичні, курсові та проектні роботи, екстернат, комп'ютерні інтелектуальні тестуючи системи. Система контролю повинна забезпечувати адекватність оцінки рівня підготовленості студентів. Від успішного вирішення проблеми контролю залежить академічне визнання курсів ДО та можливість перезаліку їх у традиційних навчальних закладах;

- використання спеціалізованих технологій та засобів навчання: навчальний матеріал акумулюється в спеціальних курсах-модулях, в банках даних знань, бібліотеках відеосюжетів тощо;

- опора на сучасні засоби передачі освітньої інформації: центральною ланкою СДО є засоби телекомунікації та їх транспортна основа [3].

У професійній освіті сучасні інформаційні технології використовуються з метою вирішення двох задач:

- підвищення ефективності освітнього процесу у вузі;

- формування умінь і навичок у студентів з використання сучасних інформаційних технологій на виробництві та в процесі самовдосконалення.

Сучасні технології “Віртуальна реальність” забезпечує стетоскопічне

викладення інформації на екрані, її стереозвучання, що дає можливість для оперативного моделювання техніки рухових дій та умов, які забезпечують найвищу ефективність фізичних вправ [3].

Використання комп’ютерних телекомунікаційних технологій забезпечує оперативну передачу інформації будь-якого вигляду, оперативний зворотний зв’язок з викладачем, доступ до різних джерел інформації [3].

Найбільше розповсюдження отримали три різновиди дистанційного управління, основаного на:

- інтерактивному телебаченні (two-way TV), коли інформація передається з базового класу на декілька віддалених аудиторій;

- комп’ютерних телекомунікаційних мережах (регіональних та глобальних - Internet), з використанням мультимедійної інформації (в тому числі і в інтерактивному режимі), а також комп'ютерних відеоконференцій;

- програмах CD-ROM як основі курсу, в якому інколи можуть використовуватися й комп'ютерні телекомунікації [3].

Невід’ємною частиною дистанційної освіти є якісний зв’язок між студентом та джерелом інформації чи викладачем. Можливий як оперативний, так і асинхронний зв’язок, який дозволяє контролювати та коректувати освітній процес [3].

Дякуючи всесвітній мережі Internet з'явилася можливість оперативного отримання та обміну інформацією, організації та проведення сумісних наукових досліджень, консультативної допомоги студентам в межах дистанційної освіти, просування особистих розробок на світовий ринок тощо [3].

З широким впровадженням в практику СДО провідні вузи стали міжнародними центрами науки та освіти, тобто навчальні заклади набувають того статусу міжнародних культурних та освітніх центрів, який був характерним для перших університетів Європи [3].

Принцип оздоровчої спрямованості фізичного виховання конкретизується також у фізкультурно-оздоровчих технологіях, які на даний

час інтенсивно розвиваються. Поняття *фізкультурно-оздоровча технологія* (ФОТ) об'єднує процес використання засобів фізичного виховання з оздоровчою метою. Практичним проявом ФОТ у фізичному вихованні є різні *фітнес-програми* [9, С. 342].

З позицій системного підходу Фітнес розглядається як об'єктивно запитову та ефективно діючу сукупність засобів і методів вибіркового впливу, визначена цілісність якої формується великою кіль кістю компонентів, що динамічно розвиваються і будуються на підставі тих чи інших видів природних локомоцій [10].

Для розробки та впровадження передових фітнес-програм створюються міжнародні організації:

Міжнародна асоціація оздоровчих, тенісних та спортивних клубів (IHRSA);

Міжнародна асоціація рухової активності і танців (IDEA);

Всесвітня організація фіт несу (WFO);

Європейська конфедерація "Спорт і здоров'я" (CESS) та інші.

Класифікація фітнес-програм базується на:

а) одному виді рухової активності (аеробіка, оздоровчий біг, плавання);

б) на поєднанні декількох видів рухової активності (аеробіка і бодібілдінг, аеробіка і стретчинг);

в) на поєднанні одного або декількох видів рухової активності і різних факторів здорового способу життя (аеробіка і загартування) [9, С. 342].

Фітнес-програми, що базуються на видах рухової активності аеробної спрямованості:

аеробіка – система вправ, спрямованих на розвиток аеробних можливостей енергозабезпечення рухової активності;

аеробіка К. Купера – поступове збільшення кількості набраних очок в тому чи іншому виді рухової активності – бігу, ходьбі, плаванні;

оздоровча ходьба – для людей з надлишковою вагою та з низьким рівнем фізичного стану;

оздоровчий біг – біг підтюпцем;

катання на роликових ковзанах – для включення в роботу групи м’язів, яку складно розвивати іншими вправами;

фітнес-програми на кардіотренажерах – підвищення рівня аеробних можливостей для осіб з ризиком розвитку серцево-судинних захворювань і у похилому віці»

спінбайк-аеробіка – використання спеціального велотренажера, що імітує основні елементи рухової діяльності спортсмена-шосейника.

Фітнес-програми, що базуються на оздоровчих видах гімнастики:

степ-аеробіка – тренування у атлетичному стилі на спеціальних платформах висотою 10-30 см;

ITBI (Total Body Workout) – інтервальне тренування високої інтенсивності з використанням степ-платформи;

хай-імпакт – спортивно-орієнтувальна аеробіка, в якій використовуються прості ряди рухів, а також стрибки, біг на місці;

хай-лоу-імпакт – змішане направлення хай- і лоу-імпакт;

роуп-скіпінг – комбінації різних стрибків, акробатичних і танцювальних елементів з однією чи двома скакалками, які виконуються індивідуально чи в групах;

супер-стронг – силова аеробіка з використанням тяжких палок – бодібар, а також різного інвентарю (гантель, амортизаторів);

памп-аеробіка – танцювальна аеробіка з використанням спортивних снарядів (гантель, міні-штанг);

слайд-аеробіка – програма різносторонньої фізичної підготовки на базі латеральних (бокових) рухів ніг;

фітбол-аеробіка – комплекс різних рухів і статичних поз з опорою на спеціальний м’яч із полівінілхлоріда;

тераробіка – танцювальні рухи, які виконуються у аеробному режиміу поєднанні із силовою гімнастикою і стретчингом;

лоу-імпект – танцювальні вправи з підвищеною координаційною здібністю;

танцювальна аеробіка – базується на однойменних танцювальних стилях, логічно і послідовно з'єднана з елементами сучасної хореографії і естради, а також з вправами спортивного характеру;

хіп-хоп – комбінований варіант американських танцювальних стилів хіп-хоп і кантрі з чергуванням кроків, стрибків, бігу;

аероданс – використання елементів хореографії класичного танцю;

салса, латина – колоритні рухи із латиноамериканської культури;

сіті-джем – колоритні рухи негритянських вуличних танців;

тай-бо, кі-до – вид аеробіки, що має елементи східних єдиноборств, боксу, кікбоксінгу;

бокс-аеробіка – імітування рухів боксера на рингу;

кара-т-робіка – використання карате-елементів з середньою інтенсивністю;

кікс-аеробіка – синтез рухів боксера і каратиста;

його-аеробіка – поєднання статичних та динамічних асан, дихальних вправ, релаксації і стретчинга;

флекс – розвиток гнучкості у поєднанні із засобами психоемоціональної регуляції.

Фітнес-програми, що базуються на видах рухової активності силової спрямованості:

бодібілдінг – система фізичних вправ з різними обтяженнями (культуризм, атлетична гімнастика);

каланетика – стато динамічні вправи на розтягування різних м'язових груп;

слім-джем, бодістайлінг, бодіформінг – системи вправ, що об'єднують елементи аеробіки, каланетики, хореографії, бодібілдінга з метою корекції маси та форми тіла.

Фітнес-програми, що базуються на поєднанні видів гімнастики і занять силової спрямованості:

шейпінг – система вправ для жінок на досягнення гармонічно розвинутих форм тіла;

аерофітнес – комп'ютерні програми тестування та програмування рухової активності окремої людини;

вправи за системою Пілатеса – базується на принципах йоги.

Аквафітнес – це система фізичних вправ вибіркової спрямованості в умовах водного середовища.

Планування ефективних, безпечних та цілеспрямованих занять потребує глибоких знань у галузі фізіології рухової активності, на основі котрих застосування відповідних навантажень веде до досягнення поставленої мети [7].

Творчий пошук додаткових чинників досягнення оздоровчого ефекту, результати наукових досліджень проблем рухової активності, поява нового спортивного інвентаря та обладнання спонукає до розробок нових фітнес-програм, що є основним джерелом доходів сучасної фітнес-індустрії. Створення нових фітнес-програм супроводжується продуманою маркетинговою політикою і пов'язане не тільки з публікацією методичних посібників та рекомендацій, але й широкою рекламою розробленого інвентаря, обладнання, виданням аудіо- та відеопродукції, а також проведенням освітніх семінарів та курсів інструкторів оздоровчого фітнесу [7].

Існує безліч організацій, що активно розробляють сучасні фітнес-програми. Серед них:

☺ міжнародні фізкультурно-оздоровчі організації – IHRSA (Міжнародна асоціація оздоровчих, тенісних і спортивних клубів), IDEA (Міжнародна асоціація танців і рухової активності);

☺ науково-дослідні організації – Київський науково-дослідний інститут медичних проблем фізичної культури, Інститут новітніх технологій

у фізичному вихованні та спорті Української академії наук національного прогресу, у Росії – Всеросійський науково-дослідний інститут фізичної культури (ВНДІФК), Інститут аеробних досліджень К. Купера у США (аеробний центр Купера, заснований у 1970 р.), науковий центр Університету Урхо Калева Кекконена (Фінляндія);

☺ фірми-виробники спортивного інвентарю та обладнання – «Reebok», «Speedo», «Cybex», «Nike» та інші;

☺ фітнес-компанії, що працюють за передовими технологіями – «Gold Gym», «Планета Фітнес», «Академія Фітнес» та інші [7].

Сучасний етап розвитку сфери рекреації та оздоровчої фізичної культури характеризується тенденцією активного розширення арсеналу засобів, які застосовуються у ній практичним матеріалом нових фізкультурно-оздоровчих технологій [10].

Їх реалізаційна спрямованість визначається з урахуванням віку, статі, рівня фізичного стану тих, хто займається та із встановленою низкою закономірностей:

1. Раціональна поступовість тренувальних засобів впливу, які використовуються у різних програмах.

2. Динаміка рівня значущості основних факторів фізкультурно-оздоровчого впливу засобів фітнесу на організм [10].

Отже, шляхом прогнозування, екстраполяції та моделювання різних напрямків і компонентів систем оздоровчого фітнесу формуються програми, які керуються практичним матеріалом інноваційних технологій.

Спорт також не залишився поза увагою біомеханічних, комп’ютерних та інформаційних технологій. Так, у Швеції розроблений біомеханічний комплекс для трьохмірної реєстрації рухів у тенісі «Qualisys-Motion Capture System» з використанням шести камер, що виконують зйомки у інфрачервоному спектрі зі швидкістю 240 кадрів/с [7].

В Росії для контролю технічної підготовленості пловців використовується комп'ютерна програма аналізу відеокадрів рухів спортсмена [1].

В Україні проводяться дослідження просторової орієнтації тіла спортсмена за програмою «Torso» [2]; кінематичні особливості виконання прямих ударів боксерами різної кваліфікації вивчаються з використанням відеоелектронної установки [4]; для раціональної організації рухів в основних системоутворюючих елементах техніки стрибків у висоту використовується біомеханічна відеозйомка з наступним аналізом на відеокомп'ютерному комплексі «АСОВ» і розробляється спеціальна корегуюча програма JUMP. EXE [6].

В сучасному розвитку складових фізичної культури значне місце посідають інформаційні ресурси, а також структури і динаміки Інтернет-користувачів. За останні п'ять років з розвитком телекомунікаційних технологій у світі Інтернет став значно доступніший для пересічного громадянина. Особливо інтенсивно стали завойовувати цей сектор в якості Інтернет-користувачів жінки, кількість яких у 2004 році, за даними дослідження російських науковців [5], тільки в Росії склала 43,5%. Але, нажаль, доля спортивних сайтів як у чоловічому, так і у жіночому сегменті Інтернету мізерно мала, що вказує на не досить якісні Інтернет-ресурси у сфері фізичної культури і спорту, міжнародного спортивного і олімпійського руху, жіночої фізичної культури і спорту.

Список використаної літератури:

1. Аришин А. В. Контроль технической подготовленности юных пловцов на основе компьютерного видеоанализа движения / А. В. Аришин, А. И. Погребной // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 214.

2. Бондарь Е. М. Биометрический профиль осанки детей старшего дошкольного возраста / Е. М. Бондарь // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 225.

3. Войнар Ю. Розвиток та сучасні тенденції системи підготовки фахівців з фізичної культури в умовах Євроінтеграції: Монографія. / Ю. Войнар, Д. Наварецький, І. Д. Глазирін – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2005. – 184 с.

4. Жадан А. Б. Кинематические особенности выполнения прямых ударов боксерами разной квалификации / А. Б. Жадан // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 238.

5. Истягина-Елисеева Е. А. Женские спортивные ресурсы в Интернет-пространстве / Е. А. Истягина-Елисеева // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 245.

6. Козлова Е. К. Рациональная организация движений в основных системообразующих элементах техники прыжка в высоту / Е. К. Козлова // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 249.

7. Левицький В. Сучасні фізкультурно-оздоровчі технології у фізичному вихованні / В. Левицький // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2004. – № 1. – С. 27-31.

8. Муханед Аль Халили Биомеханические особенности выполнения подачи в теннисе / Муханед Аль Халили, Ю. В. Скорин, М. П. Шестаков // Тези доповідей IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К.: Олімпійська література, 2005. – С. 213.

9. Теория и методика физического воспитания. Т. 2. / Под ред. Т. Ю. Круцевич. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 392 с.

10. Усачов Ю. Сучасні тенденції розвитку і функціонування багатовекторних програм оздоровчого фітнесу / Ю. Усачов // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2003. – № 1. – С. 52-54.

Висновок до розділу 2

Фізична культура як невід'ємна частина національної культури українського суспільства, наслідуючи минулі традиції здорової і духовно багатої нації, має у сучасних умовах широкі можливості впливу на загальну культуру населення через засоби фізичного виховання, спорту, рекреації та реабілітації з широким впровадженням інноваційних технологій.

Запитання для самоконтролю до розділу 2:

1. В чому полягає соціалізаційний зміст фізичної культури?
2. Які особливості сучасної стратегії багаторічної спортивної підготовки?
3. Вкажіть принципи, що стоять в основі фізкультурно-оздоровчих технологій?

Завдання для самопідготовки до розділу 2:

1. Дослідити участь видатних спортсменів сучасності у політичному житті та управлінській діяльності держави.
2. Провести порівняльний аналіз системи фізичного виховання та спорту Радянського Союзу та незалежної України.
3. Знайти та записати новітні комп'ютерні програми фізкультурно-оздоровчих технологій.
4. Дослідити стан фізичної культури у вашому регіоні.

РОЗДІЛ 3
КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСТАНОВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

3.1. ЕВОЛЮЦІЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНИХ КАДРІВ

Без знання історії, відмічав A. Halling, неможливо зрозуміти та пояснити дійсність, тим більше передбачити майбутнє, а подальший прогрес системи підготовки кадрів треба пов'язувати з аналізом та розповсюдженням позитивної практики і нових освітніх стратегій у світовій співдружності [1].

У Європі перші університети з'явилися у XII столітті в Болоньї та Парижі. До кінця XIV століття їх уже було більше 20. Ієрархія рівнів освіти виникла в європейських університетах XII століття на факультетах, організованих у гільдії. Члени факультетів мали ліцензії на навчання і ступені чи свідоцтва про професіоналізм, які свідчили про досягнення їх власником статусі магістра. В європейській вищій освіті на початку були лише ступені – магістр чи доктор. Ступінь бакалавра вважався просто щаблем до майстерності. Термін магістр, доктор чи професор були еквівалентними. Але з часом докторський ступінь став вищим академічним рівнем [1].

Швидке розповсюдження кола спеціальностей у XX столітті привели до появи різних проміжних академічних ступенів в Америці, Британії та інших англомовних країнах, а також, за деякими виключеннями, збережені і в університетах континентальної Європи. У другі половині XX ст. у Франції разом з реформою освіти була піддана змінам і система академічних ступенів. Ступінь бакалавр присвоювалася особам, що завершили середню освіту, і мали право вступу до університету. Після трьох чи чотирьох років навчання в університеті студент отримував ліцензію , що давала йому право

викладати в середній школі чи подовжувала свою освіту на більш високому рівні [1].

У той час університети були міжнародними центрами наукового життя, але із збільшенням їх кількості вони почали втрачати риси міжнародних і набувати вигляд національних. В Європі сформувалися три типи університетів:

1. Англійські – давалася загальна елітна освіта, але мало приділялося уваги спеціальній професійній підготовці.

2. Французькі – готувалися висококласні професіонали.

3. Німецькі – органічно узгоджувалася наукова та дидактична спрямованість освіти в межах конкретних спеціальностей.

Німецькі університети з ліберальним стилем організації навчального процесу та опорою на кафедри як відносно самостійні науково-дидактичної структури здійснили великий вплив на розвиток університетської освіти в Європі [1].

Попри відсутність фізичного виховання в навчальних курсах університетів середньовіччя зовсім не виключала фізичної активності студентської молоді. Привілейовані юнаки займалися в рицарських школах, але поступово, з їх закриттям, фізичне виховання стало вводитися до університетських курсів [1].

В Англії, вже на початку XV ст. для занять фізичними вправами за містами стали споруджувати майданчики та поля для спортивних ігор, бігу та обладнувалися місця для веслування [1].

Фізичне виховання стало частиною виховного процесу для дітей еліти суспільства. В Англії, раніше ніж в інших країнах Європи, фізичне виховання було введено до університетських курсів - в середині XVII ст. У 1775 році на Темзі були проведені змагання з веслування, які стали традиційними і проводяться до цього часу [1].

В університетах Німеччини з’явився рицарський курс фізичних вправ (верхова їзда та фехтування) ще при рицарстві. Із закінченням рицарської

епохи традиції фізичного виховання в університетах залишилися. Вчителі верхової їзди та фехтування мали значний авторитет й за соціальним статусом прирівнювалися до професорів університетів [1].

У Росії фізичне виховання використовувалося для підготовки до служби в армії, яка стала обов'язковою з 1550 року. Першою школою, в якій в 1709 р. було введено фізичне виховання, була "Школа математичних та навігаційних наук". Фізичне виховання здійснювалося у формі спортивних ігор в об'ємі 2 годин на тиждень [1].

Отже, на фоні розвитку університетської освіти важливим розділом роботи вищих навчальних закладів була турбота про здоров'я студентів, профілактика захворювань, підвищення рівня їх працездатності та адаптивності. Вирішення левової долі цих проблем покладено на систематичні заняття фізичним вправами та спортом, що висувало вимоги до підготовки висококваліфікованих кадрів [1].

Навчальні заклади підготовки спеціалістів з фізичного виховання стали відкриватися в кінці XVIII та на початку XIX ст. У країнах Скандинавії вперше були організовані самостійні (окремо від університетів) навчальні заклади для підготовки таких спеціалістів. Так, у 1799 р. в Данії Nachtegalla організував Інститут гімнастики. В 1804 році був відкритий Військовий інститут гімнастики в Копенгагені. В 1813 р. у Стокгольмі відкрився Королівський інститут гімнастики. В 1834 році відкритий гімнастичний інститут при університеті в Хельсінкі. Пізніше стали відкриватися спеціалізовані самостійні навчальні заклади (наприклад, теперішня Національна академія фізичної освіти та спорту Румунії в 1912 році) та факультети при інших університетах [1].

У Бельгії підготовка спеціалістів з фізичного виховання здійснювалася при університетах. Так, в 1908 р. при університеті в Брюсселі був відкритий Інститут фізичного виховання. П'ять років поспіль (в 1908 р.) в університеті Ландау була організована перша в Європі кафедра фізичного виховання. В

1912 р. було прийняте рішення про затвердження в університетах кафедр спортивних наук [1].

Даний напрямок у освіті спирався на досвід США, де вже в першій половині XIX ст. до навчального процесу була введена гімнастика, будувалися гімнастичні зали й проводилися змагання серед студентів. Там же були проведені перші наукові дослідження в області фізичного виховання. В 1861 р. в Amherst була організована перша в світі кафедра теорії фізичного виховання, якою керував доктор Е.Хічкок [1].

З 1918 р. стали активно самоорганізовуватися навчальні заклади з різними назвами:

- в Австрії та Німеччині - інститути для навчання вчителів фізичної культури;
- у Польщі - вищі курси фізичного виховання (міста Краків, Познань);
- у Фінляндії та Нідерландах - інститути фізичного виховання;
- у Бельгії та Франції - вищі інститути фізичного виховання;
- в Іспанії - департаменти фізіотерапії;
- у Великобританії - автономні коледжі фізичного виховання;
- у Норвегії та Швеції - військові школи гімнастики та спорту;
- у СРСР (міста Ленінград та Москва) – інститути фізичної культури;
- в Угорщині, Греції, Італії, Нідерландах – вищі школи фізичного виховання, потім названі академіями фізичного виховання.

Аналіз навчальних планів початку століття (довоєнний період) ряду вузів різних країн Європи показує значні відмінності в навчальних курсах, у тому числі і в залежності від відомчої приналежності закладу освіти як за номенклатурою, так і за об'ємом та змістом окремих дисциплін у першому блоці “Теорія, методика та техніка рухової активності” [1].

Наприклад, в 14 вузах реалізується дисципліна “Методика фізичного виховання”, в 13 - “Історія фізичного виховання”, в 12 - “Теорія фізичного виховання”. У 2 вузах методика фізичного виховання суміщена з педагогікою.

Серед практичних занять домінують гімнастика, плавання, спортивні ігри, легка атлетика. Звертає на себе увагу широкий спектр практичних дисциплін у спеціалізованих вузах у порівнянні з університетськими курсами.

У програмах медико-біологічного та гуманітарного циклів особливих розходжень немає. Співвідношення блоків у навчальних планах приблизно однакове:

- профілюючі предмети - 57,8%;
- медико-біологічні дисципліни - 27,4%;
- гуманітарні предмети - 14,8%.

У період з 1918 до 1939 років очевидна тенденція до збільшення об’єму та номенклатури навчальних дисциплін, що безумовно сприяло підвищенню якості освітнього процесу. Найбільший об'єм дисциплін (42 години) був у 1930 році в Вищій школі фізичного виховання Будапешта [1].

Особливо розповсюдженими спортивно-педагогічними дисциплінами в спеціальних вузах Європи були:

- шведська гімнастика - в 20 програмах;
- легка атлетика і плавання - в 16 програмах;
- фехтування - в 15 програмах;
- спортивні ігри - в 13 програмах;
- веслування - в 12 програмах;
- рухливі ігри, ковзани, лижі - в 10 програмах [1].

В царській Росії теж створювалася мережа вищих навчальних закладів – університетів та академій, які відкривалися у великих містах: Москві, Петербурзі, Києві, Харкові, Одесі. У 1802 році в царській Росії засновано міністерство народної освіти, яке взяло на себе управлінську функцію не тільки школами країни, але й вищими навчальним закладами [4].

Починаючи із середини XVIII ст. в Росії проводилася підготовка фахівців із гімнастики, фехтування і плавання для російської армії. На початку XIX ст. фізичне виховання вводиться як обов’язковий предмет у

військові та деякі цивільні навчальні заклади, військово-фізична підготовка починає розвиватися і у російській армії. Потреба у вчителях фізичного виховання викликала відкриття в країні ряду державних і приватних курсів та шкіл з підготовки вчителів гімнастики. У1853 році починає роботу клас калістенії, тобто клас з підготовки вчителів гімнастики й танців при Миколаївському сирітському інституті. В той же час працює реальне училище з підготовки вчителів гімнастики й танців для московських і губернських інститутів благородних дівчат. З 1854 року вчителів гімнастики готували училища Військового відомства, з 1859 року – педагогічні класи цих училищ, а з 1863 року – спеціальна учительська Військова семінарія. Педагогічна підготовка фахівців гімнастики і фехтування в армії та на флоті в дореволюційній Росії займала чільне місце порівняно з іншими відомствами, особливо по лінії практичної підготовленості та методики навчання різним фізичним вправам [1].

У другій половині XIX століття в Росії формування фізкультурних кадрів набуває організованого характеру, спостерігається розвиток діяльності приватних шкіл, гімназій, комерційних і реальних училищ. Серед них особливо виділяються Вищі курси П. Ф. Лесгафта, які з 1897 року почали називатися Курсами вихователь ок і керівниць фізичної освіти. У навчальному плані курсів, який був розрахований на трирічний термін навчання було 20 навчальних дисциплін: математика, механіка, фізика, хімія, анатомія, фізіологія, ембріологія, біологія, ботаніка, зоологія, гігієна, психологія, педагогіка, історія педагогіки, загальна історія, теорія рухів, історія фізичного виховання, фізичні вправи та ігри, педагогічна практика [1].

У період з середини XVIII ст. до кінця XIX ст. в Росії до структури професійної підготовки фізкультурних кадрів входили:: фехтувальні школи, особливі курси з кантоністів, училища Військового відомства, Педагогічні курси цих училищ, Стрілкова Офіцерська школа, спеціальний «Фехтувально-гімнастичний кадр», гімнастичні команди «Зразковий полк», «Навчальний

піхотний батальйон», спеціальний військово-морський гімнастичний заклад [1].

3.1.1. Вища освіта в СРСР

Значний внесок у розвиток системи вищої освіти внесла радянська вища школа. Вона склалася і розвивалася як органічна частина єдиної соціалістичної системи господарювання. Початок будівництва вищої школи було покладено постановою Ради Народних Комісарів від 2 серпня 1918 року «Про правила прийому у вищі навчальні заклади». В 1919 році у Москві відкриваються робочі факультети і курси для підготовки в вузи. До кінця 1922 року ввійшов у дію перший Статут радянської вищої школи. В ньому була визначена структура колективного керівництва, встановлена вибірність професорсько-викладацького складу та членів Ради вчених [2].

В 1934 році СНК СРСР прийняв постанову «Про вчені ступені і звання», в якій для вищих навчальних закладів встановлювалося два вчені ступені – кандидата наук і доктора наук і три вчених звання – асистент, доцент, професор. Перед початком Великої Вітчизняної війни в СРСР нараховувалося 817 вузів [2].

У після воєнний період в університетах стала відчутною потреба укрупнення спеціальностей, розширення профілю підготовки фахівців. У результаті укрупнення вищих начальних закладів з 1950 р. до 1960 р. їхня кількість тільки в Україні скоротилася зі 160 до 135 при одночасному збільшенні кількості студентів більш ніж удвічі. Відбулося наближення вищих навчальних закладів до виробництва, удосконалювалася їхня структура, усувався паралелізм у підготовці кадрів. У другі половині 50-х років почалася перебудова університетської педагогічної освіти, а уже на початку 60-х – розширення мережі державних університетів шляхом перетворення в університети великих педагогічних інститутів. У 1974-1975 рр. на основі чинних навчальних планів було створено робочі навчальні

плани, в яких визначалася кількість годин, затрачуваних студентами на самостійну роботу з кожної дисципліни. У середині 70-х років було зроблено спробу удосконалення процесу формування висококваліфікованих фахівців-педагогів в умовах університетів. У методичне забезпечення було впроваджено навчально-методичні комплекси, які мали поєднати фундаментальну, спеціальну і психолого-педагогічну підготовку. Однак їхня реалізація мала здебільшого формальних характер [2].

Вважається, що радянська вища освіта мала особливості, що відрізняли її від вузів країн капіталістичного табору:

1) загальнодоступність та безкоштовність;
2) демократичний характер;
3) утримання вузів за рахунок державного бюджету [1].

Загальне керівництво вищою школою в СРСР здійснювало Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти СРСР. Вищі навчальні заклади створювалися рішенням відповідних міністерств, комітетів. В кожному вузі під керівництвом ректора, партійного комітету та Ради вузу розроблявся Статут вузу, який визначав мету, завдання, структуру, функції і особливості діяльності даного навчального закладу. Основними типами вузів в СРСР були університети, інститути, академії і заводи-втузи. Основним завданням радянської вищої школи було озброювати майбутнього спеціаліста загальнонауковими і професіональними знаннями, вести їх підготовку на рівні новітніх досягнень науки і техніки та виховувати в дусі ідеалів комунізму [2].

На території Радянського Союзу підготовка спеціалістів з фізичної культури проводилася в спеціалізованих вищих навчальних закладах фізичної культур та спорту і на факультетах фізичної культури університетів чи педагогічних інститутів. Готувалися фахівці одного рівня за двома спеціальностями:

- учитель фізичного виховання;
- тренер з виду спорту [1].

Учителів фізичного виховання в основному готували на факультетах педагогічних інститутів, і, частково, на педагогічних факультетах інститутів фізичної культури та спорту. Вузи фізичної культури були орієнтовані на підготовку тренерів для роботи з висококваліфікованими спортсменами [2].

3.1.2. Ретроспективний порівняльний аналіз структури та професіональної орієнтації навчальних курсів країн світу

Австрія.

Підготовка кадрів проводиться на вищих курсах фізичного виховання в межах відділів філософії чотирьох університетів міст Інсрук, Грац, Зальцбург, Відень. Курс навчання розрахований на 4 роки й передбачає підготовку фахівця з фізичного виховання й інших предметів у школах другого рівня та гімназіях. Випускнику присвоюється фахова академічна ступінь магістра філософії чи магістра природничих наук. Учитель фізичної культури в Австрії – найбільш чисельні фахівці на ринку праці в сфері фізичної культури. Після вузу випускники проходять річне стажування, де зарплата нижча, ніж у досвідченого спеціаліста [1].

Бельгія.

Підготовка фахівців з галузі фізичного виховання проводиться в два етапи протягом 4-х років в університетах при медичних факультетах або в тісному взаємозв'язку з ними. На першому рівні передбачається дворічне навчання з присвоєнням кваліфікації кандидата фізичного виховання та рухової реабілітації чи фізіотерапії. Після закінчення дворічної освіти на другому рівні випускники отримують кваліфікацію ліцензіата [1].

Болгарія.

Підготовка спеціалістів проводиться під егідою Комітету з науки, техніки та вищої школи. Головним навчальним закладом є національна спортивна академія в Софії. До 1973 року там готували спеціалістів загального профілю з вибором спеціалізації – вид спорту. З 1973 року

з’явилися різні напрямки в підготовці спеціалістів (диференціація фахової діяльності: тренер, викладач). З 1978 року стали готувати спеціалістів з трьох напрямків:

- вчитель фізичної культури;

- тренер з виду спорту;

- спеціаліст з рухової рекреації та реабілітації.

Випускникам вузу присвоювалося два кваліфікаційні рівні – головний та додатковий. Зараз у Болгарії реалізується програма багатоступеневої освіти на трьох рівнях. Перший рівень займає 4 роки з присудженням звання “Бакалавр” за спеціальностями:

- фізичне виховання;

- тренер з обраного виду спорту;

- кінезитерапія.

Другий рівень передбачає річне навчання з присвоєнням звання «Магістр» за відповідними спеціальностями. Третій рівень передбачає мінімум трьохрічний термін навчання з присвоєнням звання «Доктор» [1].

Чехословаччина.

Підготовка спеціалістів проводилася під егідою Комітету з фізичного виховання та спорту, університету Карола в Празі і Відділу фізичного виховання та спорту університету Камінського в Братиславі. Підготовка фахівців тільки в галузі фізичного виховання здійснюється протягом чотирьох років. З 1974 року відбувся перехід до п’ятирічного терміну підготовки вчителів фізичної культури та розпочалася реалізація програм за тренерським та організаційно-методичним напрямками.

На тренерському напрямку більш поглиблено вивчалися теорія, методика та техніка обраного виду спорту, а випускники влаштовувалися в основному на спортивну роботу.

На організаційно-методичному напрямку більш широко вивчалися теорія та методика фізичного виховання, проблеми організації та управління

у сфері фізичної культури, а основними місцями працевлаштування випускників були заклади масових форм фізичної культури.

Учительський напрямок готував університетських спеціалістів, орієнтованих для роботи з молоддю як в межах офіційного освітнього процесу, так і у вільних формах організації занять з фізичного виховання [1].

Данія.

Підготовка фахівців проводилася на Вищих курсах з фізичного виховання в Датському державному інституті фізичного виховання в Копенгагені. На початковому, дворічному етапі навчання слухачі отримували підготовку першого рівня для роботи в якості вчителя фізичного виховання середньої школи. В середині 70-х років на початковому рівня освіти передбачалася реалізація навчального плану, де переважали теорія, методика та техніка рухової діяльності. Подальший чотирирічний цикл освіти проводиться через університет в Копенгагені, де додатково готують до роботи в якості викладача середньої школи з філології, біології, географії, гуманітарних наук [1].

Фінляндія.

Підготовка спеціалістів здійснюється під егідою відділу оздоровчого та фізичного виховання університету м. Ювяскюля, котрий з 1974 року став провідним державним центром вищої освіти в галузі фізичного виховання і спорту. Процес освіти дворівневий. На першому рівні впродовж 3-4 років (загальний термін навчання 5-7 років) реалізується кандидатська програма і випускники отримують кваліфікаційний рівень бакалавра наук. Після закінчення курсів другого рівня випускникам присуджується кваліфікаційна ступінь магістра наук в галузі фізичного виховання та оздоровлення.

Від майбутніх викладачів фізичного виховання вимагається:

- різнобічна фізична підготовленість;

- від майбутніх тренерів – високі результати з обраного виду спорту;

- від майбутніх спортивних менеджерів – висока академічна підготовленість;

- а майбутні спеціалісти з галузі наук про здоров'я повинні мати диплом про медичну освіту та стаж практичної роботи [1].

Франція.

Фахівців готують на вищих курсах фізичного виховання та спорту в межах університету. Система підготовки є багаторівневою з обов'язковим конкурсним відбором до наступного етапу навчання. В процесі навчання студенти проходять триразове підсумкове тестування рівня підготовленості. Кращим випускникам присвоюється кваліфікація професора та надається можливість працевлаштування. Інші можуть працевлаштовуватися учителем за контрактом.

Законом Франції від 16.04.1984 року була трансформована система багаторівневої підготовки спеціалістів в галузі фізичної культури. В університеті К. Бернара в м. Ліон здійснюється підготовка фахівців за наступними спеціальностями:

- викладач фізичної культури;
- спеціаліст по роботі з інвалідами;
- тренер з обраного виду спорту;
- спортивний менеджер [1].

Іспанія.

Провідну роль в підготовці фахівців відіграє Народний інститут фізичного виховання та спорту в Мадриді. Інститут створений в 1967 році. Даний навчальний заклад здійснює освітню підготовку та науково-дослідну роботу. Курс навчання розрахований на 5 років. Після закінчення вузу випускникам присвоюється кваліфікація професора фізичного виховання. В інституті готують спеціалістів з можливістю отримання вчених ступенів магістра та доктора наук. Для отримання ступеня магістра необхідно набрати 60-66 кредитів у залежності від спрямованості освіти та 32 кредити для допуску до захисту докторської дисертації [1].

Югославія.

Основними навчальним закладами є Відділ фізичного виховання при університеті в Белграді та Вища школа фізичної культури в Любляні. Програми розраховані на 4 роки. У вищій школі фізичної культури більш прагматична орієнтація в освіті, оскільки більше часу відводиться на теорію, методику та техніку рухової діяльності і менше на вивчення інших дисциплін природничого та гуманітарного циклів. В обох навчальних закладах повний курс навчання складається з двох етапів:

- етап базової підготовки (2 роки);

- етап спеціалізованої підготовки з вибором спеціальностей за напрямками (учительський, тренерський, рекреаційний) (2 роки) [1].

Канада.

Характерною є дворівнева освіта.

Перший рівень – навчання протягом 3-4 років з присвоєнням кваліфікаційного ступеня “бакалавр”. За чотири роки студенти повинні отримати атестацію за 44 курсами, включаючи дисципліни за вибором.

Другий рівень професійної освіти односпрямований і розрахований на підготовку вчителів фізичного виховання чи спеціалістів в галузі рекреації [1].

Норвегія.

Підготовкою фахівців займається Норвезький університет спорту і фізичного виховання, де існує багаторівнева та багато профільна система формування кадрів. Університет пропонує три різні курси:

- чотирирічний – кандидати в магістри, які відповідають лілейному рівню освіти. Перший курс – загальна базова освіта, а наступні три роки – спеціальна, де вивчаються спортивні науки, фізична освіта та оздоровча фізична культура;

- магістерський (дворічний) після отримання першого рівня;

- докторський (трирічний), що засмолю складає 9 років й закінчується отриманням ступеня доктора [1].

Німеччина.

У колишній Німецькій Демократичній Республіці провідним освітнім закладом була Німецька вища школа фізичної культури в Лейпцигу, яка стала пізніше академією. Слід відмітити, що орієнтація освітнього процесу в даному вузі пов'язана в основному з підготовкою спеціалістів в галузі спорту. Освіта була чотирьохрічною, односпрямованою під егідою Міністерства фізичної культури. Учителів фізичної культури готували в університетах Берліна, Ростока, Гресвальда, Галле, Йена.

У федеративній Республіці Німеччини підготовка спеціалістів проводилася в університетах, вищих педагогічних школах та вищих технічних школах, але тільки Німецька вища школа в Кьольні (зараз названа тренерською академією) бала і залишається самостійним навчальним закладом, що готує фахівців з кваліфікацією «учитель спорту». Спеціальність «учитель спорту» є більш престижною, ніж кваліфікація «філолог спорту», яку отримують випускники чотирирічних курсів у інших вузах [1].

Румунія.

Провідним навчальним закладом з підготовки фізкультурних кадрів є Академія фізичного виховання та спорту в Бухаресті. В даному вузі є факультети фізичної освіти, спорту, фізіотерапії та тренерський коледж, де готують магістрів і докторів. Передбачена дворівнева освіта, де на першому етапі проводиться загальна базова підготовка, а на другому етапі навчання здійснюється спеціалізована підготовка за відповідними напрямками [1].

США.

Сучасна градація рівнів професійної кваліфікації включає ступені бакалавра, магістра та доктора. Ступінь бакалавра зазвичай свідчить про завершення четвертого, останнього курсу навчання у вищому навчальному закладі. Ступінь магістра присуджується після завершення додаткового дворічного курсу, а ступінь доктора вимагає ще більш тривалого періоду навчання та захисту дисертації [1].

Швейцарія.

Вищі курси з підготовки спеціалістів розраховані на три-чотири роки реалізуються через університети Базеля, Берна, Женеви та Лозани, а також при Федеральній вищій технічній школі Цюриха. Курси дворівневі. Фахова освіта передбачає оволодіння двома спеціальностями учительського профілю.

Випускникам після успішного закінчення курсів другого рівня видається диплом ліцензіата, що відповідає магістерському диплому. Університети відрізняються значною автономністю, що вбачається у невідповідності структури навчальних курсів і програм за окремими дисциплінами [1].

Угорщина.

Спеціалістів готують у Вищій школі фізичного виховання у Будапешті. Основним напрямком у освіті є вчительський, але ще готують тренерів з різних видів спорту. У вищих педагогічних школах протягом чотирьох років готують викладачів за двома спеціальностями, де фізичне виховання є другим (додатковим) фахом для філологів, географів, істориків чи біологів [1].

Великобританія.

Характерна дворівнева освіта. На першому рівні фізичне виховання може бути як першою, так і другою спеціальністю поряд з філологією, історією, хімією, біологією, математикою чи музикою. Після першого рівня випускники отримують кваліфікацію «бакалавр», а після другого – «майстер», що відповідає рівню магістр. У деяких вузах освітні процеси проходять окремо для чоловіків та жінок [1].

Африканський континент.

Найбільш характерними виразниками системи підготовки кадрів високої кваліфікації можна вважати Вищу школу молоді та спорту в Тунісі і Інститут наук та технології спорту в Алжирі. Навчання здійснюється протягом 4-х років. Впродовж перших двох років реалізується програма

базової підготовки, а на наступних курсах – програми спеціалізації за двома напрямками:

- діяльність молоді – для навчально-виховної роботи з молоддю поза навчальним часом;

- спортивна орієнтація – для виконання функцій викладача в навчальних закладах та ведення спортивної роботи [1].

Росія.

Освіта багаторівнева, а номенклатура спеціальностей стрімко розширюється у відповідності до вимог суспільства. Соціально-економічна ситуація привела до різкого скорочення потреб вузько профільних фахівців (тренерів) й і розширення номенклатури спеціальностей у напрямку оздоровчої фізичної культури та маркетингу [1].

3.1.3. Становлення вітчизняної вищої фізкультурної освіти

Становлення та розвиток вітчизняної системи професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту в Україні у XX столітті мала декілька періодів:

- перший період. Виникнення окремих інституцій, у яких здійснювалася професійна підготовка фахівців фізичного виховання та спорту (1900-1920 роки). У цей час відбувалося створення Педагогічних фребелівських курсів у Харкові та Фребелівського педагогічного інституту в Києві для підготовки вчителів і інструкторів фізичного виховання, полкових військових шкіл та курсів для підготовки викладачів гімнастики для військових підрозділів. Після 1917 року в Україні, як і в усій Росії, скасовано вже існуючі структури, відкриваються нові навчальні заклади й різного рівня вчительські курси;

- другий період. Формування української системи фізкультурної освіти (1920-1929 роки). До структури професійної підготовки фахівців фізичної культури та спорту входили: окружні організаційно-інструкторські

курси з підготовки інструкторів спорту, Вищі курси фізичного розвитку та допризовної підготовки молоді, Інститут фізичної культури при Всеукраїнській академії наук, відділи фізичної культури при інститутах народної освіти, технікуми фізичної культури;

- третій період. Створення Державного інституту фізичної культури України, відкриття Вищої школи тренерів (1929-1940 роки). Структуру професійної підготовки фахівців фізичної культури та спорту становили: Державний інститут фізичної культури України, Вища школа тренерів, технікуми фізичної культури;

- четвертий період. Організація факультетів фізичного виховання при педагогічних інститутах, створення Київського і Львівського інститутів фізичної культури (1940-1959 роки). За цей час структуру професійної підготовки фахівців фізичної культури та спорту складали: Київський і Львівський державні інститути фізичної культури, факультети фізичного виховання педагогічних інститутів, вищі школи тренерів, технікуми фізичної культури, педагогічні училища;

- п’ятий період. Створення Дніпропетровського і Харківського державних інститутів фізичної культури (1959-1991 роки). До структури професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту входили: вищі і середні фізкультурні навчальні заклади, факультети фізичного виховання педагогічних інститутів та університетів, вищі школи тренерів, спеціальні училища олімпійського резерву;

- шостий період. Модернізація фізкультурної освіти в умовах незалежної України (розпочався з 1991 року). Структуру професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту становили: вищі навчальні заклади, підпорядковані Державному комітету з питань фізичної культури та спорту України; спеціальні факультети і відділення педагогічних інститутів, університетів, коледжі, технікуми фізичної культури, училища олімпійського резерву та непрофільні вищі навчальні заклади, підпорядковані Міністерству освіти і науки України. Прийнято Закон

України “Про фізичну культуру та спорт”, цільову комплексну програму “Фізичне виховання – здоров’я нації”, розраховану на період із 1999 до 2005 року [1].

Головними чинниками, які впливали на зміст і структуру професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту на кожному із визначених етапів, були зміни в соціально-економічному розвитку держави.

3.1.4. Сучасний стан та тенденції розвитку системи вищої освіти України

Після здобуття в 1991 році незалежності Україна почала формувати власну політику й систему вищої освіти. У спадок країна отримала дуже специфічну багаторівневу систему освіти СРСР. Головні її недоліки були пов’язані як з поєднанням надмірної централізації з екстремісткою ідеологією, так і “залишковим” фінансуванням освіти та неуваги до підтримки викладачів усіх рівнів.

Освітні політика сучасної України базується на принципах демократизації та гуманізму, орієнтована на досягнення сучасного світового рівня, відродження самобутнього національного характеру, докорінне покращення змісту, форм і методів навчання, збільшення інтелектуального потенціалу країни.

Протягом років незалежності в Україні продовжувала спостерігатися тенденція реорганізації великих педагогічних інститутів країни в університети, переборено державну монополію в галузі вищої освіти, відкрито вищі навчальні заклади з різними формами власності: комерційні приватні, спільні, міжнародні, котрі надають можливість здобувати вищу освіту великій кількості випускників шкіл.

В умовах ринкових відносин зросла конкуренція серед працездатного населення, що змінило вимоги до професійної підготовки фахівців фізичного виховання та спорту. Однією із ключових проблем розбудови національної

системи фізкультурно-спортивного руху стала підготовка фахівців нової генерації. Тривалий час спеціалізовані вищі навчальні заклади України були зорієнтовані, переважно, на підготовку висококваліфікованих тренерських кадрів, що призвело до своєрідної прогалини в підготовці майбутніх фахівців для сфери фізкультурно-оздоровчої, рекреаційної, туристичної діяльності.

Структура вищої освіти України формується відповідно до структури освіти розвинених країн світу, визначеної ООН, ЮНЕСКО та іншими міжнародними організаціями.

Вища освіта є складовою системи освіти України, що регулюється Законами України «Про освіту» та «Про вищу освіту». Вона забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку студентів.

Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту здійснюється вищими навчальними закладами, підпорядкованими Державному комітету з питань фізичної культури і спорту України; спеціальними факультетами та відділеннями педагогічних інститутів, університетів, коледжами, технікумами фізичної культури, училищами олімпійського резерву та непрофільними вищими навчальними закладами, підпорядкованими Міністерству освіти і науки України. Так, у системі Державного комітету з питань фізичної культури і спорту України професійна підготовка здійснюється на базі Національного університету фізичного виховання та спорту України; Дніпропетровського державного інституту фізичної культури та спорту; Донецького державного інституту здоров'я, фізичного виховання і спорту; Львівського державного інституту фізичної культури; Харківської державної академії фізичної культури. У системі Міністерства освіти і науки України професійну підготовку фахівців фізичного виховання та спорту здійснюють факультети фізичного виховання вищих навчальних закладів; а також 5 непрофільних вищих навчальних закладів: Національний технічний університет України (Київський політехнічний інститут), Вінницький технічний університет, Рівненський державний економічний інститут, Таврійський інститут підприємництва і

права, Національний технічний університет (Харківський політехнічний інститут).

Характерною особливістю сучасного періоду є поява приватних навчальних закладів в Україні. Так, гуманітарний університет “Запорізький інститут державного і муніципального управління”, Інститут ім. гетьмана Петра Сагайдачного Міжрегіональної академії управління персоналом здійснюють професійну підготовку майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту за різними спеціальностями, забезпечуючи ними регіональні потреби.

Відповідно до рівня підготовки, матеріально-технічного забезпечення та наявності науково-педагогічних кадрів для визначення статусу вищих навчальних закладів встановлено чотири рівні акредитації:

- перший рівень – технікум, училище, інші прирівняні до них, вищі навчальні заклади;

- другий рівень – коледж, інші, прирівняні до нього вищі навчальні заклади;

- третій і четвертий рівні (залежно від результатів акредитації) – університет, інститут, академія, консерваторія.

В Україні запроваджено ступеневу структуру підготовки фахівців. Ступеневість вищої освіти полягає у здобутті різних освітньо-кваліфікаційних рівнів на відповідних етапах (ступенях) вищої освіти. Виходячи зі структури вищої школи, її перший ступінь передбачає здобуття кваліфікаційного рівня “молодший спеціаліст”; другий - “бакалавр” (базова вища освіта); третій - “спеціаліст”, “магістр” (повна вища освіта). Ступеневість вищої освіти може бути реалізована як через неперервну програму підготовки, так і диференційовано, відповідно до структури ступеневості [1].

Але важливим моментом на сьогодні є стримування прагнень повністю зруйнувати і побудувати наново систему освіти за взірцями західних країн, спираючись на їх реформи. Будь-яка країна робить це, зважаючи передусім

на власну специфіку, національні особливості, демографічний склад, територіальні умови, готовність населення прийняти ці реформи тощо [5].

Отже, нова політична, економічна та соціальна ситуація, що склалася останніми роками в Україні, впливає на суть змін у системі профільної освіти з урахуванням історичних та сучасних тенденцій розвитку [3].

І тенденція. Формування ступеневої системи підготовки фахівців з фізичної культури. Передбачається перегляд існуючої системи організації і змісту навчального процесу, його спрямування на формування у студентів умінь та навичок практичного розв'язання професійних завдань, внесення широкий переліку напіввибіркових дисциплін і спецкурсів, що дозволить динамічно змінювати зміст навчального процесу відповідно до існуючих вимог.

ІІ тенденція. Поліпшення підготовки фахівців з фізичної культури із фундаментальних галузей знань. Тільки на основі вивчення загальної психології, фізіології, теорії фізичної культури майбутній спеціаліст може застосовувати спеціальні знання з психології, фізіології, біохімії стосовно обраного виду спорту.

ІІІ тенденція. Гуманізація та демократизація системи підготовки фахівців. Система гуманітарної освіти майбутніх фахівців має два взаємопов'язаних рівні ієрархії. Перший рівень забезпечує загальну гуманітарну підготовку, тобто формування у студентів історичної, філософської, політичної, педагогічної, економічної, екологічної, естетичної, правової, мовної культури, культури міжособового спілкування, другий - спеціальну гуманітарну підготовку. Остання забезпечує формування таких знань та навичок, що, маючи гуманітарний характер, в той же час виступають невід'ємними компонентами майбутньої професійної діяльності студентів.

IV тенденція. Інтеграція наук у системі вищої освіти. У першу чергу потрібне проникнення природничих наук у гуманітарні і навпаки. Це вимагає від сучасного педагога у системі вивчення дисциплін навчального плану використовувати математичні методи обробки та аналізу матеріалу, між-

предметні зв’язки.

V тенденція. Удосконалення навчальних планів підготовки фахівців. Сучасні навчальні плани ґрунтуються на таких принципах: розвиток демократичних основ у плануванні та організації навчально-виховного процесу у педагогічних ВНЗ із урахуванням набутого досвіду та особливостей кожного регіону; єдність соціально-морального, загальнокультурного і професійного розвитку особистості майбутнього педагога в умовах широкої гуманітаризації педагогічної освіти; взаємозв'язок фундаментальної та практичної підготовки педагогічних кадрів; орієнтація на творчу навчальну діяльність студентів, забезпечення диференційованого та індивідуально-творчого підходу до підготовки майбутнього фахівця.

VI тенденція. Розробка психолого-педагогічних основ професійної підготовки. Сучасна система підготовки фахівців фізичної культури в умовах ВНЗ передбачає вивчення комплексу психолого-педагогічних дисциплін: педагогіки, загальної психології, вікової та педагогічної психології, психології фізичного виховання та спорту, етики і психології сімейного життя тощо.

VII тенденція. Розробка методики біологічного забезпечення фахової підготовки. В сучасних умовах широко використовують інтеграцію медико-біологічних дисциплін, що дозволяє краще застосовувати набуті знання у спортивній і професійній роботі.

VIII тенденція. Удосконалення спортивно-педагогічної підготовки. Мета курсу спортивно-педагогічних дисциплін - вирішити два пов’язані між собою завдання: перше - особисте спортивне вдосконалення студентів та досягнення високих спортивних результатів; друге - підвищення якості професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів.

IX тенденція. Перехід від інформативних до проблемних, дослідницьких методів навчання. Діяльнісна концепція професійної підготовки вчителя дозволяє розглянути навчання студентів під кутом розв’язання ними практичних завдань, що постають перед учителем кожного дня.

X тенденція. Удосконалення системи самостійної роботи студентів. Самостійна пізнавальна діяльність студентів передбачає пошук нових знань за допомогою самостійно вибраних засобів. Процес активного засвоєння знань відбувається успішно в тому випадку, якщо студенти чітко уявляють структуру пізнавальної діяльності, тобто склад та взаємозв'язок її окремих елементів.

XI тенденція. Формування професійних здібностей. Підвищення ефективності професійної підготовки залежить від умов формування у майбутніх учителів спеціальних педагогічних здібностей, зумовлених наявністю системи дидактичних знань, умінь і навичок.

XII тенденція. Індивідуалізація та диференціація фахової підготовки. Зміст освіти та методів його реалізації, повинні максимально відповідати індивідуальним можливостям, нахилам та інтересам студентів. На цій основі забезпечується індивідуальний і диференційований підхід до навчання, що надає кожному студентові широкі можливості максимально розвивати свої здібності й успішно опановувати обрану професією.

XIII тенденція. Поліпшення системи професійної орієнтації та відбору майбутніх фахівців. Розробка науково обґрунтованих змісту, методів і форм орієнтації на фах фізичної культури і втілення їх у практику фізичного виховання учнів шкіл. Важливо створити умови для виявлення початкових педагогічних умінь і надалі розвивати їх у практичній роботі, використовуючи методи педагогіки та психології.

XIV тенденція. Формування особистості майбутнього фахівця. Проведення комплексних дисертаційних досліджень, де розглядаються умови, засоби, принципи і шляхи формування професійно-педагогічної спрямованості особистості майбутнього фахівця.

XV тенденція. Використання національних традицій у процесі підготовки. Зміст навчального процесу має обов'язково враховувати національні традиції та звичаї. Впровадження етнокультурних компонентів у зміст освіти проводиться двома шляхами. Перший шлях полягає в тому, що у

ВНЗ вводяться нові навчальні дисципліни, спецкурси і семінари, де висвітлюються окремі елементи фізичного виховання. Другий підхід пропонує введення національних традицій фізичного виховання у зміст основних навчальних курсів (історія фізичної культури, теорія і методика фізичного виховання, валеологія, педагогіка тощо).

XVI тенденція. Розробка технології неперервної педагогічної освіти. У галузі підготовки вчителів фізичної культури дуже важливо розробити концепцію неперервної педагогічної освіти на трьох рівнях - допрофесійного, базового професійного та професійного вдосконалення.

XVII тенденція. Впровадження технічних засобів навчання і комп'ютерної техніки у навчальний процес підготовки фахівців. Підготовка майбутніх фахівців передбачає оволодіння сучасними інформаційними технологіями, практичними навичками роботи на персональних комп'ютерах та вміннями використовувати цей інструмент у своїй майбутній професії.

XVIII тенденція. Удосконалення системи контролю навчального процесу підготовки фахівців. Педагогічний контроль у ВНЗ є складовою частиною навчального процесу, засобом налагодження прямого і зворотного зв'язку викладача і студента [3].

Тому у сучасних умовах простежується тенденція до комплексних наукових досліджень підготовки фахівців фізичної культури. Особливо актуальними є дослідження готовності студентів до професійної діяльності як комплексного, інтегративного стану, що тісно поєднує їх теоретичну і практичну підготовку.

Список використаної літератури:

1. Войнар Ю. Розвиток та сучасні тенденції системи підготовки фахівців з фізичної культури в умовах Євроінтеграції: Монографія / Ю. Войнар, Д. Наварецький, І. Д. Глазирін – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2005. – 184 с.

2. Выдрин В. М. Введение в специальность: Учебное пособие. / В. М. Выдрин – М.: Физкультура и спорт, 1980. – 119 с.

3. Данилко М. Тенденції розвитку вищої освіти у галузі фізичного виховання і спорту / М. Данилко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2002. – № 2-3. – С. 49-55.

4. Сірополко С. Історія освіти в Україні. / С. Сірополко – К.: Наукова думка, 2001. – 912 с.

5. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. пос. / В. А. Семиченко – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.

3.2. МОДЕЛЬ ФАХІВЦЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЙОГО ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Суспільство сьогодні відводить для фахівця з фізичної культури роль формування потреби у фізично активному способі життя на різних ступенях освіти та реалізації людини. Тому, від них вимагається розширення їх сфери діяльності від роботи з дітьми дошкільного віку до роботи з людьми похилого віку, включаючи і фізкультурну освіту тих, хто має відхилення у фізичному та інтелектуальному розвитку, хронічні захворювання чи інвалідність [4, С. 96-98].

Для того, щоб представити фахівця з фізичної культури, необхідно створити його модель – уявний образ, який відображає кваліфікаційні характеристики спеціаліста, психічні властивості і риси характеру, мотивацію діяльності і відношення в рамках соціального середовища, в якому він функціонує, його знань, умінь, потреб. Іншими слова, модель – це опис тих основних властивостей оригіналу, які визначають оптимальний рівень його діяльності [7, С. 100].

Фахівець з фізичної культури та спорту у сучасних умовах має широкі можливості реалізації професійних здібностей, оскільки з’явилася велика кількість спеціальностей з фізичної освіти населення (рис. 6).

У своїй професійній діяльності фахівець фізичної культури завжди знаходиться у відносинах з людьми, здійснюючи вплив не тільки на системи їх організму, але й на їх свідомість та їх поведінку. З цієї точки зору фахівець розглядається як педагог. Тобто, професійна діяльність фахівця фізичної культури є педагогічною діяльністю, оскільки певні знання, уміння і навички фізичної освіти передаються різновіковим групам населення.

Це сумісна робота учителя та учня, в процесі якої розвиваються як «суб’єктно-об’єктні» відносини (суб’єкт педагогічної дії – учитель, об’єкт педагогічного впливу – учень), так і суб’єктно-суб’єктних відносин

(міжособистісних відносин учителя і учня на основі співробітництва, взаємної довіри, доброти, душевної щедрості) [1, С. 42].

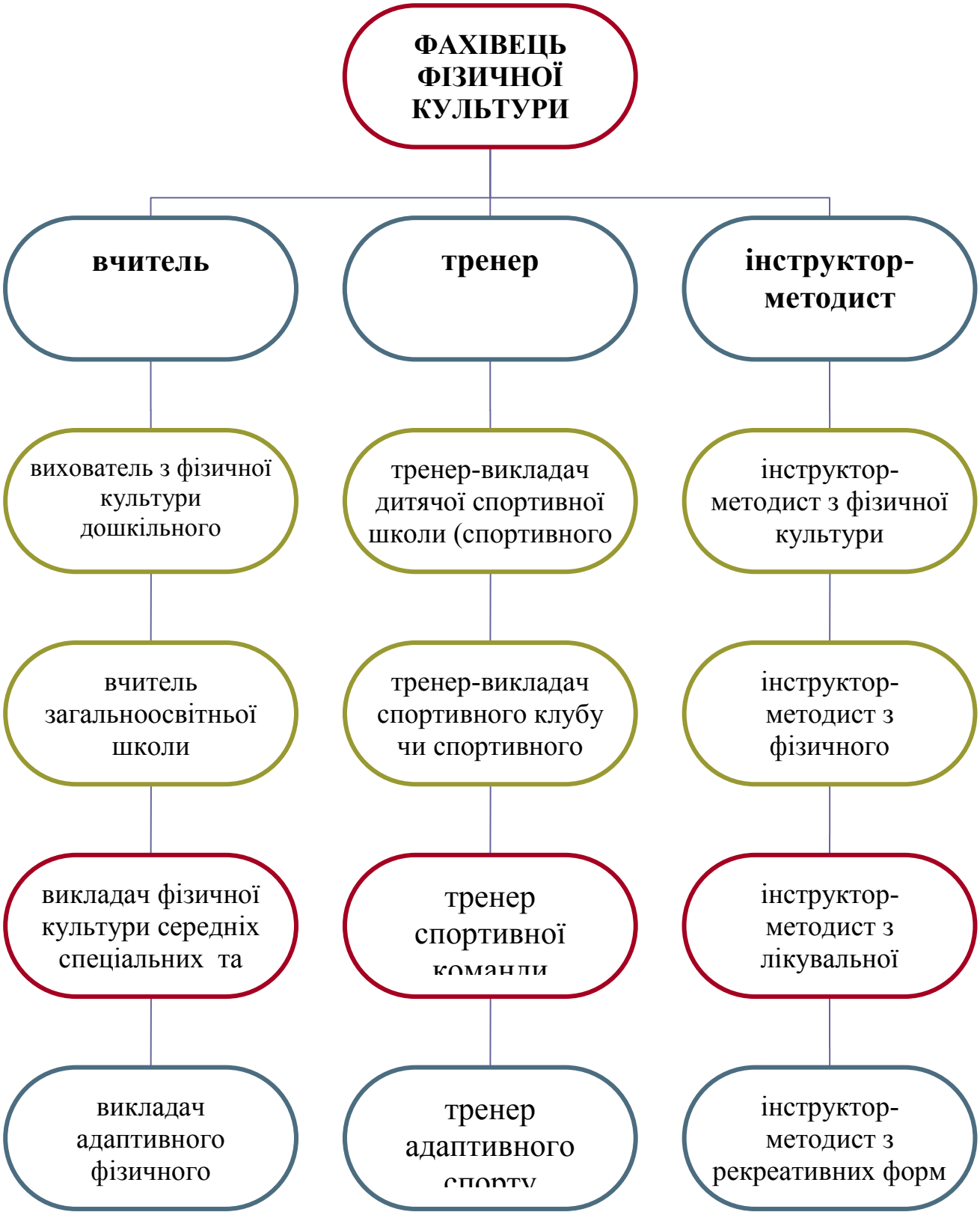

Рис. 6. Класифікація посад фахівця фізичної культури

Якщо звернутися до прогресивної педагогічної думки дореволюційного періоду, то можна спостерігати тенденції у формуванні вимог до вчителя та його підготовки. Прогресивна педагогічна думка дореволюційного періоду розвитку суспільства відстоювала необхідність демократизації школи, здійснення різностороннього розвитку учнів та рівності у навчанні [1].

Видатним представником демократичної педагогіки був чеський педагог-демократ і суспільний діяч Ян Амос Коменский. За його принципами педагогічний процес повинен базуватися на працьовитості та взаємоповазі як учні, так і вчителя [1].

Просвітницькі демократичні тенденції мали місце і у роботах французького просвітителя Д.Дідро, який вважав, що повинен мати глибокі знання предмету, чутливу душу та терпіння, пам'ятаючи про те, що і він колись був неуком. Видатний німецький педагог-демократ XIX століття А. Дістерверг до цього додавав ще і уміння вчителя усвідомити учнем відчуття радості отриманих знань та умінь [1].

Великий вклад в розвиток прогресивної педагогіки внесли В. Г. Белінський, А. І. Герцен, Н. А. Добролюбов, Н. Г. Чернишевський, які виступали за прояв вчителем більшої поваги до людської природи та розвитку особистості дитини. Видатний російський педагог К. Д. Ушинський підкреслював соціальну та моральну роль вчителя у суспільстві, а виховання, на його думку, є свідомою діяльністю, що базується на знаннях та удосконалюється на практиці [1].

Значний інтерес представляють і думки Л. М. Толстого про вчителя та вимоги до нього, в яких він закликає вчителів до спостережливості у своїй роботі, оскільки важливими знаннями для нього є знання психологічних особливостей дітей [1].

У радянський період метою педагогічної діяльності було "формування всебічно розвиненої особистості, громадянина комуністичного суспільства", а зміст зводився до точної відповідності певним заданим із зовні нормативам [11, С. 11].

Педагогічна діяльність, або діяльність вчителя завжди неоднозначна і особлива сфера.

Основні особливості педагогічної діяльності:

1. Педагогічній діяльності притаманна поліфункціональність. Перед учителем стоїть завдання: в кожній події шкільної дійсності знаходити множинний смисл (освітній, виховний, розвивальний).

2. Характерною ознакою педагогічної діяльності є варіативність, відсутність звичної жорсткої детермінованості подій. Не завжди можна впевнено прогнозувати, як пройде урок, адже безліч непередбачених обставин можуть внести свої істотні зміни. Тому вчитель завжди має бути готовий до будь-яких несподіванок, до перебудови «на ходу» всього ретельно обміркованого сценарію уроку або бесіди з учнем, до творчої імпровізації.

3. Учитель постійно має діяти водночас у кількох «вимірах»: прогнозуванні подальших подій, поточному спонтанному реагуванні, співвіднесенні прогнозу з фактичним перебігом подій, внесенні корективів, ретроспективному аналізі. Розпочинаючи будь-яку взаємодію, він має передбачити можливу реакцію учня, реалізувати цей прогноз через безпосередню взаємодію, постійно співвідносячи з її ходом ті тенденції, що передбачалися. Власне, зміст його професійної рефлексії становить ретроспективна оцінка відповідності очікувань їх фактичній реалізації. Отже, кожний поточний момент діяльності педагога здійснюється як безперервна проекція і зіставлення майбутнього і минулого.

4. Для педагогічної дійсності характерна така істотна ознака, як інтегративність. Кожна подія шкільного життя є проекцією багатьох систем, адже вирвати дитину з контексту всіх її життєво важливих відносин неможливо. Тому, приймаючи будь-яке педагогічне рішення, вчитель має здійснити інтегральну оцінку безпосереднього стану учня як результату взаємодії життєво важливих та значущих для нього систем (специфіки сімейних стосунків, впливу неформальної групи поза школою, його місця в шкільному та класному колективі).

5. Будь-яка подія педагогічної дійсності потребує багаторівневої взаємодії, у процесі якої вчитель повинен мобілізувати учня на спільні дії, стимулювати його активність, контролювати якість виконання, оцінювати результати, співвідносити свої дії з діями колег, вчасно вносити корективи, прогнозувати подальший розвиток подій та ін.

6. Діяльність педагога - це постійне пізнання: ситуації, дитини, себе, соціального оточення, умов взаємодії. Відсутність такого пізнання призводить до роботи наосліп, методом спроб і помилок. Тільки на основі оперативного дослідження, яке здійснює вчитель, він може знайти адекватні засоби впливу, конструктивно розв'язати наявні конфлікти, забезпечити педагогічно доцільний розвиток подій.

7. Професійна педагогічна діяльність ставить виконавця перед необхідністю обмежувати багатоконтекстність відносин і поведінки. В очах дитини людина, яка виконує педагогічні функції, часто має статус «морально вищої», тому до неї висуваються особливі вимоги. Учень очікує від учителя поведінки, яка завжди і цілковито відповідає педагогічній ролі. Ця постійна «соціальна відкритість» психологічно дуже важка [11].

3.2.1. Педагог, його функції та характерні особливості

Педагогіка – одна із рідкісних професій, в яких чим більше віддає людина, тим більше у неї залишається, - педагог “багатіє” успіхами і творчістю своїх учнів [7, С. 83].

Педагог (грецьк. – вихователь, наставник) – особа, яка веде практичну роботу в області виховання і навчання як підростаючого покоління так і дорослих.

Функції, що покладаються на педагога:

І. Термінальні, або функції-цілі. Вони пов’язані із стратегічними напрямками педагогічної діяльності, відображають її сутнісні та цілі та завдання:

- навчальна – оволодіння учнями сукупністю знань;

- виховна – сформувати в учнях якості, які забезпечать нормативну поведінку учня у суспільстві;

- розвивальна – забезпечення переходу учня на нові рівні в сукупності притаманних йому психічних якостей та інтегральної індивідуальності;

- соціалізуючи – підготовка учня до встановлення взаємних стосунків з реальним соціальним середовищем;

- життєзабезпечення – створення реальних умов для задоволення базових потреб учасників педагогічного процесу.

II. Інструментальні, або функції–засоби. Вони охоплюють групу інструментальних завдань, завдяки яким цілі педагогічної діяльності перетворюються на безпосередній процес взаємодії в реальних умовах і з конкретними учнями.

- інформативна – різнобічна інформація;

- ілюструвальна – розкриття сутності інформації через яскраві образи;

- смислоутворювальна – привнесення сенсу у всі аспекти шкільного життя;

- діагностична – діагностувати стан та можливості учня до взаємодії із соціальним оточенням;

- диференціювальна – розподіл дітей на певні групи за визначальними критеріями для розробки ефективних технологій впливу;

- стимулювальна – пошук шляхів переведення дитини на позиції суб’єкта власної життєдіяльності, пробудження й інструментування форм та засобів реалізації нею власної активності;

- прогностична – передбачення динаміки змін, що відбуваються з учнем;

- культуровідтворення – вчитель є взірцем культурних надбань суспільства, носієм загальнолюдських ідей;

- психотерапевтична – надання психологічної допомоги;

- рекреаційна – створення реальних умов ефективного навчання для кожного учня окремо.

III. Операціональні функції (функції-прийоми). Прийоми які обслуговують педагогічний процес.

- вимірювання та оцінювання – отримання якісно-кількісних показників учня;

- методична – аналіз рівня своєї роботи, виявлення та усунення недоліків та накреслення перспективних змін;

- керівна – спрямування діяльності учня у необхідному напрямку;

- системоутворююча – визначення тих актуальних цінностей, з якими співвідносяться локальні аспекти педагогічної діяльності;

- ієрархізація і структурування – визначення пріоритетів і внутрішніх зв'язків між явищами;

- коригувальна – своєчасне внесення змін у діяльність учня;

- констатувальна – фіксування рівня досягнень учня як підстави для подальшої взаємодії з ним;

- формоутворення – надання цілям, намірам певної форми, в якій учні знаходять своє втілення [11, С. 14-19].

Тобто, школі потрібен учитель, який:

- ✓ бачить у кожному учневі самостійну особистість, яка постійно змінюється, розвивається, має право на самоутвердження;
- ✓ вміє жити в реальному світі, об'єктивно сприймати факти і працювати з ними;
- ✓ здатний орієнтуватися у будь-якій ситуації;
- ✓ долає деструктивний вплив зовнішніх побічних чинників на розвиток власної особистості і стосунки з учнями;
- ✓ бере на себе відповідальність за розвиток ситуації;
- ✓ уміє дозувати міру свого втручання в особисте життя учня;
- ✓ може дозувати ступінь своєї активності;
- ✓ здатний змінюватися у мінливому світі і змінювати світ на краще;

- ✓ не вдається до демагогічних гасел [11].

Крім того, учитель повинен мати культуру спілкування, що забезпечує сприятливий психологічний клімат навчання та виховання, нормальні умови для діяльності колективу. А також володіти педагогічним тактом – розумінням психологічного стану дитини, проявляти справедливість та об'єктивність у відносинах з учнями, батьками та колегами [1, С. 42].

Але треба пам'ятати, що майстерність педагога – це не вроджена якість. Вона приходить тільки у процесі навчання, самовдосконалення та праці [7, С. 83].

3.2.2. Професіограма фахівця галузі фізичної культури

Педагогічні впливи в галузі фізичної культури здійснюються переважно на чуттєвий бік людини, а далі від відчуттів - до пам'яті, від розуму - до мови та дій, тобто це та технологічна схема процесів навчання, яка була сформована ще Я. А. Коменським [4, С. 115].

Тому, ядром моделі фахівця фізичної культури виступають його особистісні якості, а навколо нього групується низка властивостей, набутих у процесі життя: спрямованість особистості, спеціальні знання, уміння та навички, здібність до педагогічної діяльності та педагогічна техніка, а також рухова підготовленість [4, С. 100-101].

Спрямованість особистості та особистісні якості фахівця

Сьогодні у суспільстві відбуваються значні соціальні, політичні та економічні зміни. Ці процеси зачіпають кожного громадянина, істотно змінюючи психологію як окремих соціальних груп, так і кожної конкретної особи. Важко зорієнтуватися в швидкоплинному світі, а ще важче усвідомити, зрозуміти нові психологічні тенденції в собі самому і в навколишніх. Найскладніше і водночас найважливіше адекватно орієнтуватися в тому, що відбувається, саме тим фахівцям, що мають педагогічну спрямованість роботи. Адже необхідно працювати в так званому

метаплані: з одного боку, усвідомлювати, що ж відбувається з ним самим, вчасно коригувати небажані зміни в структурі власних особистісних якостей, а з другого – розуміти те, що відбувається з іншими, знати об'єктивні причини, що детермінують особистісний розвиток тих, хто займається фізичною культурою та колег [11, С. 165].

Найважливішим чинником, що зумовлює ці зміни, є соціальні процеси, докорінна перебудова суспільства. А поведінка індивіда підпорядковується так званим конвенційним нормам (системі суспільних вимог). За стабільних життєвих умов дотримання цих норм визначається насамперед індивідуальною схильністю (готовністю) людини наслідувати або порушувати їх, що на психологічному рівні може супроводжуватися бажанням не виділятись із соціального оточення або ж протиставляти себе іншому. У кризових ситуаціях виникає інша схема взаємодії людини із суспільством. Ті цінності, які раніше вважались абсолютними, руйнуються, водночас знижується соціальний контроль. Старі норми вже не діють, а нових ще немає ж або вони поки що недостатньо закріпилися [11, С. 165].

Так, на зміну Радянському Союзу з лозунгом розбудови комунізму прийшла незалежна Україна зорієнтованою до капіталізму. Уряд держави прийняв нову стратегію: відхід від інтернаціональних позицій і пріоритетів і перехід на національні. І це є реалія, на яку слід зважати, об'єктивна реальність, у якій кожна людина має навчитися жити і навчати молоде покоління. Тому завдання сучасної людини – не виштовхувати зі своєї свідомості історію власного життя та життя всієї країни, а спробувати самостійно відокремити добро від зла, осмислити своє минуле. Це і є ознакою "нормальної" людини, що має продуктивний спосіб формування своїх стосунків з довкіллям та самооцінки [11, 168-170]. Це означає, що особистісна спрямованість неможлива без морального розвитку – процесу набуття досвіду, завдяки якому людина вчиться міркувати з позицій моралі [3, С. 301].

В основі структури особистісних якостей лежать задатки, природні (біологічні) за своєю сутністю. Дослідження И. Павлова, його учнів та послідовників дозволяють зрозуміти закономірності розвитку природи здібностей на сонові вивчення типологічних особливостей нервової діяльності людини, типу нервової системи і її властивості. Було визначено, що люди з різними властивостями нервової системи володіють характерними особливостями не тільки поведінки, але й здібностей, навичок, якостей [6, С. 44].

До основних типологічних властивостей нервової системи людини відносяться:

• сила і слабкість, які виражаються в ступені витривалості нервової системи по відношенню до тривало діючого подразника, а також до сильного, хоча і короткочасного подразника;

• рухливість і інертність, що виявляється в тому, наскільки швидко відбувається перебудова реакції нервової системи на змінні роздратування;

• врівноваженість або неврівноваженість нервових процесів - властивість, що розкриває співвідношення (баланс) збудження і гальмування по їх силі і рухливості;

• динамічність як замикаюча функція кори великого мозку, яка виявляється в швидкості утворення тимчасових нервових зв’язків.

Поєднання цих властивостей нервової системи дає безліч типологічних груп. За основу були узяті чотири:

• сильний урівноважений тип - діяльність протікає без стрибків, рівномірно, рідко відбуваються спади в діяльності від перевтоми;

• урівноважений тип - добре виконує роботу, яка вимагає рівномірної витрати сил, тривалої і методичної напруги, володіє високою витривалістю;

• неврівноважений тип - характерна циклічність в діях: сильні нервові підйоми, потім виснаження і спад в діяльності;

• слабкий тип - низька працездатність і підвищена чутливість до стресових ситуацій.

Характерні властивості нервової системи є фізіологічною основою темпераменту, який характеризує динаміку психічних процесів людини. Кожному темпераменту властиві свої особливості в поведінці, реакції на оточуюче і т.д.

Холеричний темперамент (неврівноважений по типу нервової системи) - явно бойовий тип, завзятий, легко і швидко збуджуватися. Для нього характерна циклічність в діяльності і переживаннях. Він з особливою пристрастю здатний віддаватися роботі, захоплюватися нею, відчуваючи прилив сил, готовий долати і дійсно долає труднощі і перешкоди на шляху до мети. Але коли вичерпані сили, у нього наступає спад, оскільки він виснажується. Воля холерика поривчаста. Він відрізняється також підвищеною дратівливістю, в змозі доводити діяльність до великої напруги.

Сангвінічний темперамент - сильний, урівноважений тип з добре збалансованими і рухомими нервовими процесами. Це майже ідеальний, здоровий і життєрадісний член суспільства, але свої здібності він проявляє тоді, коли є цікава справа, тобто постійне збудження. Сангвінік рухомий, легко пристосовується до умов діяльності, що змінюються, швидко знаходить контакт з оточуючими, товариський, не відчуває скутості з новими людьми. В колективі такий тип веселий, життєрадісний, охоче береться за нову справу, здатний захоплюватися. Відчуття легко виникають і легко змінюються, що свідчить про рухливість нервових процесів. В небезпечних ситуаціях швидко долає гнітюче відчуття. Звичайний стан - оптимістичний. Велика рухливість нервових процесів сприяє гнучкості розуму, допомагає легко перемикати увагу і засвоювати нове.

Флегматичний темперамент характеризується достатньо урівноваженими процесами збудження і гальмування, відносною рухливістю нервових процесів. Це - спокійні, стримані люди, настирні і наполегливі трудівники. Завдяки врівноваженості нервових процесів і деякої їх інертності, флегматики залишаються спокійними навіть в складних ситуаціях. За наявності сильного гальмування і врівноваженості процесу

збудження флегматику не важко стримувати свої пориви. Він не любить відволікатися на дрібниці і тому може виконувати дії, що вимагають рівномірної витрати сил, тривалої і методичної напруги. И. Павлов підкреслював високу витривалість даного типу. Навіть після виконання великої роботи флегматики можуть вирішувати досить важкі для нервової діяльності задачі, які, проте, не вимагають високої рухливості нервових процесів.

Меланхолійний темперамент відрізняється слабкою працездатністю, причому ослабленим виявляється не тільки процес збудження, але і процес гальмування. Його лякає нова обстановка, нові люди, він збентежується і втрачається при спілкуванні з людьми і тому схильний замикатися в собі. Внутрішнє гальмування (вища форма прояву процесу гальмування) дається через силу, але він може бути дуже чутливий до зовнішнього гальмування, що допомагає йому успішно пристосовуватися до умов життя.

Сила нервової системи (темперамент) є природжена властивість, а характер (форма поведінки) багато в чому складається з індивідуальних придбаних звичок. Якщо ми говоримо про типи нервової системи, затверджував Павлов, то ми говоримо про те, з чим людина народжується, що закладене в його організмі, що дано йому з моменту його народження [6, С. 44-47].

Спеціальні знання, уміння та навички фахівця

Сформований спеціаліст фізичної культури, крім того, що інтелектуально розвинена людина – це носій глибоких спеціальних знань основ фізичної культури та стійкі мотивації самовдосконалення у обраній спеціалізації. Фахівець повинен досконало знати та вільно спілкуватися рідною мовою та деякими мовами міжнародного спілкування, знати анатомію, фізіологію, психологію людини, знати історію та теорію і методику фізичної культури.

Використовуючи знання у спеціаліста формуються уміння. Виділяються наступні рівні сформованості умінь:

1. Початковий рівень. Людина знає зміст даного різновиду діяльності й може відносно чітко відтворити запропоновану їй послідовність дій при незначній допомозі наставника.

2. Низький рівень. Людина за аналогічних умов самостійно виконує відому для неї послідовність необхідних дій, але незграбно, перенесення навичок відсутнє.

3. Середній рівень. Людина за аналогічних умов вільно оперує відомими для неї діями, але з утрудненнями переносить їх на інший різновид роботи.

4. Високий рівень. Самостійний вибір необхідної системи дій у різних ситуаціях, але при значних зусиллях. Належність перенесення навичок в середині певної обмеженої галузі діяльності.

5. Вдосконалене уміння. Вільне володіння різними системами дій, широке перенесення їх на інші види діяльності і легкість виконання [4, С. 112].

Паралельно з уміннями формуються і професійні навички, в становленні яких виділяють 4 фази:

1. Фаза методичних поглядів.

2. Фаза критичної рефлексії.

3. Фаза самоконтролю.

4. Фаза творчості.

1. Фаза очікування готових методичних рецептів чи поглядів характерна для початку кар'єри, коли кожний фахівець у намаганнях досконалості в роботі шукає й відкриває готові, апробовані методики, користується розробленими раніше програмами, планами тренувань та конспектів, а також встановленим педагогічним контролем. У цій фазі, як правило, довго залишаються люди без педагогічної чи спеціальної фахової освіти. Але це буває й з дипломованими молодими фахівцями і педагогічна практика часто це підтверджує, коли виникає необхідність приймання особисті рішення, які не запрограмовані у файлах готових рецептів. У цьому

ховається основний недолік професіоналізму даного рівня.

2. Фаза рефлексії наступає тоді, коли фахівець стає здатним до критичного аналізу своєї професійної діяльності її ефективності, співвідношення методів роботи і їх адекватності цілям. Користуючись готовими методичними розробками та порадами інших спеціалістів, він поступово починає помічати у своїй роботі недоліки і конкретизувати помилки, задумуватися над причинами успіхів та невдач, починає встановлювати зв'язок між методами роботи і їх ефективністю. У цій фазі спеціаліст починає усвідомлювати потреби у самовдосконаленні через додаткові джерела пізнання спеціальних та суміжних наук.

3. Фаза самовдосконалення та розвитку самоконтролю особистих педагогічних дій, яка настає по мірі збільшення можливостей самопізнання. Знання про себе допомагають спеціалісту контролювати, регулювати і співвідносити (пов’язувати) особисту діяльність з методами роботи.

4. Фаза творчих та новаторських дій настає з накопиченням знань, набування життєвого досвіду та критичного підходу спеціаліста до себе. З глибоких знань вибігає критичне відношення до особистих варіантів вирішення педагогічних ситуацій. Знання розширюють творчий арсенал спеціаліста як в організаційних, так і в методичних компонентах професійної діяльності. У практичній роботі з’являються можливості апробації новаторських теорій, які при позитивних результатах стають основою особистих творчих рішень. Визнання колегами ефективності нововведень стимулює спеціаліста до ще більш глибокого творчого осмислення результатів своєї діяльності, пошуку шляхів її вдосконалення [4, С. 113-114]

У творчості як у психічному процесі виділяють складові, оптимальне співвідношення і урівноваження яких визначають його високий рівень. Провідна роль у творчому процесі належить творчій установці – психологічній налаштованості фахівця на створення нових прийомів. Це енергія, необхідна для здійснення творчої діяльності на всіх її стадіях і фазах. Але ідеї, які виникли, базуються на накопиченні і обробці великої кількості

фактичного матеріалу. В мислительних процесах приймають участь усі компоненти свідомості: уява, сприйняття, пам’ять, мислення, фантазія, інтуїція, воля і т.д. [8].

Здібності до педагогічної діяльності та педагогічна техніка фахівця

Фахівець з фізичної культури це, перш за все, педагог, і тому педагогічні уміння і навички є самим важливим компонентом кваліфікаційної характеристики. Правильно сформовані уміння та навички базуються на знаннях способу дії і є формою функціонування теоретичних знань [1].

Тобто, структура педагогічної діяльності у сфері фізичної культури потребує наявності у фахівців таких здібностей:

- перцептивних – педагогічна спостережливість, уміння концентрувати свою увагу як на окремому учні, спортсмені, так і на колективі чи команді;
- проектувальних та конструктивних – уміння планувати навчальні та тренувальні заняття у єдності з виховною та організаційною роботою на основі врахування особливостей та рівня підготовленості кожної людини;
- організаційних – уміння організувати свою діяльність, діяльність підопічних, а також увесь навчальний та тренувальний процес;
- дидактичних – володіння методами передачі знань тим, хто займається, уміння використати творчість у своїй діяльності;
- експресивних – висловлення своїх думок, знань, переконань, відчуттів з допомогою мови, міміки і пантоміми;
- комунікативних – встановлення гармонійних відносин з членами колективу та підопічними;
- академічних та спеціальних – загальна ерудованість викладача та його особистий успіх у побудові системи і організації професійної діяльності [6, С. 30-34].

Поєднання педагогічних знань, умінь і навичок визначає педагогічну техніку. У висококваліфікованого фахівця все це сполучається зі спеціальними знаннями, навичками й уміннями в області фізичної культури.

Він має загальнопедагогічні знання й уміє їх застосовувати в конкретних розділах фізичного виховання.

Педагогічна техніка припускає:

- здатність обпертися на дидактичні принципи;
- уміння враховувати вимоги принципів спортивного тренування;
- культуру спілкування [1, 6].

Рухова підготовленість фахівця

У процесі набуття професіоналізму в галузі фізичної культури велике значення має особистий досвід навчально-тренувальної та змагальної діяльності. Дана обставина вказує на те, що особистий спортивний досвід (не плутати з рівнем спортивних досягнень з обраного виду спорту) є органічною частиною та необхідною ланкою у професійному становленні спеціаліста. Рухова підготовленість повинна виражатися широким арсеналом умінь та навичок з основних різновидів фізичної активності та фізичноактивним способом життя [4, С. 118].

3.2.3. Сучасні тенденції вимог до фахівця фізичної культури

Сучасний розвиток сфери фізичної культури у світі висуває велику кількість проблем для дослідження, і серед них проблема вимог до фахівців з фізичної культури. Виходячи з того, що сучасні інноваційні, інформаційні, комп'ютерні, оздоровчі, відновлювальні, тренувальні, навчальні і т.д. технології вносять у галузь певну новизну, виникає і потреба у вимогах до забезпечення кадрами оновлених або створених областей діяльності.

Потреби населення у підвищенні адаптивних та резистентних зладностей організму людини вимагають адекватних потреб у їх фізичній підготовленості. Найважливіше це для освітніх установ, де відбувається процес формування позитивного відношення до здорового способу життя. Сучасне шкільництво вимагає відповідно пере орієнтованих і навчених учителів, творчих, рефлективних і відкритих до змін, іншими словами

учителів компетентних, тобто, відповідальних і здібних. Адже саме фізичне виховання здатне навчити людину цінувати, зберігати, покращувати та відновлювати власне здоров'я, що забезпечить оптимальне виконання нею професійних і соціальних функцій та можливостей самореалізації [10].

Високі результати спортсменів багатьох країн на Олімпійських іграх вимагає від тренерів олімпійського та професійного спорту зорієнтуватися іще у стінах вищого навчального закладу на високі у майбутньому досягнення. Їх показники афективної підструктури професійного самоусвідомлення (самоповага, аутосимпатія, самоінтерес, самовпевненість, самосприйняття, самопослідовність, самоінтерес, само розуміння) повинні бути вище середнього балу за 10-ти бальною шкалою щоб у майбутньому сформуватися у тренера високого класу.

Дослідження тренерів та майбутніх фахівців [5] говорять про те, що фахівець, який орієнтується на андрогінну модель поведінки (андрогонія [від грецьких коренів *andro* – чоловік і gyn – жінка] означає оптимальне поєднання як чоловічих, так і жіночих якостей, що забезпечує успішність у реалізації професійних обов'язків). Такі фахівці вважаться більш самодостатніми і пристосованими до сучасних вимог професійної діяльності. Тобто, на формування тренера у сучасних умовах істотно впливає афективна підструктура самосвідомості особистості, яка виконує функцію опосередкованої ланки в детермінації зв'язків індивідуально-психологічних властивостей [5].

З стрімким розвитком фізкультурно-оздоровчих технологій набули чіткості і вимоги до тренерів з фітнесу. Крім базових знань вищої фізкультурної освіти, вони повинні мати глибокі знання з питань харчування в ана- і катаболічній фазах тренування, вміти враховувати індивідуальні особливості показників медичного анамнезу тих, хто займається, володіти знаннями про нові розробки у сфері ФОТ, косметології, гігієни іт.д. [2].

Тому, відмічається перехід від вузькопрофесійних, уніфікованих навчальних дисциплін до гнучких професійно спрямованих і особистісно

орієнтованих курсів, що сполучають ядро обов'язкових предметів з широкою можливістю вибору елективного напрямку [9].

Список використаної літератури:

1. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. / О. А. Абдуллина – М.: Просвещение, 1984. – 208 с.
2. Боднар І. Підготовка фахівців з шейпінгу в умовах ступеневої системи освіти / І. Боднар, В. Ігумен, М. Линець // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2002. – № 2-3. – С. 30-32.
3. Вейнберг Р. С. Психологія спорту. / Р. С. Вейнберг, Д. Гоулд – К.: Олімпійська література, 2001. – 336 с.
4. Войнар Ю. Розвиток та сучасні тенденції системи підготовки фахівців з фізичної культури в умовах Євроінтеграції: Монографія / Ю. Войнар, Д. Наварецький, І. Д. Глазирін – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2005. – 184 с.
5. Воланюк Н. Тренер-викладач та його індивідуально-психологічні властивості / Н. Воланюк // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2004. – № 1. – С. 135-138.
6. Волков Л. В. Теория и методика детского и юношеского спорта. / Л. В. Волков – К.: Олимпийская литература, 2002. – 296 с.
7. Выдрин В. М. Введение в специальность: Учебное пособие. / В. М. Выдрин – М.: Физкультура и спорт, 1980. – 119 с.
8. Деркач А. А. Творчество тренера. / А. А. Деркач, А. А. Исаев – М.: Физкультура и спорт, 1982. – 239 с.
9. Левицький В. Організація професійного навчання фахівців з оздоровчого фітнесу / В. Левицький // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2004. – № 2. – С. 162-169.

10. Леко Б. Учитель фізичного виховання і тренер: допуск до здоров'я підростаючого покоління / Б. Леко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2004. – № 2. – С. 101-105.

11. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. пос. / В. А. Семиченко – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.

Висновок до розділу 3

Реалії сьогодення , усе зростаючі вимоги до адаптивних і резистентних можливостей організму людини свідчать, що потреби у фізичній підготовленості людини будуть перманентно зростати. Це у свою чергу ставить на порядок денний посилення професійних вимог до кваліфікації фахівця фізичної культури та його людських якостей, які формують його особистісну спрямованість, відкривають їх до адекватних часу змін та розвивають педагогічно-професійні здібності.

Запитання для самоконтролю до тем розділу 3:

1. Які чинники впливають на зміни у системі професійної підготовки?
2. Від чого залежить прояв здібності до педагогічної діяльності?
3. Роль творчості у набутті професійної майстерності?

Завдання для самопідготовки до розділу 3:

1. Створити модель сучасного вчителя фізичної культури.
2. Створити модель сучасного тренера.
3. Створити модель сучасного інструктора-методиста рекреативної сфери фізичної культури.
4. Створити модель сучасного інструктора-методиста з лікувальної фізкультури.

РОЗДІЛ 4
ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

4.1. СТУДЕНТИ ТА ЇХ АДАПТАЦІЯ ДО НАВЧАННЯ

Студент у перекладі з латинської означає “старанно працюючий”, або той, хто займається [1, С. 94].

Студенти – це учні вищих навчальних закладів, які оволодівають спеціальністю вищої кваліфікації, наділені певними правами і разом з тим мають певні обов’язки. Студенти – це органічна частина молоді. Тому поряд із специфічними якостями, які формуються у процесі навчання у вузі, їм присутні і загальні риси, характерні для усієї молоді: прагнення до ідеалів, благородне прагнення до істини, справедливість, доброта, бажання ствердитися у ранзі “дорослої” людини [1, С. 94].

4.1.1. Соціально-психологічний портрет студентів за роки становлення України як самостійної держави

Соціально-економічні перебудови, що супроводжують становлення України як самостійної держави, несуть в собі значні зміни як умов життя, так і людини як особистість. Соціальні проблеми як наслідок кризових явищ у політиці та економіці нашої країни вплинули і на процес формування особистості студента. Агонізуюча вітчизняна промисловість, транспорт, сільське господарство позбавили мільйони громадян України права мати роботу. Відмічається стрімке зростання безробіття серед молоді. Якщо враховувати й “приховане безробіття”, за якого люди працюють неповний робочий тиждень, неповний робочий день, то сьогодні таких, що не працюють за фахом, більше половини серед дорослого населення [2].

Багато негативних явищ є і у системі вищої освіти: зруйнована система державного працевлаштування випускників вузів (за самооцінкою студентів

молодше 28 років, своє матеріальне становище як вище за середнє оцінюють тільки 4% респондентів, до 55% оцінюють як нижче середнього і дуже низьке, є навіть регіони, де безробіття серед молоді досягає 70% і більше, 38,6% студентів вважають для себе цілком реальною перспективою стати безробітними, а 48,4% теж допускають таку можливість, значна частина студентів (36,1%) твердо налаштовані після закінчення вузу працювати за обраною спеціальністю, 44,3% сумніваються і лише 19,6% не збираються працювати за фахом [24]); збільшилося професійне навантаження викладачів вищих навчальних закладів, зменшилася кількість годин профільної підготовки студента; зменшився набір до держбюджетних груп, престижні спеціальності стають платними, а тому недосяжними для більшості верств населення [5, С. 10-11].

Основний віковий склад сучасної студентської молоді сьогодні – 17- 23 роки, тобто вік, що знаходиться на етапі активного формування особистості і завершення розвитку організму. За даними соціологічних досліджень [2], більшість (88,5%) опитуваних студентів не одружені. Водночас значна частина (58,4% чоловіків і 86,4% жінок) до одруження відносяться позитивно. 36,5% студентів вважають, що мати дитину в родині необхідно і готові виховувати її. 56,6% студентів живуть з батьками, 34,6% - у гуртожитках, 7,2% - наймають квартиру, 3,2% - мають власне житло. 55,8% респондентів заявили, що не змогли б учитися без матеріальної підтримки.

В більшості випадків студентам надають допомогу батьки, родичі. Тільки 3,4% загальної кількості опитаних студентів одержують допомогу від держави, 8,9% студентів ні від кого не отримують допомоги [2].

Студенти загалом далекі від політики і не бачать себе серед учасників політичних подій. Тільки 12,4% опитаних цікавляться політичним життям України, 62,1% зовсім не цікавляться і лише 1,2% студентів вважають, що беруть активну участь у політичному житті країни. Водночас 23,3% студентів готові взяти активну участь у різноманітних формах суспільного протесту в мітингах і демонстраціях - 21,6%, страйках - 20,8%, голодуваннях - 2,7%, у

збройних виступах - 18,8%. Насторожує і те, що 9,9% студентів стерпно відносяться до жорстокості [2].

За радянських часів суспільним молодіжним організаціям приділялася визначна роль в організації спортивно-масових і позаурочних форм фізичного виховання [2]. Студенти мали свої реально діючі організації (союзи, наукові та спортивні товариства) включно до міжнародних. Студентські організації Радянського Союзу мали широкі міжнародні зв'язки, які сприяли обміну інформацією та навчально-науковими кадрами у різних формах. Існувала система ознайомчої практики, яка здійснювалася на основі взаємного обміну студентами і викладачами країн соціалістичної співдружності [1, С. 23].

Сучасні ж студенти байдуже ставляться до спортивних організацій і проведення ними заходів. Знають про їхнє існування 11,5%, студентів, не знають - 75,3%, байдужі до інформації про них – 37,4% опитаних. Установлено, що сьогодні значна частина студентів це досить самостійні люди. На питання "На кого Ви сподіваєтеся у важкий для Вас період?" , 57,2% відповіли: "На себе". На державу сподіваються 1,4%, на друзів - 16,3%, на родичів - 4,5 %, на батьків - 42,4% студентів [2].

Водночас послаблення законодавчої системи, економічна напруженість у суспільстві викликає хвилю моральної деградації, порушення законів, старання будь-яким шляхом знайти своє місце в суспільстві і будь-яким шляхом затвердити себе. Це призводить до неухильного зростання злочинності. За неповними даними, тільки неповнолітньою молоддю в 2000 році в країні вчинено більше 50 тисяч злочинів. На рахунку підлітків до 16 років 362 - тяжких злочинів, понад 1000 розбійних нападів [2].

Соціальний портрет студентів більшою мірою доповнює їхнє відношення до релігії і військової служби. Невіруючими вважають себе 37,4% опитаних (п'ять років тому цей відсоток був у 1,5 рази більший), віруючими, які не належать до будь-якої конфесії, - 57,7%, належать до

конфесій 8,8 %. Це свідчить про безумовне позитивне відношення до релігії значної частини студентської молоді [2].

Дані досліджень ставлення студентів до військової служби вказують на те, що перспектива служби в армії перестає бути одним із провідних мотивів, що використовуються в практиці фізичного виховання для активізації фізичної підготовки і патріотичного виховання студентської молоді: 10,6% опитаних відповіли, що вона не потрібна, 14,5% - що, безумовно, потрібна як обов'язок кожного і 74,8% вважають, що вона є необхідною, але тільки на професійній основі [2].

У життєвих пріоритетах із 15 позицій на перше місце студенти ставлять здоров'я, на друге - любов, на третє - матеріальне забезпечення, на четверте - цікаву роботу, на п'яте - турботу про батьків, на шосте - секс, на сьоме - друзів, на восьме – дітей. Подальші місця в шкалі пріоритетів займають освіта, професіоналізм, громадське визнання, культурний рівень, служіння Богу, розвиток держави [2].

Відповідно до самооцінки стану здоров'я, 42,7% респондентів вважають його гарним, 39,9% - не дуже гарним, 16,6% оцінюють стан здоров'я як задовільний, майже кожен 20-й студент заявляє, що в нього стан здоров'я поганий. Суб'єктивна оцінка стану здоров'я студентами значно відрізняється від даних медичних обстежень, за якими до 90 % мають суттєві відхилення в стані здоров'я [2].

На самопочуття студентів впливає нестача матеріальних спроможностей (так відповіли 32,1% опитаних), особисті переживання (28,9%), психологічні стреси (26,4%), хвороба (26,8%), побутові умови (43,4%), незадоволення навчанням (17,3%). 19,6% вважають, що на самопочуття впливає погане харчування. Спостереження за харчуванням у студентських їдальнях показали, що повноцінний обід (перше блюдо, друге, десерт тощо) купує тільки кожен 12-й студент, близько половини задовольняються тільки першим чи другим блюдом (переважно жінки), кожен четвертий вживає тільки чай і булочку. Вранці (до занять) не снідає

кожен восьмий студент. Отже у цій ситуації ні про яке раціональне харчування не може бути мови [2].

При цьому, характерним є те, що велику частину своїх коштів (76,3%) студенти витрачають на їжу, але їм потрібний ще одяг, книги, спортивну форму, відвідування культурних, оздоровчих і фізкультурно-рекреаційних заходів, що сьогодні, як правило, є платними [2].

Серйозну шкоду здоров'ю студентської молоді спричиняють шкідливі звички. Значна частина досить стерпно відноситься до алкоголю (52,3%), до паління (34,2%), до наркотиків (7,7%), проституції (28,6%), а це означає, що у багатьох уже є ці звички [2].

Отже, в умовах сучасних змін системи вищої освіти особливого значення набуває соціальний стан студентської молоді, що розкриває всі аспекти її життя і діяльності.

4.1.2. Емоційно-мотиваційна сфера особистості студента-спортсмена

Особливості сприйняття людиною оточуючого світу прямо пов'язані з мотивацією й емоціями, оскільки усвідомлене сприйняття не буває емоційно нейтральним. Як мотивація, так і емоції впливають на поведінку та діяльність людини, визначаючи її вчинки. Беззаперечно також, що мотивація як система факторів, детермінуючих поведінку, та емоції, що людина переживає, значною мірою характеризують особистість. Найбільш визначальними з огляду на це є мотивація професійної діяльності, яка обирається відповідно до здібностей та індивідуальних особливостей людини, та емоції, що супроводжують переживання екстремальних ситуацій, оскільки саме в них виявляються навіть приховані риси людини.

Найбільш специфічним є стресовий стан, як реакція на дію стресора окремою людиною [4].

Стрес (тиск, натискання, напруження, акцентування) є природним

наслідком і супутником життя людини. Стрес - це функціональний стан організму, зумовлений дією значних за силою чи тривалістю несприятливих впливів (стресорів), фізіологічна реакція, що є сукупністю адаптаційних реакцій організму, які мають захисний характер і спрямовані на відновлення гомеостатичної норми організму [4].

Стресовий стан студента-спортсмена характеризується певними (підвищеними) рівнями збудження та тривожності. Високе збудження спричиняє тривожність та виражену стрес-реакцію [4].

Існує теорія Ю.Ханіна про зону оптимального функціонування спортсмена, на яку припадають його найкращі результати, та модель катастрофи Харді: у стані значної тривоги збільшення рівня збудження досягає певного порогу (оптимальний рівень збудження), після чого відбувається швидке зниження фізичної активності – «катастрофа» [4].

Отже, кожній людині, а студенту-спортсмену, що мають подвійне навантаження процесів навчання та тренування, потрібні свої оптимальні рівні хвилювання (збудження) і мотивації, при яких вона показує найкращі результати. Значною мірою це залежить від типу нервової діяльності, однак не меншу роль відіграють у цьому випадку індивідуальні особливості [4].

Наш організм відповідає на дію стресора напруженням і накопиченням енергії, якій бажано дати вихід в активних діях. Фізичне здоров’я, є хорошим захистом від стресу, забезпечуючи здатність справлятись з напруженням [4].

Дослідження студентів-спортсменів [4] вказують на те, що як у стані відносного спокою (не виключений вплив на опитуваних суб’єктивних стресогенних факторів), так і в стресовому, у всіх (100%) студентів є відхилення від норми, причому середнє відхилення становить 15,5 та 14,9 бала по групі відповідно у нормі та стресі. Однак значні, на нашу думку, відхилення (на 20 і більше пунктів) відмічалися у 7 опитуваних.

У стресовому стані переважна більшість досліджуваних здатні зібратися, наблизившись до аутогенної норми (46,4%), чи, принаймні, зміни під час стресу не відбуваються (32,1%). У переважної більшості опитуваних

серйозні психологічні проблеми у стані психічної норми відсутні (74,29%), як і в стресовому стані (71,43%), однак виявлені спортсмени з серйозними внутрішніми конфліктами (відповідно 17,14 та 20% опитуваних), причому в двох студентів вони дуже глибокі (за джерелами і проявами). У стресовому стані у переважної більшості опитуваних (65,71%) нові психологічні проблеми не з'явилися, у решти вони посилилися, тобто ці 25,71% студентів-спортсменів є нестійкими у стресі [4].

Інтенсивність тривожності студентів-спортсменів залежить від складності психологічних проблем, наявних у них, так і з відповідністю студентів психічній аутогенній нормі. Працездатність студента-спортсмена теж залежить від інтенсивності тривожності, тобто чим більше психологічних проблем і внутрішніх конфліктів переживає особистість, тим менше вона виявляється тривало працездатною. Очевидно, що фізіологічні, психологічні та поведінкові реакції спортсмена у стані підвищеного збудження чи стресу взаємозв'язані з рівнем його фізичної працездатності [4].

В діяльності студентів (спортивній чи навчальній) значно проявляються такі характеристики, як гнучкість волі, що дозволяє переборювати перешкоди, та наполегливість, у меншій мірі - сила волі, яка спонукає діяти, задоволення від виконання роботи, надії на позитивний її результат. У стресі зростає небажання працювати через незацікавленість як у самому процесі праці, так і в її результаті, тобто знижується мотивація до діяльності. Хоча при нормальному переживанні стресу енергія оптимально витрачається саме у фізичній активності особистості [4].

Дослідження [4] вказують і на те, що більшість опитуваних (56,25%) на фоні стресової ситуації переживають додаткові стреси різного рівня і характеру, причому в 9,375% з них компенсація відсутня, тобто тут має місце дистрес. У значної кількості досліджуваних наявний конфлікт ситуації: між існуючою реальною ситуацією та метою і поведінкою опитуваних (31,25%).

Найтиповішим є випадок, коли мета особистості – спокій і захист, а

ситуація вимагає активних, зовні спрямованих дій. Таким чином, біля третини студентів-спортсменів на 1-му курсі погано адаптуються до навчальної діяльності. Зміни, що виникли після переживання стресу, при відновленні психічної норми у більшості є позитивними і швидкими (72,41%), у решти - незначні, що свідчить про більш глибоке переживання ними екзаменаційного стресу. За характером ці зміни стосуються психічного розслаблення, заспокоєння, задоволення, зібраності, набуття самоконтролю, рідше - замкнутості чи збільшення активності, а в цілому - відновлення психофізичної норми [4].

Характерною особливістю сучасного студента-спортсмена є те, що для нього не є значущим рекреаційна сторона фізичної культури - заняття спортом з метою компенсації дефіциту рухової активності при розумовій роботі, покращення самопочуття та здоров'я. Це є досить закономірним для молодих спортсменів, більшість з яких не досягли ще вершини своєї спортивної кар'єри і, звичайно ж, не замислюються над важливістю рекреаційного напряму в спорті та фізичному вихованні [4].

Отже, існують індивідуальні відмінності у можливостях адаптації до стресу, однак потрібно пам'ятати, що всі студенти-спортсмени мають кращі мобілізаційні здібності порівняно з більшістю інших студентів неспортивних спеціальностей зі значно нижчим рівнем фізичного розвитку [4].

4.1.3. Адаптація студентів

Праця студента - це, перш за все, оволодіння комплексом учбово-наукових дисциплін, учбово-виробнича практика, наукова творчість, участь в суспільному житті, заняття спортом [1, С. 24-26].

З перших днів навчання йде процес пристосування вчорашнього школяра до специфіки вузівської діяльності. Вже на першому курсі студенти повинні оволодіти навиками самостійної роботи. В цей період у них формуються організованість, відповідальність за навчання, розвивається

пізнавальний інтерес на рівні вимог вищої школи. Навчання студента має деякі специфічні особливості. Так, у вузі їх ніхто не примушує готуватися до кожного заняття, вони мають більше самостійності в діях, поведінці, в оцінках, але не завжди можуть розумно і доцільно розпорядитися своєю самостійністю [1, С. 24-26].

На І курсі не кожний студент усвідомлює, що *з найпершого дня навчання у вузі* починається процес формування майбутнього фахівця, інтелігента, громадянина, озброєного знаннями і уміннями для практичної роботи. Не кожний розуміє, що він повинен навчитися працювати з людьми, виховувати в собі організаторські навики, необхідні для роботи в колективі. Для багатьох студентів педагогічних вузів трудність полягає в тому, що вони не уміють побачити педагогічну спрямованість самого процесу навчання [1, С. 24-26].

Деякі студенти тривалий час недостатньо працюють над розвитком своїх власних задатків, творчих даних, не прагнуть виконання складних учбових завдань, не займаються активною суспільною та науковою діяльністю, тим самим прирікають себе на роль “непримітних” людей, фахівців без широкого кругозору. У інших, навпаки, яскраво виражена і розвинена потреба безперервного підвищення професійно-наукового рівня своєї підготовки. Вона проявляють себе не тільки в спорті, але і в науці, навчанні, суспільному житті [1, С. 24-26].

Труднощі навчання у вузі пов’язані не тільки з необхідністю засвоїти великий об’єм знань. Це явні, загальновідомі труднощі, і їх, як правило, завжди абітурієнти мають на увазі. Існують, проте, ще і приховані труднощі, які не видні, але які також впливають на навчання студентів. Їх можна об’єднати на основі схожих ознак в три групи: дидактичну, соціально-психологічну і професійну [1, С. 24-26].

Дидактичні труднощі пов’язані з подоланням новизни в процесі навчання, з новими методами і організацією навчання, з відсутністю навичок самостійної роботи, з великим об’ємом самостійної роботи і т.п. [1, С. 24-26].

Соціально-психологічні труднощі пов'язані з входженням індивіда в нове середовище (умови життя, оточення людей, норми поведінки в студентському колективі, незвиклий режим діяльності, відсутність спочатку добре налагоджених міжособових відносин в групі, на курсі, факультеті, новизна великого міста і особливості самостійного життя у відриві від сім'ї для приїжджих, необхідність самостійного ведення бюджету і подолання можливих матеріальних труднощів, самообслуговування, невміння раціонально використовувати і розподіляти час і ін.) [1, С. 24-26].

Професійні труднощі пов'язані з набуттям професії і спеціальності. Це невміння побачити педагогічну спрямованість самого процесу навчання, нерозуміння, що потрібно вчитися працювати з людьми, виховувати в собі організаторські навички, що необхідно суміщати учбову, спортивну, науково-дослідну і суспільно-корисну діяльність, що процес формування майбутнього фахівця починається з найпершого дня навчання у вузі [1, С. 24-26].

Ці труднощі долаються студентами не за день і не за два, а за тижні, місяці і більше. Проте поступово студент пристосовується до нових умов і може всі свої сили витрачати тільки на отримання знань [1, С. 24-26].

Отже, *адаптація в соціологічному розумінні* - це залучення особистості до певних видів соціальної діяльності, до нових умов в конкретному соціальному середовищі. Цей процес має особливе значення в розвитку і становленні особистості студента, тому що в ході адаптації важливо мати правильну орієнтацію в системі поведінки і уміти швидко і безболісно пристосуватися до нового середовища, вимог і соціальних функцій, до культури, норм і форм поведінки [1, С. 24-26].

В процесі адаптації студенти творчо залучаються до майбутньої спеціальності, встановлюють усвідомлені зв'язки, будують життєві плани в тій області діяльності, яку вони вибрали для себе як професію [1, С. 24-26].

Основними формами процесу адаптації студентів є наступні:

- *формальна адаптація* - пристосування до структури вищої

школи, до змісту навчання в ній, її вимог;

- *соціально-психологічна адаптація* - пристосування до сукупності соціальних відносин, до конкретного середовища групи, курсу, факультету і до нового культурного середовища;
- *дидактична адаптація* - пристосування до нових форм, методів і організації учбової роботи у вищій школі;
- *професійна адаптація* - пристосування до майбутньої спеціальності і пов'язаних з нею функцій [1, С. 24-26].

Соціальна адаптація.

Соціум і зовнішнє середовище постійно змінюються, пред'являючи все зростаючі вимоги до адаптаційних можливостей людини. Особливо загострилася ситуація сьогодні, коли постійними виявилися лише невизначеність, нестабільність і невпевненість у завтрашньому дні, де старі соціальні й моральні норми сприймаються як віджилі та чужі, а нових, об'єктивно цінних і загально визнаних досі немає. Це призводить до затягування на невизначений час періоду реформування в соціумі старого і становлення нового. Об'єктивні вимоги до адаптаційних можливостей людини зростають непропорційно швидко, порівняно з можливістю їх задоволення, що може призвести до негативних наслідків для особистості та соціуму в цілому [3].

Соціальна адаптація визначається як "постійний процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, результат цього процесу" є одним з основних соціально-психологічних механізмів соціалізації особистості. Виділяють два види адаптаційного процесу активний - вплив особистості на соціальне середовище з метою пристосування його до своїх потреб, і пасивний, що визначається конформним прийняттям цілей і ціннісних орієнтацій групи [3].

Обидва види соціальної адаптації активні, бо у другому випадку «мова йде про активне - пристосування особистості, про активну самозміну, самокорекцію відповідно до вимог середовища». Різниця – лише у

спрямуванні адаптаційних зусиль індивіда назовні чи всередину себе [3].

Третім, найбільш розповсюдженим і ефективним типом адаптаційного процесу, ймовірнісно-комбінований. Виділення цього типу адаптації не є доцільним, адже він не відрізняється суттєво від інших, крім того, індивідуальна адаптація завжди є комбінацією двох протилежних типів адаптації, лише у різній пропорції (“чисті” види адаптації практично не спостерігаються). Вчені вважають третій тип соціальної адаптації індивіда конформним [3].

«Конформне прийняття вимог, норм, установок і цінностей соціального середовища без включення активного процесу самозміни, самокорекції - це завжди не адаптація, а дезадаптація». Однак справжній конформіст пристосовується без будь-яких енерговитрат, не змінюючи ні себе, ні оточення, а приймаючи усе таким, як є, і комфортно себе почуваючи, тобто адаптація майже «ідеальна», він хоче бути «як усі». Таку особистість з відчуттям дискомфорту чи внутрішньої неповноцінності чи незадоволеності (що є симптомом дезадаптованості) і не уявити. Однак, мова йде саме про некритичне сприйняття та щире прийняття й дотримання особистістю норм соціуму, а не про випадок зовнішнього конформізму при внутрішній незгоді з позицією більшості. Отож, конформна поведінка не завжди є свідченням дезадаптації [3].

Адаптація може об’єктивно протікати як процес розвитку особистості. З позиції, що адаптація - найважливіший механізм соціалізації особистості, це завжди процес розвитку людини. Але є випадки неприйнятності для особистості за певних причин названих типів адаптації, коли адаптаційний процес протікає за типом активного пошуку в соціальному просторі нового середовища, з високим адаптивним потенціалом для даної особистості [3].

При виборі способу адаптації особистістю оцінюються:

а) вимоги соціального середовища - їх сила, ступінь ворожості, ступінь обмеження потреб особистості, ступінь дестабілізуючого впливу тощо;

б) потенціал особистості в плані зміни, пристосування середовища до

себе,

в) ціна зусиль (фізичні та психологічні витрати) при виборі стратегії зміни середовища чи себе [3].

Оцінка цих параметрів часто (а може й у більшості випадків) відбувається в згорнутому вигляді чи на неусвідомлюваному, інтуїтивному рівні. Повна оцінка ситуації здійснюється лише на початкових етапах соціалізації особистості чи в окремих, особливо значущих для неї випадках. В основному тип соціалізації не ситуативний, а типовий для особистості, тобто його вибір здійснюється в основному автоматично, і він виявляється відносно спокійним для конкретної особистості Тут співставляються дві "ціни": енергетичні витрати при виборі зміни соціуму та виборі особистістю власної зміни з метою пристосування [3].

Соціалізація та соціальна адаптація - необхідні умови самоактуалізації. Варто також розмежувати соціальну адаптацію як необхідну ланку в адекватному розвитку особистості та пристосування до вимог суспільства, що є не необхідним, а саморуйнівним для особистості. Отже, якщо початкова соціальна адаптація є потребою, то подальша адаптація, за межею необхідної, перетворюється на суттєву перешкоду буттю особистості [3].

Тобто, адаптуючись, людина не позбавляється потреб, а активізує власні прагнення до нового. Соціалізована людина є особистістю, самоактуалізована – індивідуальністю [3].

Особистість - свого роду компроміс між власними імпульсами індивіда та вимогами й інтересами інших людей і представляє типовий процес соціалізації як підкорення індивіда груповим нормам, а нетиповий - як внесення людиною змін у культурні відносини. Тому, соціалізація має і негативні риси, оскільки в її процесі людина втрачає природність, спонтанність і біологічну енергію, що є важливим для самоактуалізації людини [3].

Отже, соціалізація – це процес формування особистості у певних соціальних умовах, процес засвоєння людиною соціального досвіду, в ході

якого вона перетворює соціальний досвід у власні цінності та орієнтації, вибірково вводить у свою систему поведінки ті норми та шаблони поведінки, які прийняті в суспільстві чи групі. Це можливість пристосування, адаптації до зовнішнього тиску середовища шляхом різних механізмів - наслідування, ідентифікації, засвоєння «стандартів» поведінки, групових норм тощо [3].

Властивості індивіда приймаються групою дуже рідко і тільки тоді, коли він соціально адаптований. Перша стадія інтеграції полягає не лише в прийнятті індивіда групою, а й у зворотному процесі - прийнятті індивідом групи, и норм і ціннісних орієнтацій - це двосторонній процес і не варто ігнорувати другий бік [3].

Соціалізація є динамічним процесом, пов'язаним з організацією суспільства, її головний механізм - пристосування. Це безперервна адаптація організму до оточення [3].

Таким чином, пристосування є важливим елементом соціалізації, бо входження людини до будь-якої спільності обов'язково пов'язане з певною соціально-психологічною адаптацією. Однак сама адаптація не вільна від активності, вибіркового творчого ставлення індивіда до середовища [3].

Соціальна адаптація студентів-спортсменів.

Соціальна адаптація - не лише цілісне, але й комплексне явище, і рівень соціальної адаптованості особистості залежить від ступеня "задоволення" окремих її складових показників. Студенти-спортсмени досить адаптовані до соціуму значною мірою саме через можливість випробувати себе в особистісно та суспільно значущій діяльності, досягти певних (досить високих) результатів, і врешті-решт через усвідомлення ним того, що вони знайшли своє місце в житті [3].

Згідно даних досліджень [3] із 35 студентів-спортсменів соціально адаптованими, в цілому, є всі опитані, однак різною мірою, що визначається відсотком адаптованості. Студенти з рівнем адаптації, нижчим за 60%, є недостатньо адаптованими - їх дев'ять - 25,71%, причому в трьох з них (8,57%) особливо низький рівень соціальної адаптованості - до 50% 14,29%

опитаних є оптимально адаптованими - більше, ніж на 75%.

У трьох студентів процес соціальної адаптації погіршений через неприйняття себе, у 13 (37,14%) – через неприйняття інших людей, у 48,57% - через нестійкість емоційного стану та глибокі негативні переживання, що призводить до відчуття дискомфорту, однак найсильніше стимулює дезадаптованість особистості її невпевненість, що проявляється у 23 студентів (65,71%) [3].

Високий рівень домагань діагностовано у 7 студентів (20%), ще у чотирьох - 11,43% - вищий за середній, у більшості - 21 опитаного (60%) - середній рівень домагань, лише у двох студентів він низький, причому головним у мотиваційному ядрі особистості є мотив самоповаги, сильно розвинутий у 28 опитаних (80%), ступінь прояву змагального мотиву досить значний - лише у трьох досліджуваних він на низькому рівні, натомість рівень прояву мотиву зміни діяльності виражений слабко - лише у двох студентів (5,71%), отже, спортсмени задоволені обраною спеціальністю, очікуваний рівень результатів при цьому досить високий у 25 опитаних (71,43%) - високий, у 10 - середній, тоді як цілком закономірними такі результати визнають 10 (28,57%) та частково - 21 особа (60%), четверо ж зізнаються у необ’єктивності своїх домагань [3].

Таким чином, дослідження [3] вказують на те, що наявність у студентів-спортсменів внутрішньої, пізнавальної та змагальної мотивації досягнень, високих прогностичних оцінок діяльності є адекватними до високого рівня досягнень і оцінки свого потенціалу та негативно співвідносяться з мотивами зміни діяльності й визначення значущості результатів - тобто, соціальна адаптація пов’язана не стільки з мотивацією досягнень, скільки є пропорційною до реальних досягнень і обернено залежною від рівня домагань.

Соціальна дезадаптованість особистості студента-спортсмена пов’язана з її підвищеною тривожністю та фрустрованістю. Така складова дезадаптації, як ескапізм (прагнення втекти від дійсності, загальноприйнятих норм і

стандартів громадського життя) залежить від тривожності, агресивності та складності завдання і не залежить від закономірності спортивних результатів [3].

Отже, студенти-спортсмени не мають значних емоційних відхилень і переживань, що узгоджується з твердженням про їх досить адекватну соціальну адаптацію.

4.1.4. Типологія студентів

За характером діяльності і поведінки студенти поділяються на три типи.

Перший тип характеризується широким підходом до цілей і завдань навчання у вузі. Інтереси таких студентів зачіпають більш широке коло знань, чим це передбачено програмою (вивчення суміжних областей знань, активна участь в науковій роботі і т. д.). Соціальна активність студентів цієї групи виявляється у всьому різноманітті форм колективної діяльності.

Другий тип відрізняється чіткою орієнтацією на вузьку спеціалізацію. Пізнавальна діяльність цих студентів також виходить за рамки учбової програми, проте не у об'ємі загальної інформації, як в першій групі, а глибокому вивченні конкретних дисциплін, що стосуються майбутньої професії. Культурні інтереси і запити цієї групи обмежені рамками професійних завдань.

Третій тип пасивно відноситься до отримання знань в рамках учбової програми. Культурні інтереси цієї групи не реалізуються в активній творчій діяльності. Це - якнайменше творчий і різносторонній тип студентів [1, С. 26-27].

Типи студентів тісно пов'язані із мотивацією отримання вищої освіти молодою людиною. Багатьом сучасним представникам підростаючого покоління характерна невизначеність життєвих планів і професійної орієнтації, відсутність в попередньому досвіді прийомів і навичок

систематичної розумової праці, що і викликає у студентів пасивне відношення до учбового процесу, невміння оволодіти учбовим матеріалом і режимом праці [1, С. 26-27].

Студентів поділяються на групи і за орієнтацією в самому процесі навчання, а також у відношенню їх до занять.

Перші група – студенти сприймають навчання у вузі як єдино можливий і тому абсолютно необхідний шлях до професії. Вони серйозно прагнуть оволодіти не тільки знаннями, наукою, культурою, але і методами самостійної роботи, щоб зуміти якнайповніші реалізувати себе в житті. Такі студенти готові до самовідданої інтенсивної праці, завжди знаходяться в стані творчої незадоволеності результатами своєї праці, шукають нові способи раціоналізації навчання, прагнуть ствердити себе через активну діяльність в науковій, учбовій, спортивній, суспільній роботі.

Друга група – студенти цікавляться тільки своєю майбутньою професією. Коло їх інтересів у вузі обмежується вузькопрофесійними рамками. Вони часто скептично відносяться до суспільної роботи, вважають, що культура, мистецтво, література в даний час, в умовах всесвітнього технічного буму, втрачають своє значення.

Третя група – студенти вбачають у навчанні приємне проведення часу. Вони іноді непогано вчаться, але з учбової програми вибирають переважно те, що їм більше подобається. Вони не люблять займатися суспільною роботою, але охоче займаються спортом на середньому рівні.

Четверта група – студенти активно занурюються у суспільну роботу, із задоволенням виконують суспільні доручення. Як правило, це добре підготовлені студенти, проте деколи вони приділяють так багато часу і енергії суспільній роботі, що непомітно для себе поступово запускають навчання. Бувають випадки, коли з числа відмінників вони переходять в розряд посередніх і навіть відстаючих студентів [1, С. 26-27].

4.1.5. Права та обов’язки студентів

Права студента - це юридична основа існування і поведінки студента. Студенти користуються загальними правами, сформульованими в Статуті вищої школи. Загальноприйняті положення прав студентів в період навчання у вузі:

- студент має право користування матеріально-технічною та спортивною базами вузу, бібліотечним фондом, учбово-допоміжними установами;
- студент має право на широкі можливості самовдосконалення та самореалізації;
- студент має право на об’єктивну оцінку знань;
- студент має право на розвиток творчих здібностей;
- студент має право на участь в науково-дослідній роботі у складі наукових груп при кафедрах і науково-дослідних лабораторіях;
- студент має право на забезпечення житлом (для немісцевих);
- студент має право на академічну відпустку;
- студент має право на участь у культурно- та спортивно-масових заходах в межах вузу та поза ним;
- студент має право приймати активну участь в управлінській діяльності вузу в рамках студентського комітету та студентської профспілки;
- студент має право на забезпечення стипендією (студенти, які навчаються за держзамовленням).

Вступивши до вузу молода людина добровільно взяла на себе абсолютно певні і чітко сформульовані обов’язки. Головний обов’язок студента перед суспільством - стати в майбутньому кваліфікованим фахівцем [1, С. 27-33].

Обов’язки студентів, перш за все, визначені інтересами розвитку суспільства, держави. Наша держава надає студенту великі права і виконує свої обов’язки по відношенню до нього, тому і студент повинен виконувати

свої обов’язки по відношенню до суспільства і держави. За невиконання обов’язків, неуспішність, відмову від самовдосконалення студент несе покарання, аж до виключення з вузу [1, С. 27-33].

Перший обов’язок і перша заповідь студента - систематично і працювати над підвищенням свого інтелектуального та культурного рівня, а також над фізичною досконалістю. Важливість цього завдання очевидна кожному студенту. Разом з тим при вирішенні її у студентів виникає багато труднощів. Здавалося б, навчання для студента, вчорашнього школяра, - справа звична. Проте багато першокурсників на першій же заліково-екзаменаційній сесії отримують незадовільні оцінки і відраховуються з вузу. Більше того, відрахування продовжується на другому і подальших курсах, аж до випускного [1, С. 27-33].

Причиною цього є неорганізованість студента, несистематичність в оволодінні учбовим матеріалом протягом всього періоду навчання, недостатня базова підготовка загальноосвітньої школи, невміння швидко пристосуватися до нових методів вузівського навчання, захоплення іншими видами діяльності, недостатність навчальних посібників і деякі інші [1, С. 27-33].

Вчорашній учень, вступивши до вузу, отримує самостійність і свободу, якими сам розпорядитися іноді ще не в змозі. Цьому сприяє і відсутній систематичний контроль за ходом учбового процесу, студент поступово запускає навчання, над учбовим матеріалом щодня не працює, консультацій не відвідує, конспектів не пише. Він поки що не засвоїв, що у вузі на лекціях висловлюється тільки порівняно невелика частина того матеріалу, який він повинен знати. Все інше *необхідно вивчати самостійно.* Життя здається йому дивно простим і легким: можна робити, що хочеш і коли хочеш. У студента виникає ілюзія безкарності за дарма втрачений час [1, С. 27-33].

Інфантильність деяких студентів, що породжує їх зайву самовпевненість, приводить до появи сірих, безликих опосередкованостей, сенс життя яких визначається бажанням «зіштовхнути» залік або іспит,

«пережити» сесію, здати іспити, уникнути виключення з вузу. Можна уявити собі, який «фахівець» сформується з такого студента, коли він одержить заповітний диплом про вищу освіту. Низька успішність студентів іноді є наслідком тривалої адаптації до специфічних особливостей навчання у вузі [1, С. 27-33].

Багато першокурсників ще не можуть зрозуміти, що вони не вміють слухати і записувати лекцію, не вміють самостійно готуватися, визначати послідовність у виборі предметів для вивчення, планувати свій особистий час - загалом, не володіють раціональними формами поведінки в умовах самостійності [1, С. 27-33].

Однією з форм прояву невміння слухати лекції є відсутність питань до лектора, викладача. Дуже часто після закінчення лекції викладач питає у аудиторії: чи є питання? В переважній більшості випадків студенти мовчать або говорять, що питань немає. Звідси можна зробити неправильний висновок про те, що або студенти абсолютно все зрозуміли, або абсолютно не слухали лекцію. Уміння знайти питання, задати його, сформулювати - свідоцтво розумової діяльності студента в процесі лекції. Практично не може бути такої лекції, яка висловлювала б матеріал настільки повно, широко і глибоко, що не залишала б місця для питань і доповнень [1, С. 27-33].

Більш того, деякі студенти не цікавляться, хто їм читає лекції, не знають вченого ступеня або звання викладача, його заслуг в області науки або спорту, не читають його праць. Адже буває, що сама особа викладача, що читає для студентів першого курсу лекції, є свідоцтвом розвитку даного предмету або певної області наукових знань, якщо це видатний вчений, тренер чи спортсмен [1, С. 27-33].

Учбові знання, які включені до програм вузу, формують лише «готовність» студента до самостійної творчої роботи. Учбова програма активізує студента у виборі тієї або іншої проблеми, що зацікавила його, а це неминуче веде до розширення кола знань з різних областей науки. Ось той поріг, де починається самоосвіта [1, С. 27-33].

На жаль, деякі студенти недостатньо замислюються над тим, що вони повинні оволодіти не тільки глибокими знаннями, але і методикою передачі їх своїм майбутнім учням. Цим пояснюється негативне відношення певної частини студентів до педагогічної практики в школі, недооцінка ними предметів педагогічного циклу, нерозуміння значення оволодіння методикою викладання і тренування [1, С. 27-33].

Особливістю навчання студента є те, що він повинен не тільки і не стільки запам'ятовувати, заучувати матеріал, скільки удосконалювати власні способи мислення, методи підходу до предмету, що вивчається [1, С. 27-33].

В практиці учбової роботи відомо, що матеріал краще засвоюється, запам'ятовується і довше зберігається в свідомості, якщо його осмислюють. Від ясності розуміння матеріалу і глибини мислення залежить засвоєння знань, яке полягає в тому, що у величезному потоці інформації частина знань, якими володіла людина, з часом зникає і залишаються тільки міцно засвоєні знання, зокрема професійно необхідні [1, С. 27-33].

Студент з перших місяців навчання у вузі повинен вчитися застосовувати професійні терміни, вільно оперувати поняттями, широко користуватися при доказах специфічною термінологією [1, С. 27-33].

Деякі студенти, які слабо засвоюють предмети, скаржаться на перевантаження. Приклади багатьох викладачів, професорів вузів свідчать про те, що при правильній організації можна поєднувати високу спортивну підготовку з глибокою учбовою і науковою діяльністю [1, С. 27-33].

Особливістю навчання у фізкультурному вузі є необхідність виїжджати на тривалий час на збори і змагання. Цей вимушений відрив від навчання жодною мірою не звільняє студентів від необхідності вчитися, опановувати знаннями. Тому особливе значення набуває здатність передбачати структуру учбової і спортивної діяльності хоча б на 5-8 місяців вперед. При цьому доцільно наперед визначити час, коли виїзди заважатимуть таким видам учбової діяльності, як відробіток практичних занять, лабораторних робіт,

здача заліків, іспитів, проходження педагогічної і організаційної практики і т.п. [1, С. 27-33].

Студент сам зобов'язаний точно розраховувати свої можливості і визначати найдоцільнішу форму організації учбового процесу. Зокрема, він повинен вибирати найраціональніші терміни підготовки і здачі всіх видів контрольних і курсових робіт, лабораторних занять, заліків і іспитів. Одні слід здавати завчасно, достроково, до виїзду на збори, змагання. До інших треба готуватися на зборах, для чого знову-таки наперед слід запастися літературою, проконсультуватися на кафедрі [1, С. 27-33].

Видатним спортсменам, що проявили уміння самостійно і правильно організовувати свою учбову і спортивну діяльність, дозволяється працювати по індивідуальному плану. Для них не є обов'язковими відвідини занять або загальні для всіх терміни здачі заліків, іспитів і ін. [1, С. 27-33].

Велике значення в підготовці фахівців з фізичного виховання і спорту має педагогічна практика, яка сприяє закріпленню теоретичних знань, одержаних студентами в процесі навчання у вузі, на основі глибокого вивчення досвіду роботи в школах, учбових закладах, на підприємствах. Студенти вивчають досвід роботи передових вчителів, тренерів, організаторів, набувають досвід організації навчально-спортивної і виховної роботи [1, С. 27-33].

В період педагогічної практики починають складатися специфічні форми поведінки майбутнього фахівця: спокійна упевненість, твердість, людяність і вимогливість, рівний тон і контроль за власною поведінкою [1, С. 27-33].

Таким чином, обов'язки студента, які визначені Статутом вищої школи, полягають в наступному:

- ❒ систематично і глибоко опановувати теоретичні знання та набувати практичних навичок, необхідних в майбутній професії;
- ❒ регулярно відвідувати заняття, виконувати всі види учбової роботи;

- ❒ бути взірцем відношення до праці;
- ❒ брати участь в пропаганді наукових і політичних знань;
- ❒ виконувати правила внутрішнього розпорядку, брати участь в самообслуговуванні, брати активну участь в суспільному житті вузу [1, С. 27-33].

Отже, відповідальність та свобода дій майбутнього фахівця фізичної культури формується у стінах вищого навчального закладу, хоча і базується на особистісних якостях самого студента.

Список використаної літератури:

1. Выдрин В. М. Введение в специальность: Учебное пособие. / В. М. Выдрин – М.: Физкультура и спорт, 1980. – 119 с.
2. Драчук А. Соціально-психологічний портрет студентів за роки становлення України як самостійної держави / А. Драчук // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2005. – № 4. – С. 84-86.
3. Леко Б. Соціальна адаптація студентів-спортсменів / Б. Леко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2004. – № 1. – С. 142-146.
4. Леко Б. Емоційно-мотиваційна сфера особистості студента-спортсмена / Б. Леко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2002. – № 2-3. – С. 129-133.
5. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. пос. / В. А. Семиченко – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.

4.2. НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ

Головний обов’язок в основне завдання студента – накопичувати знання, розвивати мислення, уміння аналізувати різні факти, події, явища, здібності формулювати висновки, робити узагальнення. Тому студент протягом усього періоду навчання у вузі в основному зайнятий збором та обробкою інформації, переробкою її, запам’ятовуванням та систематизацією великої кількості пізнавального матеріалу. Але специфіка фізкультурної освіти додає до цього списку і тримання м’язами інформації про фізичні вправи та їх вплив на організм людини.

Основними видами навчальної діяльності студентів є:

- прослуховування та запис лекцій;
- підготовка до семінарських та лабораторних занять;
- консультації;
- написання контрольних робіт;
- написання курсових, дипломних робіт;
- професійно-педагогічна практика;
- професійна підготовка на спортивно-педагогічному удосконаленні;
- науково-дослідна робота;
- пошук літератури, робота з каталогами у бібліотеках;
- самостійна робота з джерелами інформації, конспектами.

Форми навчання студентів:

- денна;
- заочна;
- індивідуальна;
- екстернова;
- контрактна;
- за держзамовленням;
- теоретична;
- практична;

- дистанційна;
- інтернет-освіта.

Принципи навчання:

- принцип свідомості та активності – визначення шляхів творчого співробітництва викладача та студента для досягнення мети навчання,
- принцип наочності – реалізується в процесі пізнання,
- принцип доступності та індивідуалізації – визначення стимулюючої межі труднощів в процесі навчання,
- принцип систематичності – побудова навчального процесу у вигляді алгоритму, що забезпечує логіку та взаємозв'язок різних аспектів управління,
- принцип безперервності – передбачає недопустимість дискретності навчального процесу.

Очікуваними соціальними, економічними та іншими наслідками впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу можуть бути:

- інтенсифікація навчального процесу та підвищення якості підготовки фахівців,
- систематичність засвоєння навчального матеріалу,
- встановлення зворотного зв'язку з кожним студентом на визначених етапах навчання,
- контроль та своєчасне коригування навчально-виховного процесу, зменшення пропусків занять,
- підвищення відповідальності студентів за результати навчальної діяльності
- максимальне забезпечення потреб особи у виборі освітнього рівня та кваліфікації,
- підвищення рівня адаптації особи до зміни вимог ринку праці,
- скорочення непродуктивного навчального часу (за рахунок ліквідації екзаменаційних сесій),
- економія матеріальних ресурсів.

Зміст навчання заключається в отриманні достатніх та надійних знань з теоретико-методичних та медико-біологічних основ фізичного виховання та спорту, вмінь самостійної педагогічної та організаторської діяльності та навичок професіоналізму.

4.2.1. Прослуховування та запис лекцій

Підручник ніколи не зможе замінити лекцію, так само як лекція не повторює матеріал підручника. В підручнику висловлений самий загальний, фундаментальний матеріал навчальної програми, тоді як в лекції повідомляються більш оперативні, сучасні знання. Підручник знаходиться в роботі тривалий час висловлені свого часу самі новітні знання, відомості, то за час підготовки рукопису до виходу у світ частина матеріалу, включеного в підручник, застаріває.

Лекція - не ілюстрація підручника, а швидше путівник за тим матеріалом, який повинен вивчити студент.

Лектор висловлює не весь матеріал, який передбачений програмою, а тільки найгостріші проблемні або вузлові питання. На лекціях викладач може висувати гіпотези, розглядати окремі питання, показувати шляхи їх рішення сучасною наукою і практикою. Лекція знайомить з матеріалом, допомагає розібратися в ньому, засвоїти скрутні моменти навчальної програми.

Якщо студент уважно слухає лекцію, то у нього неодмінно прокидається інтерес до самостійної роботи, до пошуків нового перш за все тому, що в лекціях обов’язково ставляться питання, що вимагають рішення не тільки в ході самої лекції, але і після неї в процесі самостійної роботи студента з літературою.

Для студентів перших і других курсів лекція має вирішальне значення як основне джерело знань, оскільки вона вводить в науку, привчає до систематизації знань, дає можливість орієнтуватися у вузівських підручниках

і навчальних посібниках. На старших курсах лекції грають більше спарямовуючу роль в процесі самостійного вивчення матеріалу.

Виклад в лекції не тільки сформованих точок зору, але і проблемних, суперечливих, також порушує активну діяльність студента, примушує його думати, визначати своє відношення до різних наукових питань. Кожний студент має право задати питання в ході лекції письмово або в кінці лекції в усній формі. Будь-яке питання, що відноситься до теми занять, завжди буде сприйнято лектором з серйозністю і пошаною. Адже саме виникнення питання на лекції свідчить про самостійну розумову діяльність студента і його активне, творче відношення до учбового процесу.

Лекція сприяє розвитку пізнавальних інтересів, формує погляди і переконання. Вона допомагає удосконалювати методику роботи над тим або іншим предметом, дозволяє відділяти головне від другорядного, орієнтуватися у великому об’ємі спеціальної літератури. Непідготовленому або неуважному і недисциплінованому студенту деколи всі лекції здаються сірими, монотонними, однаковими за змістом, скучними. Звичайно, лекція - справа серйозна. Вона привертає до себе вдумливого студента чітким планом викладу змісту і доказів, оригінальністю думки, своєрідністю підходу до об’єкту науки, новизною фактів, широтою і глибиною узагальнень.

Якщо студент правильно настроївся на слухання лекції, відноситься до вивчення даного предмету серйозно і свідомо, учбовий предмет, який ще вчора представлявся йому холодним і сухим, стане цікавим, а область науки, яка недавно здавалася йому скучною, приверне горизонтами, що несподівано відкриваються.

Досвід показує, що вузівська лекція виявляється під силу лише тим студентам, які *самі хочуть активно працювати,* зацікавлено і свідомо відносяться до навчання.

У студентів часто виникає питання - писати конспект на лекції або не писати? Немає такого офіційного положення, яке б формальне, юридично

зобов’язало студента записувати лекції викладачів. Проте досвід показує, що писати конспекти всіх лекцій слід обов’язково.

По-перше, це допомагає навчитися робити одночасно декілька справ: слухати, писати, аналізувати, роздумувати.

По-друге, в процесі запису лекції у студента одночасно працює декілька аналізаторів - він слухає, дивиться, пише. Така комплексна діяльність сприяє кращому засвоєнню учбового матеріалу і більш інтенсивному розвитку наукового мислення студента. Слухаючи лекцію, студент сприймає нову інформацію, і у нього цілком закономірно виникає необхідність не тільки зрозуміти, але і зафіксувати, записати головне.

Швидкість читання лекції складає приблизно 120 слів за хв, а швидкість запису студентом конспекту лекції за лектором близько 30-40 слів за хв, тобто в 3-4 рази менше. Тому природно, що студент вимушений записувати лекцію не дослівно (це неможливо), а в узагальненому, переробленому вигляді. Чим уважніше вникає студент в значення міркувань і доказів лектора, тим глибше він проникає в їх істоту, тим повніше і більш осмислено виходить конспект лекції. Абсолютно ясно, що слід записувати чітко і коротко тільки суть лекції, її структуру, хід міркування і висновки.

Слід мати на увазі, що для студентів першого і другого курсів лекції читаються простіше, доступніше, ніж для студентів старших курсів, що мають вже досвід вузівської учбової роботи. Першокурсникам дається можливість оволодіти технікою і методикою запису лекції за викладачем, умінням схоплювати головне і стисло записувати в конспект. Одну і ту ж фразу викладача кожний студент запише по-своєму. В усній мові часто бувають повторення, безліч ввідних слів, відступу від основної думки. Тому одним з варіантів запису лекції є своєрідне «редагування» мови лектора, звільнення її в записі від зайвих слів, заміна просторових виразів іншими, більш лаконічними.

4.2.2. Методика запису лекції

Методика запису - справа суто індивідуальна, проте існують деякі самі споживані і доцільні способи ведення конспекту.

І. Запис лекції у вигляді тез. При цьому студент не тільки уважно стежить за ходом викладу викладачем змісту матеріалу, але і прагне зрозуміти структуру лекції. Звичайно вона визначається наявністю окремих найважливіших положень, висловлюваних у вигляді тез, системи доказів по кожному принциповому положенню, узагальнень і висновків. При уважному слуханні лекції студент легко схоплює закінчення міркувань викладача за одним висловом і перехід його до наступного. Студент старається кожне тезове положення лекції записати майже дослівно, пропускаючи обґрунтовування, докази, приклади і т.п. В цьому випадку в конспекті немає деталей, але є все основне, є певна стрункість і закінченість.

Так, викладач, висловлюючи матеріал про лекцію як про основний метод викладання у вузі, детально зупинився на її характеристиці, порівняв її з підручником, з іншими методами викладу матеріалу, показав її переваги і недоліки. Крім того, він показав значення лекції в двох планах. З одного боку, як специфічного способу доведення учбової інформації до студента, з іншою - як одного з важливих методів не тільки поповнення знань, але і розвитку пам’яті, мислення, своєрідної школи, яка учить умінню аналізу і узагальненню.

Лектор спеціально і детально зупинився на всіх моментах, які характеризують види підготовки студентів до лекції. Студент же може весь цей матеріал писати стисло, у вигляді окремих смислових шматків – тез. Наприклад:

1.Лекція - провідний метод навчання у вузі. Сприяє накопиченню знань, розвитку пам’яті і мислення, умінню узагальнювати і аналізувати.

2.Відмінність лекції від підручника: вона новіше за змістом, більш жива формою, допускає виклад спірних питань, ширше розкриваються

поняття. Висловлюється не весь, а тільки основний і найскладніший матеріал.

3.До кожної лекції необхідно готуватися, прочитати підручник, свій конспект, психологічно настроїтися.

Ось на підставі такого короткого запису, який відображає вузлові моменти теми, студент може пригадати весь матеріал і навіть зробити невелику доповідь, розвернути докладніше кожну тезу.

II. Конспект може вестися в узагальненому вигляді. В цьому випадку необхідно навчитися охоплювати основні положення, висловлювані лектором, і записувати тільки їх загальне значення, без деталей і подробиць.

Так, лектор говорить про те, що «студент, психологічно готовий до запису лекції, швидше настроюється на сприйняття її змісту, менше відволікається сам і не відволікає своїх товаришів від учбового процесу». В цій фразі 23 слова.

Її можна записати так: «матеріал лекції краще засвоюється, якщо до неї підготуватися». В цій фразі залишилося тільки 8 слів, фраза лектора скорочена в 3 рази, що відповідає різниці в швидкості усної мови (120-130 слів за хв) і запису (30-40 слів за хв).

Скорочення може здійснюватися за рахунок ввідних слів, доповнень і т.п.

Наприклад, фразу «*лекція відрізняється від підручника* тим, що, по-перше, в підручнику висловлюються в основному тільки стабільні відомості, а в лекції може *даватися не тільки безперечний, але і спірний,* дискусійний, *матеріал,* різні точки зору з одного і того ж питання», можна записати так: «відмінність лекції від підручника - дається не тільки безперечний, але і дискусійний матеріал». Фраза скорочена більш ніж в два рази.

Можна записувати слова, які несуть основну інформацію, стовпчиком. Це складе смислову структуру фраз і дозволить пізніше повністю відновити її значення.

Наприклад, лектор говорить про те, що «*лекція* може привернути увагу вдумливого студента стрункою *структурою,* чітким планом викладу матеріалу, яскравістю і довідністю *фактів,* глибиною *аналізу* і оригінальністю *узагальнень».*

Цю фразу можна записати так:

Лекція - структура

- ✓ факти
- ✓ аналіз
- ✓ узагальнення.

Кожний студент може користуватися всіма викладеними вище або більш доступними йому методами запису лекції:

Складнішим способом запису лекції є не тільки фіксація основних тезових положень і ілюстрацій до них, - але і власних думок, оцінок, узагальнень і питань, які виникають в ході слухання і осмислення змісту лекції. У ході лекції у студента можуть виникнути сумніви, утруднення, бажання поглибити свої уявлення не тільки з питань, що розглядаються на лекції, але і у суміжних напрямах. Цей спосіб найбільш продуктивний, але доступний тільки тим студентам, у яких достатньо високий рівень загальноосвітньої підготовки, хороша стійкість уваги, великий досвід слухання усних виступів і здатність мислити швидко і наочно. Конспект такого роду носить чітко виражений творчий характер.

Слабо підготовлені студенти прагнуть записувати у ході лекції все, що встигають, не роблячи спроб якісного відбору матеріалу. Такий конспект містить мінімум позитивної інформації, не має строгої структури. Проте він все-таки краще, ніж повна відсутність конспекту, ніж бездумна «присутність» на лекції.

При читанні лекцій викладач голосом, інтонацією виділяє найістотніші моменти. Такий прийом, так само як і інші способи загострення уваги слухачів (записи на дошці, діаграми, диктування окремих положень і т. п.),

дає можливість методично правильно конспектувати лекцію, звертати увагу на найважливіші факти, фіксувати джерела.

Студент, психологічно готовий до запису лекції, швидше настроюється на сприйняття її змісту, менше відволікається сам і відволікає своїх товаришів від учбового процесу. Є дані, які свідчать про те, що студенти, що записують лекції, довше зберігають працездатність протягом учбового дня.

Оскільки процес конспектування лекції йде досить швидко, у студентів часто немає можливості написати конспект красиво, правильно його оформити. В цьому немає великої необхідності, немає ніякого значення переписувати конспект, складений на лекції, тільки для того, щоб зробити його красивим. Доцільніше доповнити конспект новим матеріалом, зібраним при вивченні навчальних посібників і іншої літератури. А для цього слід залишати на сторінках зошита великі поля або писати конспект на одній стороні листа.

В процесі придбання і вдосконалення навиків конспектування лекцій необхідно виробити індивідуальну систему, навчитися раціонально скорочувати при записі слова. Форми і методи скорочення слів, умовні позначення різних термінів, найпоширеніших слів і понять строго індивідуальні, своєрідні і виробляються кожним студентом самостійно. Студентам необхідно якоюсь мірою володіти навиками, елементарними прийомами стенографії. Навряд чи студенти спеціально закінчуватимуть курси стенографії або вивчатимуть її самостійно. В цьому, ймовірно, немає необхідності.

Проте кожний студент може розробити свою «систему стенографії». Для цього можна використовувати скорочення слів, математичні символи і знаки, придумати нові позначення, що відображають слова, що часто зустрічаються, словосполучення і фрази. Наприклад, прийнятими скороченнями загальновживаних слів є і т. д., і т. п.; оск. - оскільки; т.ч. - таким чином, тбт - тобто; м.во. - можливо; т.з. - так званий; пр-т - пролетаріат; с. х. - сільське господарство; ч. - час; знач. - значення, як. - який;

напр. - наприклад і ін. Можна писати слово, пропускаючи голосні букви і скорочуючи його: птн - п'ятниця; клгс - колгосп; часто студенти позначають назви учбових дисциплін, що складаються з багатьох слів, початковими буквами (ТФВ - теорія фізичного виховання, ІФК - історія фізичної культури і інше). Доцільно запозичати скорочення з іноземних мов min - *мінімум*; max - *максимум*), користуватися математичними знаками (> - більше < - менше; ~ - приблизно, зразково; < - нескінченність; ^ - кут). Можна придумати символи за принципом логічної схожості: Т - вгору; і - вниз; -» - «вправо, вліво; ^ більш менш і т.п.

Створення таких символів - справа смаку і індивідуальності студента. Придумані знаки треба вводити поступово: нові тільки після того, як будуть до автоматизму освоєні старі.

4.2.3. Підготовка до семінарських (практичних) занять

Одним із специфічних методів навчання у вищій школі, яка потребує серйозної самостійної роботи з книгою, є семінарські і лабораторні заняття.

Семінарські заняття мають велике значення для більш глибокого вивчення учбової дисципліни. Не випадково по деяких дисциплінах на них відводиться біля 30% всього учбового часу. Як правило, семінари проводять з таких тем, які мають важливе значення для вивчення даного учбового предмету. В ході семінарських занять і підготовки до них у студентів виховуються елементарні навики науково-дослідної роботи, уміння готувати доклади і виступати з ними перед аудиторією, здатність працювати одночасно з декількома літературними джерелами, аналізувати їх зміст і узагальнювати отриманий матеріал. Розвиток цих якостей у студентів має виключно важливе значення для їх майбутньої практичної діяльності.

Завдання вищого учбового закладу полягає не тільки в тому, щоб дати студентам точні знання в області конкретних наук, *але і в тому, щоб виховати у них самостійне творче мислення.* Цьому в значній мірі сприяє

поглиблена серйозна підготовка до семінарів, в процесі якої студент вчиться критично осмислювати матеріал різних джерел, стежить за ходом розвитку думки авторів, за побудовою доказів і аргументувань, виробляє свою точку зору з даного питання.

Підготовка до семінару тісно пов'язана з іншими формами навчання і складається з наступних етапів: прослуховування лекцій з теми семінару, ознайомлення з планом семінару і підбір літератури, вивчення і конспектування літератури, що рекомендується, складання тексту (доповідь, план, тези) виступу, безпосередня активна участь в проведенні семінару.

На лекції з теми семінару викладач, як правило, не розкриває повністю питань, винесених на семінарське заняття. Він висловлює лише основні положення теми, акцентує увагу слухачів на необхідності глибоко вивчити питання, які обговорюватимуться на семінарі, дає характеристику літератури, встановлює час консультацій і роздає студентам план семінарського заняття. Якщо в кінці лекції у слухачів виникнуть які-небудь питанню, вони повинні з'ясувати їх у викладача і того ж дня приступити до вивчення рекомендованої літератури. Звичайно на підготовку до семінару студентам надається від однієї до двох тижнів.

Деякі студенти починають готуватися до семінару за один, два дні до його проведення. Це неправильна практика, яка веде до неорганізованості у всій роботі, поверхневому знайомству з матеріалом, а іноді і до слабкої підготовки студентів по багатьох учбових дисциплінах. Дуже важливо навчитися планувати свою роботу і особистий час хоча б на тиждень вперед, щоб своєчасно і на належному рівні виконувати вимоги вузу. Недаремно говорять: квапливість - ознака ліні або неорганізованості. Насправді, люди організовані, акуратні, відносяться з великою відповідальністю до своєї справи ніколи не поспішають і тому ніколи не спізнюються. Добросовісний студент повинен починати готуватися до семінарських занять в той же або на інший день після лекції.

Досвід проведення семінарів показує, що активні студенти не задовольняються літературою, вказаною в темі семінару, і користуються додатковими джерелами, що дозволяє більш глибоко і різносторонньо вивчити поставлені в плані семінару питання. Для виявлення цих джерел вони звертаються за консультацією до викладача, що веде семінар, або до бібліографії.

На наступному етапі роботи студенти вивчають і конспектують всю рекомендовану літературу. При цьому треба відібрати; законспектувати все, що дозволяє найбільш правильно і глибоко зрозуміти дане питання. Доцільно спочатку вивчити всю літературу з одного питання плану семінару, потім послідовно переходити до інших питань.

Складаючи план або тези виступу, необхідно пам’ятати, що на доповідь студенту відводиться від 10 до 30 хв. Тому потрібно серйозно і уважно відноситися до відбору матеріалу для виступу, враховувати його цінність, інформативність. Не слід захоплюватися переліком фактів, оскільки зайве нагромадження деталей не дозволяє достатньо переконливо і повно побудувати доказ, розкрити внутрішні взаємозв’язки і взаємозалежності різних явищ.

Кожний виступ на семінарі - це своєрідний звіт студента про те, як і над чим він працював, як він уміє висловлювати ті знання, які одержав на лекції і при самостійному вивченні літератури. Тому, готуючись до виступу на семінарі, необхідно глибоко продумувати не тільки зміст матеріалу, але і форму викладу. При складанні тез або плану виступу слід уникати побитих книжкових формулювань і виразів і в той же час треба стежити за тим, щоб виступ був література грамотним і розкривав об’єктивні причини виникнення того або іншого явища.

Деякі студенти, щоб скоротити час на підготовку до семінару і полегшити свою працю, вдаються до простого переписування матеріалу з одного або декількох джерел. При цьому буває, що виступ студента на семінарі виглядає зовні досить гладко, оскільки він дослівно читає доклад по

конспекту. Проте варто задати студенту додаткові питання за цією темою, як з'ясовується, що відповісти на них він не може. Механічне переписування джерел або чужих конспектів без глибокого осмислення матеріалу не дає міцних і глибоких знань, не розвиває творчих здібностей.

Готувати виступи слідує з усіх питань плану семінару. Тільки в цьому випадку можна повно і своєчасно оволодіти необхідними знаннями. В практиці навчання бувають випадки, коли студенти, добре відповідаючи на одних заняттях, не готуються до наступних в надії, що їх цього разу не запитають. Виходить, що студент вчиться не для себе, а для викладача («запитає - не запитає»).

Як правило, виступ будується за наступним планом: вступ (2-3 хв), глибоке, добре аргументоване освітлення даного питання (10-15 хв), невелике узагальнення - висновки або висновок (2-3 хв).

Семінарські заняття проводяться з підготовленими доповідями. Вибір тієї або іншої форми семінару залежить від змісту питань, теми, мети заняття, особливостей учбової дисципліни, наявності підручників і навчальних посібників, ступеня підготовленості групи, особистого досвіду викладача і інших причин. При виступі на семінарах студентам дозволяється користуватися написаним докладом, конспектом, тезами або планом. Проте це абсолютно не означає, що потрібно читати матеріал виступу. Виклад матеріалу своїми словами найбільшою мірою сприяє розвитку самостійного мислення і мови.

Після виступу студент повинен бути готовим відповісти на питання викладача або товаришів по суті своєї доповіді. Ось тут-то і виявляється необхідність глибоко вивчати кожне питання плану семінару. Якщо всі студенти добре знайомі з матеріалом, уважно слухали доповідача, стежили за ходом його думок - значить, вони ще раз повторили і закріпили тему, що вивчається. Крім того, доповідач, звичайно, не зміг повністю освітити дане питання, міг припустити неясні і нечіткі формулювання, а іноді виказати суперечливі думки. Якщо аудиторія добре підготовлена і уважно слухала,

виникає багато цікавих, правильних і корисних питань. Постановка питання свідчить про активність групи, яка, у свою чергу, визначається не тільки і не стільки кількістю заданих доповідачу питань, скільки їх якістю - цілеспрямованістю, змістом, формулюванням.

Активна діяльність на семінарі привчає критично сприймати виступи товаришів, вільно орієнтуватися в матеріалі, швидко і чітко формулювати думки і аргументувати положення, сприяє розвитку колективності в рішенні тієї або іншої проблеми. Після відповідей доповідача на питання студенти доповнюють його доповідь. Все це також показує, наскільки глибоко вивчений матеріал семінару.

В ході семінарського заняття викладач підводить підсумки, аналізує виступи студентів, дає їм оцінку. Звичайно це торкається плану побудови виступу, його змісту, форми викладу і ін.

Таким чином, абсолютно очевидно, що підготовка до семінарських занять вимагає серйозної і вдумливої роботи. Значення цієї роботи виходить далеко за межі простого ознайомлення з матеріалом, що вивчається. Підготовка до семінарських занять і активна участь в них сприяють накопиченню досвіду самостійної роботи, розвивають елементарні навички ведення науково-дослідної роботи та культуру мовлення.

4.2.4. Консультації

Консультація – активна форма учбової діяльності студента у вищому учбовому закладі. На консультаціях викладачі, професори безпосередньо допомагають студентам в рішенні важких питань їх учбової діяльності. Консультації проводяться систематично відповідно до розкладу кафедри, за особливим розкладом.

Студент повинен приходити на консультацію тільки в тому випадку, якщо *він самостійно ознайомився з темою, що вивчається.* Іноді буває, що студенти приходять на консультацію для того, щоб з’ясувати ті положення,

які достатньо добре висловлені в підручниках і навчальних посібниках. Викладачу відразу видно - ці студенти підручника і рекомендованої літератури не читали. В цьому випадку будь-який викладач може підказати студенту в консультації і запропонувати йому спочатку ознайомитися з програмним матеріалом.

При читанні літератури, підготовці конспекту, виступів у студентів може виникнути власна думка з деяких питань. Природне бажання студента наперед отримати поради, кваліфіковану оцінку своїх висновків. Консультації допомагають студентам не тільки уточнити окремі питання. Вони є важливим чинником подальшого вдосконалення учбово-наукової дисципліни, оскільки по самій постановці питань викладач може судити про якість викладання даної учбової дисципліни, з'ясувати недоліки лекцій - слабкі місця, пропуски і ін.

Консультації звичайно проводять у формі питань і відповідей. Проте часто вони переростають в цікаву, захоплюючу бесіду, а іноді і в дискусію. Все залежить від ступеня підготовленості студентів і гостроти поставлених перед викладачем питань. Участь студентів в консультаціях не тільки допомагає їм з’ясувати якісь конкретні питання, але і сприяє розвитку мислення, закріпленню матеріалу і більш глибокому його розумінню.

4.2.5. Професійна підготовка студента-спортсмена

Навчальним планом та програмами передбачена високоякісна практична підготовка студентів., що визначає необхідність систематичного тренування, підвищення спортивної майстерності.

На протязі всього періоду навчання студенти засвоюють вибраний вид спорту на заняттях зі спеціалізації та підвищенню спортивної майстерності. Регулярні навчально-тренувальні заняття на кафедрах з групами СПУ (спортивно-педагогічного удосконалення) – є активний спосіб підвищення спортивної майстерності.

Особливості виховання професійних якостей:

- наочний приклад професійної майстерності викладача,
- практичний досвід участі в управлінні своєю спортивною підготовкою,
- практичний педагогічний досвід,
- отримання навиків керівництва колективом,
- необмежені можливості самовдосконалення та самореалізації,
- набуття вміння управляти собою в нестандартних ситуаціях,
- навчання дисципліни, цілеспрямованості та амбіційності.

4.2.6. Професійно-педагогічна практика

Мета навчальної практики студентів полягає в отриманні викладачами достатніх, об'єктивних та надійних доказів знань студентів, його розуміння матеріалу, та демонстрація навичок і професіоналізму щодо виконання завдань.

Навчальна практика є однією із залікових вимог практичних дисциплін та входить в програмний матеріал дисциплін.

Завдання навчальної практики:

- перевірити глибину знань та ерудованості в рамках даної дисципліни,
- перевірити рівень вміння використовувати особистий досвід, досвід інших та знання з інших дисциплін,
- виявити педагогічні та організаторські здібності,
- виявити особистісні якості,
- здобувати основи професіоналізму.

Педагогічна практика на факультеті фізичної культури проходить на 3 курсі у загальноосвітній школі, завданням якої є набуття навиків професійної діяльності з дітьми молодшого та середнього шкільного віку.

Тренерська практика проходить на 4 курсі у дитячо-юнацьких спортивних школах та дитячих спортивних клубах, завданням якої є набуття навиків професійної діяльності на початкових етапах спортивної підготовки.

Фахова практика проходить на 5 курсі у дитячо-юнацьких спортивних школах, спортивних клубах, завданням якої є набуття навиків професійної діяльності на етапах спортивного вдосконалення та вищої спортивної майстерності, або проведення лікувально-оздоровчих заходів засобами фізичної культури у лікувальних та лікувально-профілактичних закладах.

4.2.7. Формування проектного мислення в період навчальної діяльності студентів

В період становлення постіндустріального суспільства актуальною стала проблема підготовки спеціаліста нового типу (мисленої діяльності) – професіонала, здібного до глибокої і мобільної побудови своєї діяльності, а також критеріальному її перетворенню. Велике значення у цьому процесі відводиться педагогічній мисленій діяльності, особливо такому її структурному компоненту, як проектне мислення [2].

Проектування як особливий вид людської діяльності потребує особливої організації мислення. Мислене забезпечення необхідне на всіх етапах проектної діяльності: замисел перебудови, розробка проекта-конструкта, реалізація і рефлексія здійснюваного перетворення. Найбільш адекватно відповідає системний мисленодіяльний підхід, де можна говорити про особливий проектний тип мисленої діяльності. Відмінна риса проектного мислення полягає в тому , що крім нормувальної функції воно виконує також і проспективно-орієнтувальну. Проектне мислення зорієнтоване не тільки на фіксацію того, як повинно бути, але й на прояв того, як цього досягти в майбутньому [2].

Найбільш ефективно формування проектної мисленої діяльності у студентів факультету фізичної культури відбувається у процесі

ігромоделювання і дозволяє критеріально забезпечити розробки різних проектів у фізкультурному просторі [2].

4.2.8. Організація роботи студентської праці

Метою навчальної праці студента є набуття знань, навиків і умінь своєї майбутньої професійної діяльності. Важко дати конкретні рекомендації по організації студентської праці і побуту, прийнятні для всіх студентів. Режим, умови життя і побуту залежать від багатьох чинників. Специфіка їх може визначатися особливостями спортивної спеціалізації, віком, статтю, умовами розміщення (вдома або в гуртожитку; в кімнаті, де проживає 1-2 люди або 4-6), місцем розміщення гуртожитків (в комплексі з інститутом або в годині їзди від нього, в тісно забудованій старій частині міста або в парковій, околичній зоні) і т.п.

Можна говорити тільки про загальні положення, які характеризують самі оптимальні умови навчальної праці і побуту студентів. Причому зразу ж слід звернути увагу на те, що більшість з пригнічуючи чинників відомі. Проте одна справа - знати, інше - примусити себе робити так, а не інакше для власної користі. Отже, перша вельми важлива умова раціональної організації праці - ніколи *не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні.*

Дотримувати це правило надзвичайно важливо у всьому подальшому житті, оскільки при сучасному високому темпі життя відкладання справ «на завтра» веде до «заболочування» цими справами особи, її психіки і конкретних ділових орієнтації. І навпроти - оперативне, швидке, без «розгойдування» виконання поточних стандартних і виникаючих несподівано справ, обов’язків створює оптимальний ритм в роботі, не пригнічує, не пригноблює людини.

Інше вельми важливе і достатньо добре відоме всім, але не завжди дотримуване положення - *всю роботу треба планувати.* Причому робити це

не формально, а конкретно, в зручній для себе формі, або записуючи на папері, або утримуючи в пам’яті.

По-перше, треба знати структуру і зміст учбового року з тим, щоб можна було врахувати час початку і закінчення канікул, педагогічної практики, виїздів на змагання, зборів, терміни представлення контрольних і курсових робіт, виступів на конференціях. Все це треба покласти в основу свого особистого плану. Потім треба продумати і скласти план на семестр, хоча б у загальних рисах визначити, коли і що треба починати робити (наприклад, готуватися до заліків і іспитів, збирати матеріал для курсової роботи і т. д.).

Нарешті, скласти план на 7-10 днів, краще з суботи або неділі (відносно вільний вечір і день) до наступного понеділка з тим, щоб попередній план «перекривав» або «накладався» на подальший двома-трьома днями. Складання такого плану займе всього декілька хвилин, а користь його безперечна не тільки для конкретної організації навчання і побуту, але і як відмінний засіб самовиховання відчуття порядку і організованості. Крім того, необхідно напередодні продумати організацію, порядок, послідовність роботи на завтра, а може бути, і на післязавтра і перш за все врахувати і терміново ліквідувати всі «борги».

Уміння продумано, з урахуванням головних обставин скласти план має особливо важливе значення для тих студентів, яким надано право працювати за індивідуальними планами. При складанні таких планів слід докладно обговорити всі питання з тренером, куратором, з викладачами кафедр, з деканом або його заступником, щоб скласти реальний, тобто здійснимий план і докласти всіх сил для його виконання. Звичайно, неможливо скласти бездоганний план, який не вимагав би уточнень, поправок, але в головному він повинен залишатися керівництвом в повсякденному житті.

При плануванні різних видів роботи (учбової, суспільної, спортивної, наукової, побутової і ін.) потрібно враховувати певну черговість виконання робіт залежно від ступеня їх важливості або термінів. Не менш важлива

умова раціоналізації учбової праці і побуту студентів - виконання плану і самоконтроль. Корисно привчити себе в кінці дня підводити його підсумки, визначати його продуктивність, фіксувати борги і визначати можливості їх ліквідації ще сьогодні або, в самому крайньому випадку, - завтра.

Якщо план записаний на листку паперу або в блокноті, то у міру виконання робіт пункти плану можна просто викреслювати. Крім того, для оптимізації праці і побуту студентам необхідно оволодіти раціональними способами і прийомами роботи. На розумову і фізичну працездатність несприятливо впливають музичні шуми, тютюновий дим, повітря, що застоялося, дуже низька або дуже висока температура, підвищена вогкість, тобто все, що створює дискомфортність місць занять і помешкання студентів.

Необхідно створити максимум комфорту для розумової діяльності (про це вже мовилося вище). Роботу треба заздалегідь спланувати і починати її з більш важких і складних, а закінчувати більш легкими або більш цікавими, емоційними заняттями. Перед початком роботи треба побути на свіжому повітрі хоча б декілька хвилин, пройтися або пробігтися, а якщо фізичне навантаження перед цим було дуже високим, то просто побути зовні приміщення.

В процесі роботи змінювати види діяльності, наприклад з читання і конспектування переходити на переклад, після нього до записів (написання контрольної і курсової роботи). Перерви слід робити у міру стомлення, але не рідше ніж через годину-півтора занять. В стані сильного розумового стомлення тривалість роботи можна скоротити. Перерви треба обов’язково заповнювати легкими рухами, акцентованим диханням. Дуже добре знімають розумове стомлення і підвищують розумову працездатність також обтирання або умивання холодною водою особи, шиї, рук; міцний чай або декілька ковтків холодної води з одним-двома шматочками цукру. Категорично неприпустимо куріння або вживання будь-яких фармакологічних стимуляторів.

В основі режиму роботи і відпочинку повинна лежати певна система. Вона диктується, по-перше, часом початку і закінчення учбових занять, а отже, і часом підйому після нічного відпочинку.

Життєвий досвід і численні дослідження свідчать про те, що спати потрібно не менше 7 і не більше 8,5 г на добу. Нормальний сон - 7-8 г на добу. Людина може «розслабитися» і спати іноді 9, 10 і більше годин на добу. Проте такий сон приносить користь тільки хворій людині. У здорової ж людини сон понад 8 г на добу викликає відчуття млявості, сонливості, голова стає «важкою», виникають ознаки апатії.

Треба привчити себе лягати спати завжди в один і той же час, наприклад в 11.00 - 11.30 вечора і вставати теж в один час, наприклад в 6.30 – 7.00 ранку. Краще раніше лягати і раніше вставати, тоді вранці, ще до виходу на заняття, можна встигнути, наприклад, позайматися іноземною мовою, прочитати і поправити конспекти, написані вчора, підготуватися до виступу і т.п.

Звичайно, режим залежатиме від часу тренувань, змагань, учбових занять, але треба намагатися виробити добовий стереотип роботи і відпочинку.

Список використаної літератури:

1. Выдрин В.М. Введение в специальность; Учебное пособие. / В. М. Выдрин – М.: Физкультура и спорт, 1980. – 119 с.

2. Квєк М. Національна держава, глобалізація та Університет як модерний заклад / М. Квєк // Ідея Університету: Антологія. − Львів: Літопис, 2002. − С.269−294.

4.3. СУТНІСТЬ НАУКИ ТА ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. СТУДЕНТ ЯК ПОЧАТКІВЕЦЬ-ДОСЛІДНИК

«Дайте мені точку опори і я переверну Всесвіт»
(Архімед прибл. 287 - 212 до н.е.)

4.3.1. Наука як система

Наука є найвищим щаблем розумового розвитку людини, вершинним і найспецифічнішим досягненням людської культури. Це - сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення і систематизація об’єктивних знань про дійсність [4].

У процесі історичного розвитку наука перетворилася на продуктивну силу і важливий соціальний інститут. Вона впливає на державне, соціальне і громадське життя. Поняття «наука» охоплює як діяльність, спрямовану на отримання нового знання, так і результат цієї діяльності - суму здобутих на певний час знань, сукупність яких створює наукову картину світу [5].

Наука як діяльність є процедурою узагальнення реальності, а наука як система знань - це сума узагальнених суджень. У першій своїй іпостасі вона завжди дорівнює собі, у другій - постійно перебуває в розвитку [5].

Конкретні історичні умови, зумовлені історичним розвитком суспільства, стають рушієм розвитку науки. Спочатку властиві йому засоби виробництва і технології ставлять перед наукою конкретні завдання, а потім створюють можливості реалізації її досягнень. Але суспільні відносини можуть гальмувати розвиток науки, перешкоджати використанню її відкриттів [5].

Результатом процесу отримання нового знання є система об’єктивних знань, що адекватно відображає реальність. А наука наділена ознаками передбачення цих процесів, що принципово відрізняють її від інших можливостей пізнання світу [5].

На відміну від міфології та релігії наука є об’єктивною, має апарат дослідження та певні схеми доведень, здатна відрізняти істинне знання від

помилкового або суб'єктивного. Наука прагне до пізнання внутрішньої сутності явищ і до побудови системи знань, на противагу об'єктивному емпіричному знанню, отриманому на основі практичного досвіду, яке описує лише зовнішні аспекти явища [5].

Безпосереднім *завданням* науки є опис, пояснення і прогнозування процесів та явищ дійсності на основі законів, що нею відкриваються. *Предметом* науки є пов'язані між собою форми руху матерії або особливості відображення їх у свідомості [4].

Матеріальні об'єкти природи визначають існування багатьох галузей знань, які, у свою чергу, адекватно відображають, відтворюють структуру об'єктів у системі наукових знань про них. Знання – це продукт науки і водночас її матеріал. Знання можуть бути буденними і науковими. Різниця між ними полягає у послідовності і систематизованості характеру певних знань [4].

Отже, *наука* – це знання, зведені в систему [4].

Кожна наука включає в себе такі важливі компоненти: теорію, методологію, методику і техніку досліджень, результати досліджень, що надходять у практику, вчених з їх знаннями і здібностями, науково-дослідні заклади [4].

Сучасна система наукових знань представлена основними групами наук: *природничими, технічними, суспільними*. Вони між собою тісно взаємопов'язані. Складний, комплексний характер сучасних проблем вимагає поглиблення інтеграції суспільних, природничих і технічних наук. У свою чергу, міждисциплінарні дослідження потребують відповідних форм організації – *мобільних, гнучких, ефективних* [4].

Вважається, що головна функція науки полягає у пізнанні об'єктивного світу. Протягом багатьох століть єдиною функцією науки було знання – накопичення фактів і розкриття закономірностей навколишнього світу. Промислова революція розставила нові акценти – зародилася і почала розвиватися нова функція науки, пов'язана з її участю у розвитку та

вдосконаленні матеріального виробництва – функції управління [4].

Систему наукових знань утворюють виявлені факти, їх понятійний, якісний і кількісний опис, а також емпіричні закономірності, що були встановлені шляхом їх аналізу. Проте для цілісного наукового уявлення про дійсність необхідно визначити те загальне або спільне, яке стосується всього світоутворення чи окремих його частин - закон або групу законів [5].

Закон - необхідне, суттєве, стале співвідношення, що повторюється між окремими явищами [5].

Серед багатьох сформованих наукою законів виокремлюють:

спільні (фундаментальні), які виявляються в усіх сферах і є законами і принципами самоорганізації та еволюції*;*

загальні, які стосуються деякою мірою суміжних наукових галузей;

часткові, які вузькопрофільні [5].

Знання, понятійний і якісний опис фактів, що ґрунтуються на емпіричних закономірностях, є передумовою формулювання вихідних, основоположних ідей, теорії або групи теорій. Завдяки ним уможливлюється адекватне відображення в мисленні стану природи та людського буття, наукове бачення картини світу як загального об’єктивного образу реальності [5].

4.3.2. Науково-дослідна діяльність та кадровий науковий потенціал України

В Україні до початку 90-х років XX ст. було створено потужний ***науково-технічний потенціал,*** тобто сукупність кадрових, матеріально-технічних, фінансових, інформаційних ресурсів науки, об’єднаних певними організаційними принципами і структурою управління [4, С. 15].

В Україні діє розгалужена мережа наукових організацій різних типів, діяльність яких спрямована на забезпечення належного науково-технічного рівня практично всіх сфер національної економіки [4, С.16].

У 2002 р. наукові дослідження і розробки виконували 1477 організацій, у яких працювало 107,4 тис. спеціалістів. Традиційно найбільша кількість наукових організацій (майже 70% від їх загальної кількості) зосереджено у промислово розвинених регіонах. Так, у м. Києві знаходяться 25,6% наукових організацій, у Харківській області - 15,3%, Дніпропетровській – 7%, Донецькій - 6,2%, Львівській - 6,4%, Одеській - 4,8%, Запорізькій області - 2,8% [2, С. 8].

Криза в економіці призвела до значного зниження показників інноваційної діяльності. Разом з ним відбулося зниження кількісного та якісного кадрового складу науки. У1990 р. в науці та науковому обслуговуванні було зайнято 313,1 тис. осіб, 2000р. - 120,8 тис, з яких науковий ступінь мали лише 18% - 4,3 тис. докторів і 17,9 тис. кандидатів наук. Проте ці показники могли б бути значно кращими: слід зважити на те, що протягом останніх років з України виїжджає кожен десятий з числа тих, хто захистив кандидатську дисертацію, та кожен шостий доктор наук [3, С. 29].

Частка фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) у ВВП у 2001 р. становила 1,2%, у тому числі за рахунок держбюджету - 0,37% . У розвинених країнах світу частка державних витрат на НДДКР у ВВП становить: у Фінляндії - 0,95%, в Японії - 0,87%, у Швеції - 0,86%, в США - 0,56% [2, С. 62].

Тим часом у Чехії, Угорщині та Польщі протягом 90-х років XX ст. вдалося зберегти нормальне співвідношення витрат на науку та освіту до ВВП, а з урахуванням зростання обсягів валового продукту - суттєво підвищити рівень фінансування галузей, що мають вирішальне значення для інноваційного розвитку економіки [4, С. 19].

Аналіз науково-технічного та інноваційного розвитку багатьох країн світу свідчить, що за умов наукоємності ВВП на рівні 0,9% наука стає витратною галуззю, а економічну віддачу від інвестування в науку можна отримати лише у разі перевищення цього критичного рівня. Для країн зі

значною «тіньовою» економікою цей показник зростає. Так, для України критичне значення наукоємності ВВП має становити 1,7%, що встановлено Законом «Про наукову і науково-технічну діяльність». Можливо, це – одна з причин того, що Україні зараз невигідне фінансування науки як в економічному, так і в соціальному плані [4, С. 19].

Країни, що підтримують лише соціокультурну та пізнавальну функцію своєї науки, зазвичай стають донорами інтелектуального потенціалу для інших країн. Попит на фахівців із таких спеціальностей, як біотехнологія, програмування, телекомунікації, теоретична фізика, постійно зростає в першу чергу у високорозвинених країнах світу, зокрема США, Німеччині, Франції, Японії. У результаті відбувається процес "відпливу умів" до країн з більш привабливими для науково-дослідної роботи фінансовими та соціальними умовами [4, С. 19-20].

Фінансування науки в України здійснюється з різних джерел, основним із яких є державний бюджет. Крім того, кошти надходять від прямих договорів із замовниками (у тому числі - зарубіжними), від спеціальних позабюджетних фондів. Використовуються власні кошти організацій [4, С. 20].

Наукова галузь в Україні має розвинену мережу організацій. Вона об'єднує наукові заклади, проектно-конструкторські організації, дослідно-експериментальні лабораторії та підрозділи.

До наукових і науково-педагогічних працівників належать:

1) академіки і члени-кореспонденти всіх академій (Національної академії наук України, Української академії аграрних наук, Академії медичних наук України, Академії педагогічних наук України, Академії правових наук України, Академії інженерних наук України) [2, С. 55,67];

2) всі особи, що мають науковий ступінь і вчене звання, незалежно від характеру і місця роботи;

3) особи, які ведуть науково-дослідну роботу в наукових закладах, а також науково-педагогічну роботу у вищих навчальних закладах;

4) спеціалісти, зайняті науковою роботою на промислових підприємствах та у проектних організаціях [4, С. 21].

Провідною ланкою системи наукових кадрів є наукові працівники вищої кваліфікації, тобто особи, що мають науковий ступінь і вчене звання. У нашій країні будується трирівнева система наукових ступенів: *магістра, кандидата наук, доктора наук*. Присуджуються вчені звання академіка і члена-кореспондента Національної академії наук, професора, доцента, старшого наукового співробітника. Ці звання надають особам за результатами науково-дослідної та науково-педагогічної діяльності. Крім того, в наукових закладах є посади провідного, старшого і молодшого наукових співробітників [4, С. 22].

Найбільша частина наукових кадрів країни (50%) зайнята у галузевому секторі. Галузевий сектор науки виконує переважно прикладні дослідження, які забезпечують зв’язок науки з виробництвом.

На другому місці перебуває сектор вищої освіти (1/3), де основним завданням науковців є передача знань та підготовка профільних висококваліфікованих спеціалістів. Основним функціонально-структурним підрозділом навчального закладу, що здійснює освітню і наукову роботу, є кафедра. Також при вищих навчальних закладах можуть бути організовані науково-дослідні заклади: інститути, проблемні або галузеві лабораторії, центри, навчальні, дослідні, експериментальні господарства тощо [4, С. 22].

Решта науковців (близько 20%) припадає на академічний сектор, де проводяться фундаментальні дослідження. Науково-дослідні інститути академічного сектору здійснюють фундаментальні наукові дослідження, координують свою роботу з іншими дослідними закладами, готують наукові кадри, організовують конференції, пропагують наукові знання [4, С. 23].

Важливе значення для інноваційного розвитку країни мають регіональні наукові комплекси (великі об’єднання наукових закладів, створені у Києві та Харкові з метою прискорення фундаментальних досліджень і розробки стратегічних проблем, та галузеві наукові центри,

націлені на розробку комплексу проблем переважно в рамках однієї науки або галузі народного господарства) [4, С. 23].

На 2001 р. в Україні за типами наукових закладів за чисельністю фахівців, які виконували наукові та науково-технічні роботи, склалась така структура: 67,54% науково-дослідних інститутів; 1,79% - конструкторських організацій; 8,99% - вищих навчальних закладів; 7,46 - науково-дослідних та конструкторських підрозділів на промислових підприємствах; 1,79% - проектних та проектно-пошукових організацій; 0,31 - дослідних заводів; 3,47% інших організацій [2, С. 43]. Причому, більше половини організацій виконували наукові дослідження у сфері технічних наук. За ними у порядку зменшення частки слідують сільськогосподарські, медичні та будівельні [4, С. 24].

Зростає кількість науково-дослідних організацій та вищих навчальних закладів і, навпаки, зменшується кількість конструкторських організацій, дослідних заводів, проектних та проектно-наукових організацій, науково-дослідних та конструкторських підрозділів на промислових підприємствах. Безперечно, це негативно позначається на можливостях матеріалізації наукових розробок, свідчить про погіршення готовності наукового сектору до супроводу інновацій протягом усього їх життєвого циклу [4, С. 24].

На думку експертів, збільшення загальної кількості наукових організацій в Україні значною мірою пояснюється їх подрібненням. Про це, зокрема, свідчить постійне зниження середньої кількості працівників наукових організацій. У 2000 р. вона становила 128 осіб проти 334 у 1991 р. та 202 осіб у 1995 р. Разом із тим, чисельність працівників основної діяльності наукових організацій з 1991 по 2000 р. скоротилась у 2,2 раза [3, С. 28-29].

Заслуговує на увагу те, що при зменшенні кількості працівників найвищої кваліфікації в наукових організаціях зростає їх загальна чисельність у країні. Отже, дедалі більше людей зі вченими ступенями працюють за межами сфери наукових досліджень. Незважаючи на значне

скорочення кількості працівників наукових організацій, насиченість України науковими кадрами залишається досить високою [4, С. 25].

У розрахунку на 1000 осіб економічно активного населення припадає 5,2 виконавця наукових та науково-технічних робіт, у тому числі дослідників - 3,9. Ці показники відповідають рівню таких країн, як Іспанія, Польща, Чехія, Угорщина, але більш як удвічі поступаються промислово розвиненим країнам, наприклад Японії та Німеччині [4, С. 25].

Україна традиційно вважається державою з вагомим науковим потенціалом, визнаними у світі науковими школами, розвиненою системою підготовки кадрів. Основними формами підготовки наукових і науково-педагогічних працівників вищої кваліфікації є аспірантура і докторантура. Підготовка кандидатів і докторантів наук здійснюється вищими навчальними закладами третього і четвертого рівнів акредитації та науково-дослідними установами [4, 25].

Переважна більшість закладів, що здійснюють підготовку аспірантів, підпорядкована шести міністерствам та академіям наук: Національній академії наук - 29%, Міністерству освіти і науки – 26%, Українській академії наук – 9%, Академії медичних наук – 6%, Міністерству охорони здоров'я та Міністерству аграрної політики - по 5%. Схожа ситуація спостерігається і з підпорядкованістю докторантур: Міністерству освіти і науки - 41%, Національній академії наук – 31%, Української академії аграрних наук – 5%, Міністерству охорони здоров'я – 4%, Академії медичних наук - 3% [4, С. 26].

Аспірантури та докторантури досить рівномірно розподіляються за типами закладів, при яких вони створені. Так, при вищих навчальних закладах працює 46% (200) аспірантур та 56% (120) докторантур, а при науково-дослідних інститутах відповідно 54% (234) та 44% (95) [степ, С. 26].

Стабільне зростання мережі закладів з підготовки наукових кадрів привело до відповідного збільшення їх контингентів. Так, за період 1991-2001 рр. чисельність аспірантів збільшилась у 1,8 раза (з 13,6 до 24,3 тис), докторантів - у 2,2 раза (з 0,5 до 1,1 тис) [4, С. 26].

Переважна більшість аспірантів і докторантів навчаються у галузі технічних, економічних та фізико-математичних наук (що в сукупності становить відповідно 48% та 45%). Привертає увагу кількісне зростання наукових кадрів, що готуються у галузі державного управління: у 2001 р. навчалось 177 аспірантів та 37 докторантів, що відповідно у 5 та 6 разів більше, ніж чотири роки тому [4, С. 27].

Розвиток мережі закладів, які надають можливість підвищувати рівень освіти, призвів до відповідного збільшення прийому до аспірантури та докторантури. Так, за 90-ті роки зазначений показник зріс у 1,9 раза. Природним наслідком збільшення контингенту майбутніх наукових кадрів стало зростання кількості осіб, які закінчили аспірантуру та докторантуру. Проте, як і десять років тому, лише один із шести аспірантів залишає заклад із захищеною дисертацією. Ситуація з докторантами ще гірша - там співвідношення один до одинадцяти [4, С. 28].

Розподіл аспірантур та докторантур за регіонами нерівномірний. Більшість із них зосереджена у м. Києві - відповідно 169 і 89, Харківській області - 58 і 27, Дніпропетровській - 26 і 14, Львівській - 29 і 8, Одеській - 23 і 13, Донецькій області - 24 і 10. В інших регіонах їх кількість обчислюється одиницями, хоча немає жодного регіону, де не було б аспірантури чи докторантури [4, С. 28].

На 1 жовтня 2001 р. в економіці України працювало 71,3 тис. докторів і кандидатів наук. Кожен третій з них брав участь у виконанні науково-дослідних робіт. Більше половини загальної кількості дослідників вищої кваліфікації, що займаються науково-технічною діяльністю, працює у вищих навчальних закладах, третина - в установах академічного профілю, понад 15 % - у галузевих і наукових організаціях і лише 7 докторів і 121 кандидат наук (0,3 % від загальної кількості) зайняті у заводському секторі науки [4, С. 28].

Має місце відплив спеціалістів з науково-технічної сфери. Лише в 2001 р. з організацій, які займалися виконанням наукових робіт, вибуло 28 тис. працівників, у тому числі 15,3 тис. безпосередніх виконавців наукових

досліджень. У числі тих, хто вибув, понад 1,9 тис. докторів та кандидатів наук. Близько 3 тис. працівників звільнено за скороченням штату, 134 особи - у зв'язку з виїздом за кордон. Водночас було прийнято на роботу 22,6 тис. працівників, з яких близько 1,7 тис. спеціалістів вищої кваліфікації. Останніми роками зростає число фахівців, які виконують наукові дослідження та розробки за сумісництвом: близько половини спеціалістів-сумісників мають науковий ступінь доктора або кандидата наук [4, С. 29].

Національні інтереси України вимагають ефективних заходів, спрямованих на збереження її науково-технічного потенціалу, забезпечення ефективного його використання для подолання кризових явищ у соціально-економічному розвитку. З метою організаційно-функціональної трансформації цього потенціалу передбачається реалізувати цілу систему заходів, а саме:

- побудувати організаційну структуру науки на основі поєднання галузевого підходу, зорієнтованого на забезпечення загального прогресу наукових знань, і проблемно орієнтованого, що найбільше відповідає ринковим відносинам. Галузевий підхід має домінувати у сфері розвитку фундаментальних досліджень і базуватися на використанні достатньо сталих організаційних структур, а проблемно орієнтований - у галузі прикладних досліджень і розробок, для виконання яких можуть бути залучені як постійні, так і тимчасові організаційні структури;
- здійснити чітке структурне розмежування наукового потенціалу на комерційну і неприбуткову частини: неприбуткова охоплюватиме науку, пов'язану з безприбутковим приростом наукових знань, а комерційна - прикладні дослідження і розробки нових технологій та продуктів;
- створити мережу головних галузевих інститутів, які разом із проведенням наукових досліджень і дослідно-конструкторських робіт повинні виконувати функції координаторів розробок, моніторингу інноваційної діяльності у відповідній галузі, експертів технічного та технологічного рівнів виробництва, розповсюджувачів науково-технічної

інформації;

- визначити мережу державних науково-дослідних організацій, що складається з вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів і наукових підрозділів у складі державних підприємств і організацій та науково-дослідних інститутів, які виконуватимуть функції головних організаторів або координаторів національних, галузевих, регіональних соціально-економічних, наукових, науково-технічних програм, з наданням їм статусу національного, галузевого чи регіонального центру;
- сформувати національні наукові центри на базі науково-дослідних інститутів, які проводять фундаментальні дослідження, забезпечувати їх переважне фінансування за рахунок державного бюджету (не менш як на $^{3}/_{4}$ від потреби) [4].

Для комплексного вирішення найважливіших науково-технічних проблем соціального призначення доцільно створювати національні та державні галузеві науково-технічні центри. Назріла необхідність розвитку недержавного сектору у сфері науково-технологічної та науково-інформаційної діяльності. Подальшого розвитку мають набути організаційно-правові засади діяльності структур, що поєднують науково-дослідний процес з виробництвом, реалізацією нової продукції та послуг. Це можуть бути, зокрема, технополіси і технопарки, які вже формуються на базі територіальних науково-технічних центрів [4, С. 31].

Глобальним завданням науково-технічної діяльності у перспективі є створення стійкого, здатного до саморозвитку організаційно-економічного механізму виробництва інтелектуальної продукції, втілення її у матеріальних формах. Такі форми мають сприяти сталому розвитку продуктивних сил суспільства і зростанню його життєвого рівня. Реалізація цього завдання має здійснюватися поетапно, включаючи:

- структурну перебудову науки і науково-технічної діяльності;
- часткове роздержавлення і приватизацію наукової сфери;
- регіоналізацію науки та науково-технічної діяльності (деяке

зміщення повноважень з центру в регіони з урахуванням як державних, так і регіональних інтересів та пріоритетів);

- ❒ посилення відтворювальної функції науково-технічної діяльності;
- ❒ оптимізацію матеріально-речової та інтелектуальної складової науки в цілому [4, С. 32].

Завдання регіоналізації, у свою чергу, вимагає:

- ➢ формування системи місцевих джерел фінансування науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт та інноваційної діяльності (у тому числі спеціальних фондів підтримки регіональних програм), забезпечення правового механізму їх утворення і використання;
- ➢ створення територіальних науково-виробничих, інформаційних, сертифікаційних та інших центрів;
- ➢ завершення формування регіональних організаційних структур управління науково-технічним розвитком;
- ➢ заснування експериментальних зон науково-технічного розвитку, діяльність яких базуватиметься на активному використанні переваг "горизонтального" методу управління інноваційним процесом [4, С. 32].

Світова практика засвідчує, що інтеграція науки та середнього і малого бізнесу має здійснюватись через спеціальні структури - бізнес-інноваційні центри і науково-технологічні парки, які виступають засобами стимулювання розвитку регіональної економіки. Проведення ефективної науково-технічної та інноваційно-інвестиційної політики на сучасному етапі не можливе без створення дієвого механізму взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади. Головним завданням такого механізму є гармонійне поєднання загальнодержавних і регіональних інтересів при вирішенні проблем соціально-економічного та екологічного розвитку України, що потребує ефективної системи підготовки та перепідготовки кадрів для всіх галузей і сфер економіки, а також надійного інформаційного забезпечення [4, С. 32-33].

Одним із пріоритетних напрямів державної науково-технологічної політики для України, яка має вагомий науково-технічний потенціал, є міжнародна науково-практична співпраця [4, С. 33].

У сучасному світі міжнародне співробітництво стало невід'ємною складовою наукового життя. Жодна, навіть найбагатша країна у вирішенні актуальних проблем фундаментальних досліджень і визначенні пріоритетів науково-технологічного розвитку не покладається лише на можливості власного наукового потенціалу [4, С. 33].

Україні вдалося зберегти у діючому стані ряд наукових шкіл лише завдяки співпраці із вченими інших країн та участі у виконанні міжнародних проектів: підписано десятки міждержавних угод про співпрацю у сфері науки і технологій, розвивається науково-технічна співпраця між Україною та Європейським Союзом - реалізуються такі ініціативи:

— TACIS - програма технічного сприяння країнам, що виникли на теренах СРСР (за винятком країн Балтії). Надається допомога економічним, соціальним реформам і демократичним перетворенням;

— NCO COPERNICUS - програма комісії Європейської спільноти з науково-технічного співробітництва з країнами Центральної та Східної Європи вартістю 350 тис. євро. Орієнтована на підтримку прикладних досліджень і дослідно-конструкторських робіт [4, С. 34].

Крім того, активізується співробітництво з INTAS, спеціальною науковою структурою при Євросоюзі, яка займається фінансуванням спільних наукових проектів з країнами СНД. А також, досить вагомою є співпраця через американські міжнародні фонди. Зокрема, особливу роль у розвитку наукових відносин між Україною та США відіграє Фонд цивільних досліджень і розвитку: за його програмами вітчизняні вчені беруть участь у виконанні спільних наукових проектів [4, С. 34].

Одним із перспективних видів діяльності у науково-технічній сфері є співпраця України з НАТО. У рамках програм Ради євроатлантичного партнерства українськими науковцями отримано понад 480 грантів, причому

за їх кількістю Україна посідає друге місце серед країн Ради євроатлантичного партнерства, поступаючись лише Росії. Україною підтверджено її членство у такій міжурядовій міжнародній організації, як Об'єднаний інститут ядерних досліджень. Це надає українським науковцям можливість брати участь у проведенні фундаментальних досліджень у галузі високих енергій [4, С. 35].

Активізується науково-технологічна співпраця з країнами Південної Європи - Іспанією, Італією, Португалією та Грецією. Як стратегічно важливе слід розглядати партнерство у сфері науки і технологій з науковцями країн Азії, Африки, Латинської Америки, оскільки ці економічні регіони оцінюються як перспективні ринки для вітчизняних наукових розробок і технологій [4, С. 35].

Традиційно значне місце у міжнародній кооперації науки України посідає Росія та інші країни СНД. Особливого значення набувають формування і виконання спільних українсько-російських науково-технічних проектів у сфері новітніх технологій [4, С. 35].

Україна робить лише перші кроки на шляху до цивілізованої інтеграції у світовий та європейський науково-технологічний простір. Вона ще не досягла визнаного статусу рівноправного суб'єкта науково-технічної співпраці і тому залишається країною, що переважно постачає кваліфіковані кадри промислово розвинутим державам [4, С. 35].

4.3.3. Теоретична основа наукових досліджень

Найадекватнішою формою наукового пізнання є теорія. Вона охоплює сукупність абстрактних пізнавальних уявлень, ідей, понять, концепцій, які обслуговують практичну діяльність людей [5].

Теорія (грец. theoria - розгляд, міркування, вчення) - система достовірних знань про дійсність, яка описує, пояснює, передбачає явища конкретної предметної галузі [5].

Вона дає знання, істинність якого перевірена практикою, забезпечує вивчення об’єкта пізнання в його внутрішніх зв’язках і цілісності, пояснює різноманітність існуючих фактів і може передбачити існування нових, ще невідомих [5].

Помилково було б ототожнювати теорію з наукою, оскільки між ними існує багато суттєвих відмінностей. Якщо теорія протиставляється (хоч і відносно) практиці, то наука поєднує і теорію, і практику. Теорії можуть змінювати одна одну, окремі з них стають «морально» застарілими, інші з’являються, а наука завжди залишиться однією й тією самою. У межах певної науки нерідко співіснують, конкурують кілька наукових теорій, які пропонують різноманітні методи і практичні рекомендації [5].

Як найскладніша форма вираження наукових знань, теорія виникає лише на досить високому щаблі розвитку пізнання певної сукупності явищ і охоплює елементи, що становлять простішу форму вираження знань [5].

Основним і найважливішим елементом наукової теорії вважають принцип, що органічно пов’язує інші елементи в єдине ціле, у стрункy систему [5].

Принцип (лат. principium — начало, основа) - вихідний пункт теорії; те, що становить основу певної сукупності знань [5].

У науковій теорії принцип є стрижнем, навколо якого синтезуються всі її поняття, судження, закони тощо, розкриваючи, обґрунтовуючи і розвиваючи його [5].

Принципи різняться за багатьма ознаками. А кожна теорія, як правило, формується на основі кількох принципів різного рівня спорідненості. Водночас вони не повинні формально-логічно суперечити один одному. А принцип меншого рівня спорідненості конкретизує принцип більшого рівня спорідненості [5].

Пізнавальна цінність теорії, її місце і роль у науці залежать насамперед від закладеного в її основу принципу. За своєю природою і впливом на пізнавальні аспекти теорії принципи бувають різними. Одні з них служать

глибинною основою теорії, синтезуючи її елементи і створюючи умови для плідного дослідження в конкретній сфері пізнання, інші виявляють свою незрілість за першого випробування [5].

Основним началом наукової теорії вважають як принцип, так й ідею. Поняття «принцип» та «ідея» не можна ототожнювати, але є підстави вважати їх основними елементами наукової теорії одного рівня [5].

Ідея (грец. idea - начало, основа, першообраз) - форма відображення зовнішнього світу, що охоплює свідомість, цілі й перспективи його пізнання і практичного перетворення [5].

Суттєві особливості ідеї як феномену засвідчують її близькість за змістом з поняттям «принцип» і феноменом, позначеним ним [5].

У структурі теорії значне місце посідають також закони, відкриті наукою у конкретній сфері дійсності [5].

Науковий закон постає як сформульоване у поняттях знання, основою якого є реальні факти, явища, процеси. Вони розкривають і конкретизують його зміст [5].

Зрілість наукової теорії, глибина її висновків, спроможність адекватно відобразити глибинні процеси, закономірності значною мірою залежать і від зрілості, виваженості й досконалості наукових понять, якими вона оперує [5].

Поняття - форма мислення, що забезпечує пізнання сутності явищ, процесів, узагальнення їх ознак [5].

Науковий рівень теорії і рівень втілених у її поняттях знань взаємопов’язані. Більше того, історія формування і розвитку багатьох теорій значною мірою є історією формування і розвитку найзагальніших понять категорій науки [5].

Систему теорії утворюють тільки необхідні елементи і тільки істотні, стійкі, повторювані зв’язки й відношення між сутностями [5].

Сутність - головне, основне, визначальне у предметі [5].

Вона зумовлена глибинними внутрішніми зв’язками і пізнається на рівні теоретичного мислення. Сутності не існують окремо від несуттєвих

елементів і зв’язків, вони реалізуються у нерозривній єдності з ними. Вони не лежать на поверхні, а сховані за явищем, виокремлюються з явищ, що розвиваються, у процесі пізнання, звільняються від усього випадкового, несуттєвого [5].

Отже, основним елементом у структурі теорії, який визначає її зміст, є принцип. Він утворює верхній рівень теорії. На цьому рівні функціонують й основні поняття, судження і закони. Вони незалежні, не зумовлені одне одним. Проте вони пов’язані з основним принципом теорії і не можуть як логічно, так і за змістом суперечити йому. Разом із ним вони утворюють єдине ціле. Головний принцип теорії об’єднує основні поняття, судження і закони у цілісність, ядро якої, як і всієї теорії, складають фундаментальні закони [5].

4.3.4. Функції наукової теорії

Теорії як найвищій формі вираження наукових знань властиві багато важливих функцій, основними з яких є пояснювальна, передбачувальна, синтезуюча, методологічна, практична [5].

Пояснювальна функція. Наукове пояснення полягає в розкритті зв’язків між ще не з’ясованими фактами, явищами, подіями, процесами, закономірностями дійсності (об’єктами наукового пояснення) і вже відомими й поясненими, а також із явищами (процесами, закономірностями), які зумовили їх. Усе це дає змогу усвідомити місце об’єктів пояснення у системі природних, суспільних взаємозв’язків і законів [5].

Поясненням називають складний, тривалий дослідницький процес, що знаменує найважливіше завдання наукового пізнання й відбувається задля всебічного характеризування певної сукупності явищ. Мети пояснення досягають за допомогою багатьох методів: *дедукції* (метод дослідження, який полягає у переході від загального до окремого), *аналогії* (умовивід, у якому через схожість предметів, явищ, процесів за одними ознаками роблять

висновок про можливу схожість цих предметів за іншими ознаками), *опису*, порівняння, впорядкування моделі, пояснення через закон або систему законів науки, генетичного (за походженням), функціонального, структурного пояснення тощо. Пояснення завжди постає у формі висновку або системи логічних висновків, утворених сукупністю пояснювальних прийомів [5].

Пояснювальна функція теорії є однією з найважливіших. Реалізується вона завдяки використанню таких прийомів:

1) розгляд, що пояснює охоплені теорією явища у контексті суміжних і пов'язаних із ними фактів, а також дослідження їх виникнення і розвитку;

2) вивчення структури об'єкта, визначення місця кожного з елементів цієї структури в об'єкті як цілісності;

3) виявлення місця, що пояснює явище як частину в іншому явищі;

4) встановлення належності пояснюваного об'єкта до певного класу та ін. [5].

Пояснювальна функція розкриває закономірності розвитку об'єктів теорії, науково обґрунтовує ці закономірності. Через явища вона виявляє багатосторонню і різноманітну сутність об'єктів. У різних теоріях це здійснюється за допомогою різноманітних форм і прийомів пояснення [5].

Пояснення – з'ясування особливостей ситуації, розкриття мотивів, причин певних процесів, явищ, подій [5].

Здійснюється пояснення за допомогою тих висловлювань (розповідних речень природної чи штучної мови), суджень, які містяться в структурі теорії. Це стосується як вихідних (початкових), так і похідних (виведених з інших) висловлювань, поданих як закони науки і понятєво-категорійний апарат теорії. Цим і відрізняється пояснення на рівні теорії від пояснення, вживаного в повсякденному житті, яке може здійснюватися на основі практичного досвіду, емпіричних (заснованих на суттєвому досвіді) спостережень, законів і правил [5].

Пояснення тісно пов'язане з *описом* - словесним передаванням чого-

небудь. Опис є первинним, не зовсім точним словесним відображенням явища, сукупності явищ, процесів і подій. Під час опису об’єкта, як правило, перераховують ознаки, що більш-менш повно розкривають його і можуть бути як істотними, так і несуттєвими. До опису явища вдаються тоді, коли важко або неможливо сформулювати наукове визначення його поняття. В інших випадках опис супроводжує визначення задля повнішої характеристики [5].

Опис є важливим початковим етапом формування наукової теорії, хоча відтворює, як правило, дуже недосконалий образ об’єкта [5].

Теорія поруч з поясненням може містити і опис, який реалізують на емпіричному (повідомлення про те, що спостерігається емпірично) і на теоретичному рівні. Опис на теоретичному рівні здійснюють, вдаючись до наукової теорії [5].

Розкриття у процесі реалізації пояснювальної функції теорії сутності охоплених нею предметів і явищ, взаємозв'язків і відношень між ними і з іншими предметами і явищами, а також висвітлення процесу виникнення і розвитку пояснюваних об’єктів зумовлює появу можливостей наукового передбачення їх розвитку [5].

Передбачувальна функція. Сутність передбачувальної функції теорії полягає в тому, що наукова теорія дає змогу окреслити на основі наукових знань тенденції подальшого розвитку пояснюваних явищ, передбачити майбутні події, виникнення нових, невідомих явищ, що має велике значення і для діяльності людей, і для наукового пізнання [5].

Передбачувальна функція теорії не тільки характеризує наукову зрілість, глибину теорії, яка виявляє властивості, зв’язки і відношення предметів, явищ досліджуваної нею сфери дійсності, а й передбачає планування майбутньої діяльності [5].

Найбільші передбачувальні можливості властиві теоріям, які широко охоплюють певну сферу дійсності. Вони не потребують для своїх прогнозів значної кількості інформації. Наприклад, за допомогою теорії, що розкриває

механіку руху небесних тіл, вчені порівняно точно прогнозують сонячне і місячне затемнення, визначають параметри, пов’язані з рухом природних і штучних небесних тіл, відкривають нові, невидимі з Землі планети [5].

Трапляється, що точна і відносно досконала теорія виявляє незначні передбачувальні функції, оскільки для визначення розвитку сфери дійсності, на яку теорія зорієнтована, потрібно чимало додаткової інформації, а її не завжди можна здобути. Тому передбачувальні можливості теорії не варто переоцінювати, оскільки її прогностичний потенціал не завжди вдається реалізувати і не в кожної теорії він достатньо потужний [5].

Передбачувальна функція теорії є продовженням і розвитком пояснювальної, вони тісно пов’язані між собою, оскільки кожне пояснення тією чи іншою мірою містить і передбачення, а передбачення неможливе без пояснення і вибудовується на його основі. Чим повніше реалізована пояснювальна функція теорії, тим ширші її прогностичні можливості, а отже, досконаліша її передбачувальна функція. Рівень досконалості, глибина пояснювальної та передбачувальної функцій визначають істинність теорії [5].

Синтезуюча функція. Кожна теорія впорядковує нагромаджений наукою у конкретній сфері знань обсяговий емпіричний матеріал, узагальнює його, постає як синтез інформації за єдиним принципом. Функція синтезуючої теорії полягає й у розкритті нею закономірних зв’язків між частинами й елементами теоретичної системи, що дає змогу визначити принципово нові відношення й інтеграційні якості, які властиві теорії як цілісній системі на противагу окремим частинам й елементам теорії або простій їх сукупності. Крім того, систематизація знань у теорії забезпечує принципове їх спрощення, усуває розрізненість. Синтезуюча функція теорії особливо яскраво виявляється, коли йдеться про сукупність або систему теорій (теорія міжнародної торгівлі, філософія світового господарства) [5].

Методологічна функція. Наукова теорія спроможна не тільки синтезувати, організовувати, інтегрувати в єдину логічно стрункy систему знання людей про навколишню дійсність, а й розвивати, удосконалювати їх,

поповнювати теоретичний арсенал науки новими відомостями, що досконаліше і глибше розкривають матеріальні й духовні явища, їх найважливіші закономірності. Ці особливості наукової теорії реалізуються в методологічній функції [5].

Між науковими теоріями, закономірностями буття і методами, в яких розкриваються ці закономірності, існує органічний взаємозв'язок, взаємопроникнення, взаємотрансформація (перехід один в одного) у процесі пізнання: теорія за певних умов після відповідної зміни перетворюється на метод пізнання, а методи наукового дослідження набувають якостей теорії, теоретичного значення [5].

Практична функція. Як стверджував американський промисловець Генрі Форд (1863-1947), «немає нічого більш практичного, ніж добра теорія». Наукова теорія своїми функціями зорієнтована не тільки на свої внутрішні потреби, а й на важливу зовнішню функцію - практичну, оскільки створення наукової теорії не є самоціллю науки. Сама по собі теорія не мала б настільки великого значення, якби вона не була потужним засобом розвитку наукових знань, а також науковою, методологічною основою практичної діяльності людей [5].

У науці формуються дослідження, які обслуговують не лише існуючу практику, а й такі, результати яких можуть бути застосовані в практиці майбутнього. Ці дослідницькі програми зумовлені пізнавальними інтересами, через які виявляються потреби суспільства в прогнозуванні способів і форм практичного освоєння світу [5].

4.3.5. Науково-дослідна робота студентів

У вищих навчальних закладах велика увага надається науково-навчальній діяльності студентів, розвитку у них навиків дослідницької роботи. У вузах студенти займаються науково-дослідною роботою під керівництвом професорів і доцентів [1].

Здібність до наукової роботи формується у студентів в процесі навчальної діяльності. Тому кожний студент, що проявив бажання, наполегливість, організованість і цілеспрямованість, має нагоду одержати у вузі навики самостійного рішення наукових задач, набути елементарного досвіду в проведенні досліджень зі своєї спеціальності [1].

Науково-дослідна робота студентів не тільки стимулює розвиток їх творчих здібностей, але і допомагає опановувати більш повно і глибоко основами своєї спеціальності [1].

Наукова робота студентів включається в загальний план наукової роботи кафедри, факультету, вузу. Існують різні форми її організації, головними з яких є:

- робота в студентських наукових гуртках при кафедрах;

- участь студентів в розробці кафедрами, лабораторіями науково-дослідних тем;

- виконання студентами завдань науково-дослідного характеру в період практики;

- виконання лабораторних, курсових, дипломних робіт у загальному, дослідницькому плані або із спеціальної тематики [1].

Загальне керівництво студентською науковою роботою у вузі здійснює ректор. Безпосереднє керівництво науково-дослідною роботою студентів - завідувач кафедри.

У наукових кружках студенти:

- складають реферати і анотації вітчизняної та іноземної літератури за фахом;

- проводять дослідницьку роботу з питань, пов’язаних з тематикою наукової роботи кафедри, опановують навички експериментування;

- виступають з науковими повідомленнями на засіданнях кафедри, на загальноінститутських, міжвузівських і всесоюзних конференціях [1].

Студенти починають знайомитися з основами наукової роботи уже з першого курсу, адже студентська наукова діяльність не тільки спрямована на

формування майбутніх вчених, але й на підвищення рівня виконання його майбутніх професійних обов'язків: для сучасного тренера, педагога характерне постійне вивчення і узагальнення нового матеріалу, проникнення в глибінь явищ, дослідження питань суміжних наук. В праці сучасного вчителя, педагога, тренера немало елементів науково-дослідного характеру, і досвід ведення наукової роботи в студентські роки допомагає ефективно вирішувати ці задачі [1].

В процесі наукової роботи студенти освоюють педагогічні, медико-біологічні, спортивно-технічні методи дослідження, вчаться застосовувати математичні і інші способи обробки матеріалу, опановують мистецтвом правильного вибору теми дослідження. Багато учених небезпідставно стверджують, що знайти проблему буває деколи важче, ніж її вирішити. Тема дослідження повинна бути актуальною, зрозумілою і близькою студенту, її слід шукати в тій області наукових знань, в якій студент особливо сильний, яку він любить. Крім того, рішення проблеми не повинне вимагати дуже складних методик, унікальних приладів (хоча їх використовування не виключається), великого числа випробовуваних, дуже складної організації експерименту і інше [1].

Предметом наукового дослідження студентів можуть бути питання навчання і виховання, організації і планування учбово-виховної роботи, формування особи спортсмена, основи спортивного тренування, її суть, планування, задачі, зміст [1].

В підвищенні рівня професійної підготовки значну роль відіграє науково-дослідна робота студента, яка має на меті розширити межі знань студента з обраного напрямку діяльності та виявлення у них наукової творчості та наукових здібностей.

Форми науково-дослідної роботи:

- аналіз та узагальнення теоретичного та практичного досвіду з обраного виду спорту,

- проведення дослідження анатомо-морфологічного, фізіологічного та психологічного стану спортсменів,
- проведення педагогічних досліджень,
- народження нових ідей по вдосконаленню спортивної підготовки,
- проведення експериментів.

Результатом науково-дослідної роботи студента можуть бути кваліфікаційна (дипломна робота, магістерська) робота, реферати, наукові статті, методичні статті, монографії, підручники та навчальні посібники.

Участь студента у наукових конференціях є своєрідною школою професіоналізму, оскільки вчить відстоювати думку, вчить ораторському мистецтву, вчить мислити та творити.

4.3.6. Виховання творчих здібностей

Головною формою виховання творчих здібностей є самостійне проведення наукової роботи, яка має розпочинатись на етапі підготовки студента [4].

У процесі роботи проявляються особливості психології людей, які набули відповідних навичок - наукове покликання. Воно є не вродженою якістю, а результатом кропіткої праці, та може бути предметом цілеспрямованого виховання. Творчі здібності притаманні всім нормально розвиненим людям, але вченим притаманні основні психологічні риси їх діяльності:

🗁 *працелюбність*: обов'язковою передумовою наукових успіхів є безперервна напружена праця, нескінченний пошук і спроба вирішення наукової проблеми, оскільки лише незначна частина творчості пов'язана зі станом "натхнення" [4].

Академік В. А. Амбарцумян вважає, що коли молодий вчений обмежується лише семигодинним робочим днем і не працює більше 10 годин на день, то він прирікає себе на невдачу в обраній галузі знань, оскільки не

встигає читати необхідну наукову літературу, слухати лекції, доповіді, постійно відстає від вимог свого наукового рівня [4].

🗁 *багатознання*: у результаті наполегливої праці над об'єктом дослідження і над науковою літературою вчений отримує багато всебічних знань. Вони абсолютно необхідні для того, щоб знати, що вже зроблено іншими дослідниками. Разом із тим, немає прямої залежності між багажем знань та розвитком творчих здібностей людини. Можна бути ерудитом у будь-якій з галузей знань і водночас - творчо безплідним. Тому багатознання хоч і є важливою умовою творчості, ще не показник самої творчості [4].

Традиційно вважають, що вченому необхідно мати гарну пам'ять. Це справедливо лише на перших етапах діяльності, коли відбувається накопичення інформації. У подальшому пам'ять може стати навіть перешкодою, оскільки заважатиме продукуванню нових наукових ідей через появу скептицизму [4].

За даними французьких наукознавців, наявність у вчених таких якостей, як творчі здібності та працьовитість, найбільшою мірою сприяє дослідницькій роботі, ніж навіть їх поєднання з ерудицією. Більшість відкриттів належать саме таким вченим, хоч у загальній кількості вони становлять лише 3 %.

🗁 *особиста ініціатива*: велике значення у досягненні наукових результатів належить особистій ініціативі, "внутрішньому творчому горінню", постійній активності у постановці та аналізі певних питань. Особиста ініціатива, як правило, викликана почуттям новизни. Якщо початківець-дослідник не може подолати рамки наукових ідей, які на першому етапі були "підказані" науковим керівником або запозичені при глибокому вивченні літератури, не бачить нових аспектів проблеми, то немає підстав чекати від нього нових наукових результатів. Тому розвиток особистої ініціативи молодого науковця є важливим завданням його становлення як вченого [4].

🗁 *критичне осмислення досягнень науки*: критичний аналіз наукових досягнень, зроблених попередниками і сучасниками, є важливою якістю вченого. Цей аналіз випливає не із суб'єктивних якостей особистості, що страждає почуттям переваги над іншими, а з діалектичного розуміння набутих раніше знань про природу і суспільство [4].

🗁 *уявлення*: це розумове перетворення вражень і формування на їх основі мислительних образів, реалізація яких приводить до утворення нових матеріальних і духовних цінностей. Специфічним проявом уявлення є фантазія та науково-фантастичні образи - "стрибок" думки з дійсності у майбутнє [4].

🗁 *інтуїції*: вона починається там, де обривається логічний шлях наукового аналізу, виступає як почуття перспективи і нового у розв'язанні проблем. Інтуїція передбачає значний запас знань, досвід. Вона ґрунтується, як правило, на основі значної кількості знань, накопичених з певної проблеми [4].

Усі багатогранні особисті якості вчених у принципі можна звести до трьох основних видів:

- творчі здібності;
- ерудиція;
- ділові якості [4].

Досить мала вірогідність того, що людина повною мірою володіє всіма цими якостями. Тому виникає питання, яке саме поєднання найбільш сприятливе і позитивно впливає на продуктивність праці вченого. За даними французьких наукознавців:

- володіють усіма трьома якостями лише 12 %;
- здібні та ерудовані, але мало активні - 7 %;
- здібні та активні, але мало ерудовані - 3 %;
- ерудовані та активні, але творчо мало здатні - 16 % ;
- здатні, але мало ерудовані та неактивні - 3 % ;
- виключно ерудовані - 9 %;

- не мають творчих здібностей, ерудиції, а лише добросовісні і старанні - 50 % [4].

Як бачимо, понад 50 % наукових працівників не володіють особливими здібностями і високою ерудицією, але відрізняються працелюбством. Отже, працелюбство - важлива якість наукового працівника [4].

До вже названих властивостей науковця необхідно додати загальну культуру. Як відомо, будь-яке наукове дослідження завершується написанням звіту або статті. Тому вчений повинен уміти правильно і грамотно подати отримані результати, користуючись науковою термінологією та літературною мовою. Необхідною рисою науковця є вміння ясно і чітко викладати свої думки, говорити по суті питання, не вдаватись до надмірних подробиць, логічно та послідовно знайомити аудиторію з важливими етапами свого дослідження, з яких робити обґрунтовані висновки. Для цього потрібно скрупульозно готувати свої повідомлення, практикуватись у виступах перед аудиторією [4].

Список використаної літератури:

1. Выдрин В. М. Введение в специальность: Учебное пособие. / В. М. Выдрин – М.: Физкультура и спорт, 1980. – 119 с.
2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. / Відп. за випуск Л. Г. Луценко. – К., 2002. – 316 с.
3. Перспективи інноваційного розвитку України: Зб. наук. ст. / За ред. Я. А. Жаліла. – К.: Альтерпрес, 2002. – 160 с.
4. Степченко Д. М. Методологія наукових досліджень: Підручник. / Д. М. Степченко, О. С. Чмир – К.: Знання, 2005. – 309 с.
5. Філіпченко А. С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Навчальний посібник. / А. С. Філіпченко – К.: Академвидав, 2005. – 208 с.

4.4. РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ ЧЕРЕЗ САМОСТІЙНУ РОБОТУ

4.4.1. Сутність і структура самостійної роботи

Одним із головних завдань вищої школи є розвиток пізнавальної активності студентів, виховання у них вимогливості до себе, бажання і потреби працювати творчо, постійно поповнювати і удосконалювати свої знання. Вміння самостійно засвоювати і творчо застосовувати знання на практиці є важливим показником загальної і професійної підготовки випускників вузів.

Важливість правильно організованої, ефективної самостійної роботи студентів актуалізують такі чинники:

1) обсяг інформації, який весь час збільшується (за наявними даними, обсяг інформації в системі «Інтернет» подвоюється кожні 100 днів, тобто щорічно у 7,3 рази), змушує викладачів орієнтувати студентів на самостійне вивчення частини навчального матеріалу за збереження за собою установчої функції та функції контролю;

2) переконаність у тому, що самостійна робота сприяє розвитку творчого ставлення до знань, спонукає студента до поглибленого вивчення теорії, допомагає застосовувати її для вирішення практичних завдань;

3) недостатнє володіння студентами, особливо першокурсниками, необхідними прийомами і навичками раціональної організації розумової праці;

4) усвідомлення того, що самостійна робота в процесі навчання у вузі формує вміння самостійно здобувати знання, що необхідно не лише під час навчання, а й у практичній діяльності після закінчення вузу.

Життя вимагає розвитку не лише змісту, а й методики організації самостійної пізнавальної діяльності людини, опанування нею нових пізнавальних технологій і засобів.

Від організації самостійної роботи багато в чому залежать результати навчання студентів та їх майбутня практична діяльність.

Самостійна робота студентів є дуже широким поняттям, у тлумаченні якого сформувалися різні підходи, що зумовлено відмінностями в розумінні суті цього явища.

Нерідко самостійну роботу розглядають як окремий вид навчальних занять поряд з лекцією, семінаром, практичним заняттям та ін. При цьому її суттєвими ознаками вважають обов'язковість заняття у відведений розпорядком дня вузу час, роботу без безпосередньої участі викладача, але за обов'язкового його контролю. За іншими твердженнями, самостійна робота передбачає всю активну розумову діяльність студентів у навчальному процесі, є внутрішньою основою зв'язку різних видів і форм занять між собою. Вважаючи самостійну роботу основним методом засвоєння знань, прихильники цього підходу стверджують, що вона охоплює пізнавальну діяльність, яку здійснюють студенти не лише позааудиторно, а й на лекціях, семінарах, індивідуальних співбесідах, заліках, іспитах, під час захисту курсових, дипломних робіт тощо. Тобто, самостійна робота, згідно з таким баченням, охоплює всі види і форми навчального процесу.

За своєю суттю самостійна робота є активною розумовою діяльністю студента, пов’язаною з виконанням навчального завдання. Наявність завдання і цільової установки на його виконання вважають характерними ознаками самостійної роботи. Завдання, які доводиться вирішувати студенту в навчальній діяльності, стосуються таких її сфер:

- засвоєння матеріалу теми, яка розглядається на лекції (робота з конспектом лекції, рекомендованою навчальною літературою);
- конспектування фундаментальних робіт відповідно до програми навчальної дисципліни;
- розв’язування задач, проведення дослідів, експериментів тощо;
- підготовка рефератів, контрольних робіт, фіксованих виступів (доповідей) на семінарському занятті;

◐ підготовка курсових, дипломних, магістерських робіт.

Усі ці елементи навчального процесу є самостійною роботою, оскільки студенти здійснюють їх певною мірою індивідуально, в позааудиторний час.

Самостійна робота - навчальна діяльність студента, спрямована на вивчення і оволодіння матеріалом навчального предмета без безпосередньої участі викладача.

Самостійна робота з виконання навчального завдання охоплює три етапи.

1. Підготовка студента до виконання завдання, теоретичне, психологічне, організаційно-методичне і матеріально-технічне забезпечення самостійної роботи.

Теоретична готовність студента виявляється в його інтелектуальній підготовленості, тобто у здатності застосувати свої знання для виконання завдання.

Практична готовність полягає у здатності оптимально планувати самостійну роботу, вміло використовувати конспект лекцій, підручники, посібники, комп'ютер, розумові операції (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікацію та ін.).

Психологічна готовність студента передбачає передусім наявність у нього мотивів до виконання конкретного завдання. Для того щоб поставлене перед студентом завдання стало мотивом його розумової, практичної діяльності, воно повинно бути ним сприйняте. Внутрішнє сприйняття завдання починається з актуалізації мотиву, що спонукає студента до виконання поставленого завдання, а відповідно, до організації своєї самостійної роботи.

Успіх підготовчого етапу залежить і від організаційного, методичного, матеріально-технічного забезпечення самостійної роботи студента (забезпеченість літературою, методичними рекомендаціями, наочними посібниками, інформаційно-комп'ютерною базою тощо).

2. Безпосереднє виконання навчального завдання. Це найважливіший і найвідповідальніший етап самостійної роботи студента. Оскільки навчальне завдання найчастіше постає у навчально-пізнавальній формі, то в процесі його виконання беруть участь усі психічні процеси, які забезпечують пізнавальну активність: відчуття, сприйняття, уява, пам’ять, мислення, увага та ін. На ефективність виконання завдання впливають такі особистісні якості студента, як цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність, тощо.

3. Аналіз виконаного завдання. Є завершальним етапом самостійної роботи. Під час аналізу студент оцінює (шляхом самоконтролю, іноді взаємоконтролю) якість і час виконання завдання, ефективність використаних у процесі самостійної роботи методів і засобів.

Багато студентів наштовхуються на труднощі під час виконання письмових домашніх завдань. Письмову роботу виконують передусім для того, щоб викладач зміг оцінити ступінь і якість засвоєння студентом навчального курсу, рівень сформованості у нього вмінь і навичок використання теорії при розв’язанні практичних завдань.

На ефективність самостійної роботи студента значною мірою впливає керівництво нею викладача, яке охоплює:

- планування самостійної роботи студентів;
- формування в них потреб і мотивів до активної, творчої самостійної роботи;
- навчання студентів основам самостійної роботи;
- контроль за виконанням навчальних завдань.

Формування у студентів потреб і мотивів до активної самостійної роботи відбувається внаслідок спонукання (наказ, жорстка вимога) викладача. Цей спосіб не ефективний, оскільки будь-яка діяльність, що не викликає у людини професійного інтересу, малопродуктивна. Значно ефективнішим способом формування у студентів потреб і мотивів до самостійної роботи є розвиток пізнавального інтересу до предмета, який

вивчається, процесу оволодіння ним. Діяльність, що має у своїй основі глибокий інтерес не лише до результату, а й до її процесуальних компонентів, найпродуктивніша, адже саме від неї людина має найбільше задоволення. Студент у цьому разі сам знаходитиме час для предмета, який йому сподобався. Зрозуміло, що викликати інтерес до навчальної дисципліни, її змісту повинен викладач.

Самостійна робота сприяє формуванню у студентів інтелектуальних якостей, необхідних майбутньому спеціалістові. Вона виховує у студентів стійкі навички постійного поповнення своїх знань, самоосвіти, сприяє розвитку працелюбності, організованості й ініціативи, випробовує його сили, перевіряє волю, дисциплінованість тощо.

Під час самостійної роботи студенти мають змогу краще використати свої індивідуальні здібності. Вони вивчають, конспектують літературні джерела, за потреби повторно перечитують їх окремі розділи, абзаци, звертаються до відповідних довідників і словників. Все це сприяє глибокому осмисленню навчального матеріалу, виробляє в студентів цілеспрямованість у здобутті знань, самостійність мислення. Самостійна робота здійснює і виховний вплив на студентів, сприяючи формуванню і розвитку необхідних моральних якостей.

Організація і методика самостійної роботи студентів мають бути підпорядковані певним вимогам:

1) розвиток мотиваційної установки у студентів. Умовою будь-якої цілеспрямованої діяльності є *установка* - готовність до певної активності, виникнення якої безпосередньо залежить від наявності в людини потреби і від об’єктивної ситуації задоволення цієї потреби. Установка відчутно впливає на характер і результати діяльності студентів, сприяє підвищенню ефективності дій, активізує мислення, пам’ять, робить сприйняття точнішим, увагу зосередженішою, спрямованішою на об’єкт пізнання. Тому студент повинен виробити в собі внутрішню потребу в постійній самостійній роботі;

2) систематичність і безперервність. Тривала перерва у роботі з навчальним матеріалом негативно впливає на засвоєння знань, спричинює втрату логічного зв’язку з раніше вивченим. Несистематичність самостійної роботи унеможливлює досягнення високих результатів у навчанні. Тому студент повинен звикнути працювати над навчальним матеріалом постійно, не випускати з поля зору жодну з дисциплін, вміло поєднувати їх вивчення;

3) послідовність у роботі. Послідовність означає чітку упорядкованість, черговість етапів роботи. Не закінчивши вивчення однієї книги, не можна братися за іншу, далі за третю. Розкиданість і безсистемність читання породжують поверховість знань, унеможливлюють тривале запам’ятовування прочитаного.

При читанні конспекту лекцій, монографії, підручника, навчального посібника не повинно залишатися нічого нез’ясованого. Не розібравшись хоча б в одному елементі системи міркувань автора книги, студент не зможе надалі повноцінно засвоювати навчальний матеріал;

4) правильне планування самостійної роботи, раціональне використання часу. Чіткий план допоможе раціонально структурувати самостійну роботу, зосередитися на найсуттєвіших питаннях;

5) використання відповідних методів, способів і прийомів роботи. Багато студентів працюють із книгою неправильно: читають текст і відразу занотовують, намагаючись запам'ятати прочитане. За такого підходу ігнорується найважливіший елемент самостійної роботи - глибоке осмислення матеріалу. Це призводить до того, що студенти засвоюють його поверхово, їм складно на практиці повною мірою застосувати теорію. У них формується шкідлива звичка не думати, а запам’ятовувати, що також негативно впливає на результати навчання;

6) керівництво з боку викладачів. Основними формами керівництва самостійною роботою студентів є визначення програмних вимог до вивчення навчальних дисциплін; орієнтування студентів у переліку літератури; проведення групових та індивідуальних консультацій; організація

спеціальних занять з методики вивчення наукової та навчальної літератури, прийомів конспектування; підготовка навчально-методичної літератури, рекомендацій, пам’яток тощо.

Виховання у студентів навичок самостійної роботи з навчальним матеріалом, науковою і навчально-методичною літературою належить до першочергових завдань вищої школи. Адже разом із цим вони виховуватимуть у собі організованість, системність, діловитість, зосередженість, без чого не обійтися їм і в майбутній професійній діяльності.

За великого навчального навантаження, дефіциту часу важливе значення для студента має раціональне планування самостійної роботи. План допомагає правильно розподілити, економно використовувати свій час. Обґрунтування в ньому обсягу, змісту, послідовності роботи протягом певного часу надає роботі цілеспрямованості, творчого характеру.

Раціональне планування студентом свого навчання залежить від дотримання ним таких передумов:

1. Уміння відрізняти головне від другорядного в самостійній роботі. Насамперед потрібно зосередитись на опануванні головним матеріалом, відповідно спланувавши для цього свій час.

2. Зосередженість на навчанні всієї уваги, фізичних і моральних сил, думок і прагнень.

3. Цілеспрямованість і раціональність виконання завдань самостійної роботи.

Складаючи розпорядок дня, передбачаючи свою участь у всіх основних заходах, які здійснюються у вищому навчальному закладі, студент повинен орієнтуватися на навчальні програми, плани і розклад занять.

Використання відведеного на самостійну роботу часу є справою творчою. Добре, коли студент у процесі роботи виробляє власний стиль, взявши в його основу наукову організацію праці. Економії часу сприяють знання основ комп’ютерної грамотності, бібліографії, система забезпечення обов’язковою літературою, вміння працювати з нею.

4.4.2. Методика пошуку літературних джерел

Кожний студент повинен правильно і швидко знаходити потрібну книгу, довідник, тобто бути знайомим з основами бібліографії. Бібліографія - це галузь знання про способи і методи складання і вивчення покажчиків літератури, списків, оглядів творів у пресі. Бібліографія полегшує і прискорює пошук необхідної літератури при підготовці докладів, інформації, а також в процесі наукової роботи.

Бібліографічні видання інформують читачів про літературу, що виходить, публікують анотації на книги і журнальні статті для бібліотечних каталогів. Майже в кожній бібліотеці читачі можуть користуватися спеціально підібраними фундаціями бібліографічної і довідкової літератури і різноманітними, бібліографічними картотеками, консультаціями.

Кожна бібліотека має каталоги, які полегшують підбір літератури. По угрупуванню матеріалу каталоги можуть бути систематичними, наочними, алфавітними. В систематичному каталозі відображається вся фундація даної бібліотеки, а картки розташовуються по галузях знання (такі каталоги мають крупні бібліотеки). Наочні каталоги є різновидом систематичних каталогів, і в них картки зібрані в алфавітному порядку відповідно до змісту книг. В алфавітних каталогах картки стоять в алфавітному порядку по прізвищах авторів або назвах книг (якщо автори не вказані). До цього каталогу звертаються у тому випадку, коли необхідно з’ясувати наявність книг певного автора в бібліотеці або знайти потрібну книгу, назва якої вже відома читачу.

Щоб підібрати літературу з якого-небудь питання (темі, проблемі), студент повинен знайти в систематичному каталозі відповідний відділ (наприклад, «Педагогіка») або підвідділ в цьому відділі (наприклад, «Етичне виховання спортсменів»), проглянути всі зібрані в них картки і скласти необхідний список літератури. В цей список слід включити основні праці учених по даній проблемі, керівництво, підручники, навчальні посібники;

потрібно обов’язково проглянути картки (бібліографічні списки) нових надходжень в бібліотеку і включити в список джерела, які вийшли останнім часом (журнальні статті, брошури, книги).

В кожній бібліотеці є картотека журнальної і газетної статі. В бібліотеках інститутів фізичної культури, як правило, є систематичні картотеки статі по фізичній культурі і медико-біологічним основам спорту. В такій картотеці можна знайти назву статі, опублікованої в періодичних виданнях по проблемах спорту, назви статі із збірок праць, матеріали різних конференцій, вчені записки і т.п. Ці картотеки несуть оперативну інформацію, оскільки частіше, ніж інші, поповнюються свіжими матеріалами. В картотеці дані рубрики по видах спорту, виділені розділи по історії видів спорту, в розділах «Персоналії» підібрані статті про тренерів, спортсменів, педагогів. В бібліотеках є також картотеки авторефератів дисертацій по фізичному вихованню і медико-біологічним основам спорту.

На каталожних картках, окрім вказівки авторів книг, їх назв, роки, місця видання і видавництва, проставляються бібліотечні шифри, звичайно в лівому верхньому кутку картки. Для того, щоб одержати книгу максимально швидко, необхідно указувати всі її дані, у тому числі і шифр, оскільки це набагато полегшить бібліотекарям пошуки потрібної книги.

В процесі навчання в інституті студенту доводиться звертатися до різних довідкових видань. До них відносяться енциклопедії, словники, статистичні і інші довідники. В Педагогічній енциклопедії можна знайти матеріали з питань виховання, утворення, загальним питанням педагогіки і психології, в Медичній - з анатомії, фізіології, санітарії, гігієні, охороні здоров’я. Енциклопедичний словник по фізичній культурі і спорту в трьох томах містить багато матеріалів з питань історії і теорії фізичної культури і спорту, з усіх видів спорту. В словнику розкривається зміст специфічних термінів і понять.

Велике значення має отримання найтерміновішої, останньої інформації про роботи, що виходять в світ. Оперативна інформація про видавані в країні книги і журнальні статті дається в спеціальних виданнях.

Спеціальні статті з питань фізкультури і спорту публікуються в спеціальних журналах проблем фізичної культури. Статті по фізичному вихованню і спорту друкуються також в різних педагогічних, медичних журналах, тематичних збірках.

Підбір книг по темі, що цікавить студента, доцільно починати з проглядання каталогів. Проте і в каталогах не завжди легко можна знайти кращу або найнеобхіднішу по даній проблемі книгу. Іноді важко визначити і послідовність роботи з різними книгами, статтями і іншими джерелами.

В багатьох бібліотеках крім каталогів складаються рекомендаційні списки літератури по різних розділах. Крім того, в бібліотеках, як правило, постійно чергує кваліфікована бібліографія, яка може дати довідку або консультацію з усіх питань пошуку і роботи з книгою.

4.4.3. Методика вивчення наукової, навчальної, навчально-методичної літератури

Провідне місце у системі форм самостійної роботи належить роботі з книгою. Передусім це стосується вивчення суспільних і гуманітарних наук, де книга є найважливішим засобом засвоєння змісту навчання та науки.

Основи формування навичок самостійного читання закладаються в середній школі. Однак вони часто виявляються недостатніми для успішного навчання у вузі. Студенту під час самостійної роботи доводиться вивчати різні види літературних джерел, зокрема наукової літератури. Вони відрізняються від інших авторською інтерпретацією сформульованих найважливіших теоретичних положень. Напрацювання основоположників того чи іншого напряму у філософії, економічній теорії, політології, соціології, міжнародних відносинах й інших науках настільки значущі для

глибокого розуміння теорії, що без нього неможливо обійтися в навчальній роботі.

У навчальній діяльності студентів особливе місце посідає самостійне вивчення наукових джерел, оскільки засвоєння їх змісту надає методологію, теоретичні основи наукового світогляду, розвиває здатність до творчого мислення, розширює кругозір, формує життєву позицію.

В організації роботи над науковими першоджерелами необхідно дотримуватися таких правил.

1. Чітко знати перелік праць, які підлягають обов'язковому, поглибленому вивченню. Він визначається навчальною програмою курсу.
2. Враховувати, що різні наукові праці використовують для вирішення різноманітних завдань: одні безпосередньо розкривають зміст проблеми, інші з'ясовують методологічну суть проблеми, ще інші – охоплюють ширше коло проблем і корисні у вивченні кількох суміжних наук. Окремі теми вимагають обов'язкового вивчення кількох наукових праць, кожна з яких висвітлює одну грань проблеми.
3. Приступаючи до самостійного вивчення складних теоретичних праць, студентам доводиться долати і певні психологічні труднощі. Попри індивідуальні особливості студентів (рівень підготовки, розвиток мислення, вміння самостійно працювати з книгою тощо), труднощі першого етапу є загальними для всіх. Передусім вони пов'язані з особливостями наукових праць як літературних творів. Вони не адаптовані для вивчення, оскільки не є ні навчальними, ні науково-популярними. Тому складні теоретичні питання в них далеко не завжди детально пояснюються, оскільки автор вважає, що це питання зрозуміле тим, кому він адресує свій твір.

Крім того, більшість рекомендованих для вивчення наукових праць покликана до життя певними історичними обставинами. Для студента ці обставини не завжди відомі, часто вони не проглядаються і в тексті твору. Усе це нерідко змушує студента вивчати тогочасні економічні, політичні,

соціальні умови, щоб зрозуміти сутність, особливості, значення сформульованої теорії.

Оскільки здебільшого роботи написані не з навчальною метою, в них може бути багато другорядного, неважливого для теми, що вивчається. Складність відмежування головного від другорядного пов'язана і з тим, що окремі положення наукових праць не мають у сучасних умовах того звучання, яке вони мали на час їх написання.

У лекціях, на консультаціях викладачі, як правило, коментують особливості наукової праці, рекомендують студентам найраціональніші способи подолання труднощів під час її опрацювання.

Самостійне вивчення складних наукових праць пов’язане з необхідністю розуміння їх мови. Йдеться про адекватне тлумачення незнайомих понять, термінів, термінологічних словосполучень. У наукових працях, написаних в історично віддалені часи, можливе вживання лексики, яка вийшла з мовного вжитку, що теж спричинює труднощі студента в адекватному тлумаченні тексту.

Не менш складно для студента застосувати теоретичні положення до реальної дійсності. Суть навчання у вищій школі полягає у закріпленні навичок доречного використання здобутих теоретичних знань у житті. Відповідно, вивчення наукових праць є не самоціллю, а інструментом майбутньої повсякденної діяльності. Тому робота студента над першоджерелами не може обмежуватися лише розумінням, запам’ятовуванням змісту теоретичних проблем, які в них розглядаються. Він повинен усвідомити, де і в яких випадках ці теоретичні положення можна застосувати в його повсякденному житті і в майбутній професійній діяльності. Якщо теоретичні висновки мають актуальне значення, то засвоєними їх можна вважати лише тоді, коли студент умітиме використати їх у житті, тобто за допомогою цих теоретичних положень аналізуватиме відповідні соціальні, економічні й інші ситуації. Більш підготовлений студент наштовхується на менше труднощів, він з ними справляється значно

легше, часто без прямої допомоги викладача. Іншому без кваліфікованої допомоги справитися з ними важко. До того ж молода людина не завжди достеменно знає природу своїх труднощів, а тому може не знайти адекватних засобів їх подолання.

З психологічної точки зору ці труднощі пов'язані з орієнтуванням у матеріалі, який вивчається. Головним психолого-педагогічним моментом в організації самостійної роботи студентів є формування необхідної орієнтовної основи для пізнання змісту, значення наукової праці, інтеграції почерпнутої в ній інформації у контекст раніше засвоєних знань, бачення можливостей використання цих знань на практиці. За своєю суттю орієнтовна основа дій студента щодо самостійного вивчення наукової літератури утворена набором конкретних завдань, виконання яких дає йому правильне спрямування в роботі. Маючи це на меті, викладач рекомендує студентам, що і як необхідно вивчити в конкретній праці, як «побачити» застосування її теоретичних положень у життєдіяльності суспільства.

На першому етапі необхідно вивчити історичні умови і причини, що спонукали автора до написання наукової праці. У зв’язку з цим важливо попередньо в загальних рисах ознайомитися з нею: прочитати зміст, передмову, висновки (післямову), переглянути посилання на джерела, імена, події. Це дає змогу з’ясувати причини, які спонукали автора взятися за написання праці, імена його ідейних союзників і опонентів, діалектику розвитку досліджуваної ним наукової проблеми. Така робота допомагає зрозуміти структуру праці, загальний розвиток думок автора, напрям роботи.

Корисним є і ознайомлення з критичною літературою, яка стосується цієї праці, а також з інформацією про досліджувану в ній проблему, яка міститься в енциклопедичних довідниках, словниках, журналах, брошурах.

Суттєво допоможе студентові в освоєнні матеріалу вивчення подій і фактів, що висвітлюються в праці. Проте просто знати факти недостатньо, необхідно вникнути в їх суть, зрозуміти причини їх виникнення, роль і значення у розвитку відповідного явища (процесу). До попереднього етапу

належить також робота щодо з’ясування поглядів, ідей особистостей, про які пише автор.

На другому етапі самостійної роботи над науковою працею відбувається засвоєння її ідейно-теоретичного змісту. Студент повинен вичленувати її вузлові ідеї в аспекті предмета, що вивчається, осмислити їх суть. Однак нерідко студенти вивчають і конспектують твори, сліпо йдучи за текстом. Користі від такої роботи мало. Бо, отримавши завдання виокремити у науковій праці вузлові ідеї та положення, вони часто виявляють свою безпорадність. Допомагає у розвитку відповідних вмінь постановка викладачем орієнтовних питань, що спрямовують самостійну роботу студента.

На цьому етапі доцільно проаналізувати ідеї і положення, які отримали творчий розвиток у праці, що вивчається. Тільки за таких умов можна зрозуміти те нове, що містить вона порівняно з іншими працями, з'ясувати, як, у яких взаємозв’язках розглядаються в інших роботах сформульовані у ній питання. Все це допомагає глибше зрозуміти порушені автором проблеми, всебічно розкрити їх зміст, простежити розвиток ідей і теорій.

Аналізуючи наукову працю, студент повинен зрозуміти логіку розвитку теоретичних положень, роздумів автора. Особливість цього завдання полягає в тому, що він пізнає закони суспільного розвитку не шляхом дослідження соціальної дійсності, як це робить вчений, що відкриває, обґрунтовує той чи інший закон, а шляхом оволодіння вже відкритого наукою. Маючи це на увазі, він мусить освоїти не готові висновки і результати, а пізнати джерело і логіку їх здобуття, тобто повторити процес наукового пошуку. Це означає, що під час самостійної роботи з твором студент обов’язково повинен розмірковувати вслід за автором.

Третім етапом роботи з науковою літературою є систематизація, узагальнення знань, аналіз на їх основі конкретних фактів і подій дійсності.

Особливість наукових праць полягає в тому, що закладені в них ідеї і положення розкриваються автором, як правило, не в одному місці роботи.

Зібрати воєдино однорідний матеріал - потрібна і нелегка справа для студента. Більшість авторів у своїх роботах багато важливих положень формулюють у процесі полеміки, яка може бути повчальною, науковою, доказовою, конкретною, конструктивною, заснованою на ретельному вивченні матеріалу. У процесі аналізу праць студент має навчитися відбирати з полемічного матеріалу позитивний зміст, тобто висловлювання і твердження, котрі протиставляються критикованим і є вкладом у розвиток економічної, історичної чи соціально-політичної теорії.

Багато теоретичних проблем і конкретних питань, які висвітлюються в наукових працях, тривалий час не втрачають свого значення. Тому творче оволодіння їх змістом передбачає вироблення у студентів умінь застосовувати теорію до розв'язання практичних завдань. Це породжує необхідність вивчати наукові праці у взаємозв'язку з сучасними реаліями, аналізувати з позицій теорії конкретні факти і події реального економічного і соціального життя.

З методичної точки зору процеси вивчення наукових праць, навчальної і навчально-методичної літератури (підручників з відповідних дисциплін, навчальних і навчально-методичних посібників, методичних розробок і вказівок, довідкової літератури), маючи багато спільного, наділені й певними особливостями. Вивчаючи їх, студенти, крім уміння читати книги і конспектувати матеріал, виокремлювати головні ідеї і пов’язувати їх із сучасними завданнями суспільного розвитку, повинні орієнтуватися в потоці цих видань, визначати головні, володіти культурою читання і ведення записів, мати навички роботи з бібліографічними виданнями тощо.

Однак нерідко вони не уявляють чітко, що спершу вивчати - наукову чи навчально-методичну працю. Однозначно відповісти на це питання важко. Все залежить від конкретної навчальної дисципліни, теми, рівня підготовки студентів. Іноді не обходиться без рекомендацій викладача, які твори і в якій послідовності вивчати. Через нерозуміння важливості цієї роботи деякі

студенти обмежуються читанням і конспектуванням навчально-методичної розробки до наукового твору, вважаючи, що вивчають його.

Правильна організація самостійної роботи з навчальною і навчально-методичною літературою передбачає з'ясування загальної послідовності вивчення рекомендованих до. теми, розділу курсу джерел, мети і завдань, методів і форм роботи з нею.

Книги - не єдине джерело навчальної інформації, їх доповнюють періодичні видання, зокрема газети, журнали; Інтернет. Головна їх особливість полягає у свіжості наукової думки (в наукових журналах публікуються результати останніх досліджень), наявності великого фактичного матеріалу для аналізу.

Обов'язковим елементом самостійної роботи з книгою, журналом, газетою є занотовування змісту прочитаного, найважливіших думок автора. Процес занотовування прочитаного актуалізує головні ідеї та положення, фіксує найважливіше у змісті, позитивно впливає на запам'ятовування матеріалу.

Основними загальноприйнятими формами занотовування прочитаних джерел є виписки, тези, план, конспект. Використання їх залежить від призначення, характеру твору, підготовленості студента.

Виписки - фрагменти з книжкового тексту, журналів, газет. Вони потрібні для того, щоб вибрати з прочитаного найсуттєвіше, що допомагає глибше зрозуміти текст. До їх переваг належать точність відтворення авторського тексту, накопичення фактичного матеріалу, зручність користування. Вони можуть бути дослівними (цитати) і довільними, коли думка автора викладається словами того, хто з нею ознайомлюється. При цьому важливо вміти стисло і не на шкоду змісту формулювати свої думки. Вправність дається не відразу, її досягають у процесі роботи над собою. Експериментально доведено, що самостійно сформульована фраза запам'ятовується в 7 разів швидше, ніж переписана. Тому за необхідності

активізувати свою пам’ять студенту слід самому формулювати те, що потрібно добре запам’ятати, а не пасивно фіксувати в пам'яті чужі рядки.

Виписки найкраще робити на картках, оскільки їх легко підібрати за темами навчального курсу, групувати за окремими проблемами, доповнювати чи звільнятися від застарілих.

Іншою формою занотовування при читанні книги, журналу є *план* - коротка форма запису основних питань, які розглядаються в книзі чи журнальній статті. Його можна складати під час читання чи після ознайомлення з прочитаним, що дає змогу підсумувати здійснену роботу. Складання плану після ознайомлення з прочитаним ефективніше, оскільки забезпечує його стисліcть, послідовність. Труднощі складання полягають у необхідності заздалегідь з’ясувати побудову тексту, розвиток думок автора, а потім ясно і стисло це викласти.

План не виключає цитування окремих місць і узагальнюючих положень. Його складання привчає студента до чіткого логічного мислення, допомагає виробити вміння коротко і послідовно викладати суть питання, організувати самоконтроль, стимулює його розумову працю.

Повнішою і досконалішою формою запису є *тези* - стислий виклад прочитаного. Вони не повторюють дослівно текст, але часто можуть бути близькими до нього, відтворюють деякі важливі для розуміння його змісту характерні вирази.

Тези особливо сприяють узагальненню матеріалу, викладу його суті в коротких формулюваннях. Як правило, у тезах не наводять обґрунтовуючих фактів, прикладів. Іноді в остаточному варіанті тези нумерують по порядку. Раціональна послідовність дає змогу зробити їх короткими, уникнути повторень.

В академічному навчальному процесі *конспект* вважають найдоцільнішою формою запису при вивченні наукової, навчальної, навчально-методичної літератури. Адже конспектування є процесом розумового переосмислення і письмової фіксації прочитаного тексту.

Внаслідок конспектування з'являється запис, який допомагає його автору негайно чи через деякий час із необхідною швидкістю відтворити отриману раніше інформацію. Сама етимологія слова «конспект» (лат. conspectus - огляд) дає ключ до розуміння суті Його як продукту діяльності. Конспектування дає змогу вичерпно викласти головний зміст творів, документів, з’ясувати внутрішній зв’язок і логічну послідовність обґрунтованих у них теоретичних положень.

До конспектування слід приступати лише після загального ознайомлення з його змістом, засвоєння зв’язку між основними думками, положеннями, головною ідеєю твору. Конспекти, складені без попереднього прочитання першоджерела, перенасичені другорядними відомостями. При цьому необхідно пам'ятати головні вимоги до конспектування. Вони зводяться до того, що конспект - не самоціль, а результат глибокої самостійної роботи студента над твором, а конспектування є творчим процесом. За змістом і формою конспект повинен бути складений так, щоб допомагати засвоєнню головних положень праці в їх логічній послідовності, швидкому, глибокому запам’ятовуванню і відтворенню прочитаного. Важливою вимогою до конспектування і головною його перевагою називають висловлювання студентом свого ставлення до прочитаного.

Дбаючи про раціональну організацію тексту конспекту, слід дотримуватися таких правил:

— чітко, стисло, лаконічно формулювати думку. Це дає змогу зосередитися на головному, найсуттєвішому в прочитаному тексті;

— дослівно занотовувати визначення, афористичні думки, аргументи автора. Думку, цитату не можна обривати посередині, за необхідності зробити пропуски в тексті використовують три крапки;

— всі цитати слід брати в лапки, точно зазначати джерело (назва, місце виходу у світ, видавництво, рік випуску, том, сторінка);

— оформлювати важливі статистичні дані у вигляді таблиць, графіків, діаграм;

— використовувати скорочення слів, умовних позначень, якщо вони цілком зрозумілі автору конспекту і не ускладнюють перечитування записів;

— записувати компактно, що дає змогу зробити конспект доступним для огляду;

— робити між рядками інтервали, достатні для вписування доповнень за необхідності;

— датувати записи.

Навіть добре підготовлений конспект слід постійно поповнювати і розширювати. Нові державні документи, висновки і тези, які стосуються законспектованого, цікаві свіжі факти і події, статистичні дані фіксують на полях. Окремі доповнення можна записувати на аркушах чи картках, які вкладають у конспект, за необхідності використовуючи їх.

Обсяг конспекту залежить від рівня підготовленості студента, характеру і складності літературного джерела. Однак багатослівні, великі за обсягом конспекти, як правило, свідчать про недосвідченість студента, недостатню осмисленість його роботи.

Виконаний із дотриманням головних вимог конспект сприяє засвоєнню знань, є неоціненною підмогою в підготовці до іспитів, у майбутній практичній діяльності.

Отже, дбаючи про засвоєння всього теоретичного змісту праці, її місця в історії розвитку економічної, історичної, філософської та іншої теорії, починати роботу над нею слід з орієнтовного читання, роблячи помітки найважливіших місць тексту (якщо це своя книга) або короткі виписки на закладках (якщо книга бібліотечна). Це дасть змогу не тільки зрозуміти, а й засвоїти її загальний зміст і внутрішню структуру, суттєво полегшить подальшу роботу над нею.

Список використаної літератури:

1. Выдрин В. М. Введение в специальность: Учебное пособие. / В. М. Выдрин – М.: Физкультура и спорт, 1980. – 119 с.

2. Філіпченко А. С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Навчальний посібник./ А. С. Філіпченко – К.: Академвидав, 2005. – 208 с.

Висновки до розділу 4

У сучасному світі значного прогресу усіх сфер діяльності людини в контексті соціалізації та гуманізації значне місце посідає студент, як представник молодої, найбільш активної частини суспільства. Він отримує широкі можливості підвищення рівня знань та професійної підготовленості, а також різнобічну спрямованість у реалізації найбільш досконалих сторін своєї особистості. Внутрішня готовність майбутніх фахівців до трудомісткої самостійної роботи з вдосконалення фізичних, особистісних, професійних якостей виявляється та активно розвивається у стінах вищих навчальних закладів, що є рушійною силою вдосконалення усієї системи вищої освіти.

Запитання для самоконтролю до тем розділу 4:

1. В чому полягають особливості дидактичної адаптації студентів до навчання?
2. Яких форм організації потребує науково-дослідна діяльність студентів?
3. Які вимоги до організації і методики самостійної роботи студентів?

Завдання для самопідготовки:

1. Встановити переваги та недоліки дистанційної освіти.
2. Дослідити можливості інтернет-освіти у галузі фізичної культури.
3. Дослідити навчальну діяльність студентів країн Європи.
4. Визначити ресурси самовдосконалення студента-спортсмена.

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ТА ТЕРМІНИ

Адаптація – [лат. adaptare пристосовувати] пристосування організмів до змінних умов існування [6, С. 22].

Аеробіка – система вправ, спрямованих на розвиток аеробних можливостей енергозабезпечення рухової активності людини [11, С. 346].

Аналіз – [гр. analysis – розклад, розчленування] метод наукового дослідження, що полягає в мисленому розчленуванні цілого на складові частини [12, С. 15].

Аспект – [лат. aspectus – вид, погляд] точка зору, з якої розглядається або оцінюється явище, поняття [4, С. 20].

Бакалавр – [лат. baccalaureus < baccalarius – старший студент, клерк] перший вчений ступінь у ряді країн [4, С. 22].

Болонський процес – діяльність європейських країн, яка спрямована на те, щоб зробити узгодженими системи вищої освіти цих країн [7, С. 8].

Висловлювання – думка, виражена розповідним реченням, яка може бути істинною чи помилковою [12, С. 201]

Вчитель – це фахівець, що викладає якийсь предмет, проводить виховну роботу в навчальному закладі [20].

Гіпотеза – [грец. hypothesis – основа, припущення] – наукове припущення щодо пояснення явища дійсності, яке потрібно довести на практиці та обґрунтувати теоретично [12, С. 201].

Глобальний – [фр. global] усеоб'ємлючий, що охоплює земну кулю [6, С. 174].

Глобалізація – процеси, що охоплюють земну кулю [6, С. 174].

Дедукція – [лат. deduction - відвожу, вивожу] – метод пізнання, заснований на висновках від загального до часткового (особливого) [12, С. 201].

Декан - [лат. decanus – десятник] керівник факультету у вищому навчальному закладі [4, С. 40].

Департамент – [лат. rector – керівник, управитель] керівник університету, або іншого навчального закладу [4, С. 139].

Закон – 1. Встановлене вищим органом державної влади загальнообов'язкове правило. 2. Звичай. 3. Об'єктивно існуючий взаємозв'язок явищ дійсності [8, С. 110]. 4. Необхідне, суттєве, стале співвідношення, що повторюється окремими явищами [12, С. 202].

Здоров'я – 1. Правильна, нормальна діяльність організму. 2. Той чи інший стан організму, самопочуття [8, С. 118].

Економіка – [гр. oikonomia - управління господарством] 1. Сукупність виробничих відносин, які відповідають ступеню розвитку виробничих сил. 2. Господарство певного району, країни, світу [4, С. 50].

Євроінтеграція - процес взаємного пристосування та об'єднання національного господарства двох і більше країн з однотипним суспільним устроєм у межах Європи [7].

Ідея – форма відображення зовнішнього світу, що охоплює цілі і перспективи його пізнання і практичного перетворення [12, С. 202].

Імідж – [англ. image – образ] сформований у масовій свідомості характер стереотипу, що має емоційно забарвлений образ кого-небудь чи чого-небудь [5].

Індивід – [лат. individuum - неподільне] 1. Кожний самостійно існуючий організм. 2. Окрема людина, особистість [6, С. 251].

Індивідуалізація – виділення особистості за її відмінні риси [6, С. 251].

Індукція – [лат. induction – наведення] метод пізнання, згідно з яким на основі висновків про часткове роблять висновки про загальне [12, С. 202].

Інтеграція – [лат. integratio – поповнення, відновлення] 1. Об'єднання в одне ціле будь-яких окремих частин. 2. Процес взаємного пристосування та об'єднання національного господарства двох і більше країн з однотипним суспільним устроєм [4, С. 63].

Кваліфікація – [лат. qualification < quails – який, якої якості + ficatio< facio – роблю] 1. Рівень, ступінь підготовки людини для виконання певної

роботи. 2. Робітнича професія, спеціальність. 3. Характеристика предмета, явища, віднесення його до певної категорії, групи [4, С. 72].

Культура – [лат. – освіта, розвиток] 1. Сукупність досягнень людського суспільства у виробничій, суспільній та розумовій діяльності. 2. Рівень розвитку якоїсь галузі господарського або духовного життя. 3. Ступінь суспільного та розумового розвитку, притаманний комусь [4, С. 86].

Конспект – [лат. conspectus – огляд] короткий письмовий виклад книги, статті, лекції, тощо [12, С. 202].

Концепція – [лат. – сприйняття] система поглядів на певне явище, а також основна ідея будь-якої теорії [4, С. 83].

Курсова робота – робота студента, виконана як підсумок навчання на певному курсі [12, С. 202].

Людина – 1. Жива система, що являє собою єдність фізичного (тілесного, біологічного) і духовного, природного, соціального, спадкового і прижиттєво набутого [10, С. 32]; 2. Жива істота, що володіє мисленням та мовою. 3. Особистість як втілення високих моральних якостей [8, С. 365].

Магістр – [лат. magyster – начальник, наставник] у багатьох країнах – вчений ступінь [4, С. 92].

Магістерська робота – самостійне дослідження, виконане студентом на завершальному етапі навчання в університеті [12, С. 202].

Маркетинг – [англ. marketing – торгівля, продаж] організація збуту товарів [13].

Метод – спосіб досягнення мети, сукупність прийомів і операцій теоретичного, практичного освоєння діяльності, спосіб певним чином організованої людської діяльності [12, С. 202].

Модель – зразок (еталон, стандарт), у більш широкому розумінні – будь-який зразок (умовний чи уявний) того чи іншого об’єкту, процесу чи явища [9, С. 355].

Моделювання (розробка та використання моделей) – процес побудови, вивчення та використання моделей для визначення та уточнення

характеристик та оптимізації характеристик і оптимізації процесу спортивної підготовки та участі в змаганнях [9, С. 355].

Модернізація - процес оновлення (осучаснення), відповідно до смаків та вимог сучасності [13].

Модернізувати – [фр. moderniser < moderne сучасний] – робити сучасним, змінювати відповідно до смаків та вимог сучасності, в тому числі оновлювати знаряддя, технологічний процес [6, С. 417].

Модуль – це логічно завершена частина теоретичного та практичного навчального матеріалу (розділ, тема) з окремої навчальної дисципліни, що передбачена навчальною програмою.

Мотивація – [з лат. movere] — спонукання до дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, керуючий поведінкою людини, який визначає її організованість, активність і стійкість; здатність людини діяльно задовольняти свої потреби [1].

Мотивація досягнення – це тенденція прагнення до успіху, наполегливість у разі невдач і гордість за виконання поставленої мети [1, С. 54].

Наука – сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення і систематизація об’єктивних знань про дійсність, одна з форм суспільної свідомості [12, С. 204].

Норма – [лат. norma – правило, взірець] 1. Загальновизнане, узаконене правило, взірець, звичайний стан. 2. Установлена кількість, міра, розмір чогось [4, С. 108].

Норма рухової активності - величина, яка повністю задовольняє біологічні потреби в русі і відповідає можливостям організму, сприяючи зміцненню здоров’я людини [11, С. 16].

Олімпійський рух – громадський рух, який базується на добровільному об'єднанні громадян та організацій з метою пропаганди ідей олімпізму, здорового способу життя, розвитку фізичної культури та спорту, що координується Національним Олімпійським комітетом України [14].

Олімпійський спорт – це напрям спорту, пов’язаний з організацією та проведенням спортивних змагань з олімпійських видів спорту та підготовкою спортсменів до цих змагань [13].

Освітньо-кваліфікаційні рівні – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості знань, умінь та навичок особи, що забезпечують її здатність виконувати завдання та обов'язки (роботи) певного рівня професійної діяльності [13].

Особистість – 1. Інтегральне поняття, що характеризує людину в якості об’єкта і суб’єкта біосоціальних відносин і об’єднує в ньому людське, соціально-специфічне та індивідуально-неповторне (за визначенням академіка Б. Д. Парігіна [2, С. 94]). 2. Сукупність характеристик, котра зумовлює неповторність людини [1, С. 29].

Організація – [фр. organisation] 1. Чітко впорядкований устрій чого-небудь. 2. Суспільне об’єднання, державна установа. 3. Структура, будова чогось [4, С. 111].

Педагогіка – [грец. *Παιδαγωγική*] – майстерність виховання – наука про спеціально організовану цілеспрямовану і систематичну діяльність з формування людини про зміст, форми і методи виховання, освіту та навчання [13].

План – система взаємопов’язаних завдань, що визначають строки, виконання програм, окремих робіт, операцій; порядок, послідовність викладу матеріалу [12, С. 204].

Політика – [гр. politike – мистецтво керування державою] 1. Діяльність органів державної влади і державного управління, що відображає суспільний лад та економічну структуру країни. 2. Сукупність питань та подій суспільного, державного життя. 3. Образ дій окремої людини, що визначає її ставлення до людей, спрямоване на досягнення певної мети [4, С. 125].

Поняття – форма мислення, що забезпечує пізнання сутності явищ, процесів, узагальнення їх ознак [12, С. 205].

Попит – вимоги на товари зі сторони покупця [8, С. 300].

Пояснення – з'ясування особливостей ситуації, розкриття мотивів, причин певних процесів, явищ, подій [12, С. 205].

Процес – [лат. processus – просування] 1. Хід розвитку якого-небудь явища, послідовна зміна станів у розвитку чогось. 2. Активний розвиток хвороби [4, С. 133].

Принцип – [лат. principium – основа, початок] 1. Основне вихідне положення якої-небудь науки, теорії. 2. Переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці. 3. Основні особливості будови якого-небудь механізму, приладу, споруди [4, С. 130].

Пропозиція – подання на розгляд як ймовірну можливість [8, С. 251].

Професія – [лат. profession] рід занять трудової діяльності, що вимагає певних знань, підготовки і трудових навичок і є джерелом існування [4, С. 132].

Реабілітація – [лат. rehabilitatio < re – назад, знову + habilitatio – право] поновлення доброго імені, незаплямованої репутації, втраченого здоров'я і т.д. [4, С. 136].

Результат – підсумок праці, діяльності [8, С. 272].

Рекреація – [лат. recreation – відновлення] перерва, проміжок часу між певними діями [6, С. 555].

Ректор – [лат. rector – керівник, управитель] керівник університету, або іншого навчального закладу [4, С. 139].

Реферат – доповідь на певну тему, що передбачає огляд відповідних літературних та інших джерел; виклад змісту наукової роботи, книжки, статті [12, С. 205].

Ринок праці – 1. система суспільних відносин, пов'язаних із купівлею і продажем товару «робоча сила»; це також сфера формування попиту й пропозиції на робочу силу; механізм, що забезпечує узгодження ціни та умов праці між роботодавцями і найманими працівниками [15]. 2. Сфера формування попиту і пропозиції на робочу силу. Через ринок праці здійснюється продаж робочої сили на визначений термін. Ринок впливає на

всі сфери економіки. Він дає відповіді на питання ЩО, ДЛЯ КОГО, ЯК виробляти. Ринок праці, зокрема, регулює рух трудових ресурсів у народному господарстві [13].

Ринкова економіка – рос. рыночная экономика – економіка, що ґрунтується на принципах вільного підприємництва, різноманітності форм власності на засоби виробництва, ринкового ціноутворення, договірних відносин між господарськими суб'єктами, обмеженого втручання держави в господарську діяльність [15].

Самоорганізація – приведення у чітку систему своїх дій [13].

Самореалізація – постійне прагнення до повного розвитку власних вроджених можливостей; визнане К. Роджерсом, А. Масловим та ін. найважливішим мотивом дії людини, основним бажанням, не завжди досяжним, метою людського буття [16].

Самостійний – 1. Вільна людина, яка не знаходиться у підпорядкуванні; незалежна. 2. Здійснюваний своїми силами, без допомоги чи керівництва інших [8, С. 280].

Система – [гр. system̲a – ціле, складене із частин, з'єднання] 1. Певний порядок у розташуванні і зв'язку чого-небудь (*система виховання*). 2. Форма організації чого-небудь (*виборча система*). 3. Ціле, що являє собою єдність закономірно розташованих та взаємопов'язаних частин (*сонячна система*). 4. Сукупність принципів, які є основою певного вчення. 5. Сукупність установ, об'єднаних у єдине ціле. 6. Будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих частин. 7. Звичайне, регулярне, звичне явище. 8. Класифікація [4, С. 149].

Система занять – багаточисельна їх кількість, що об'єднана такими взаємозв'язками, які дозволяють досягнути поставленої мети [9].

Система кредитних одиниць (ECTS) – це системний підхід до написання освітніх програм шляхом присвоєння кредитних одиниць її компонентам (дисциплінам, курсам, тощо).

Соціалізація - [від лат. socialis – суспільний] процес засвоєння людським індивідом певної системи знань, норм та цінностей, який дозволяє йому функціонувати як повноправний член суспільства [17].

Спеціаліст – людина, яка володіє спеціальними знаннями, навичками, досвідом роботи в певній галузі діяльності (економіки, науки тощо) і отримала спеціальність за освітою або в практичній діяльності [15].

Спеціалізація – [лат. specialis – особливий] 1. Оволодіння спеціальними знаннями в певній галузі. 2. Зосередження діяльності на певному занятті, спеціальності. 3. Поділ праці на окремі операції [4, С. 151].

Специфіка – [лат. specificus – особливий] те, що притаманне виключно цьому предмету або явищу, його істотні ознаки, особливість [4, С. 151] – мистецтво ведення змагання з супротивником [9].

Спорт – [англ. sport] фізичні вправи з метою досягнення високих результатів у змаганнях або зміцнення організму [4, С. 152].

Стратегія – [гр. strategia < stratos військо + ago веду] 1. Наука і мистецтво підготовки ведення війни та великих воєнних операцій. 2. Мистецтво керування суспільною, політичною боротьбою [4, С. 154]. 3. Система знань про закономірності змагальної боротьби. Стратегія передбачає: 1) вивчення тенденцій гри; 2) визначення спрямованості процесу підготовки команди на основі досвіду її участі в попередніх змаганнях і вивчення умов проведення майбутніх [9].

Структура – [лат. structura – побудова] 1. Взаємо розміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; побудова. 2. Устрій, організація чого-небудь [4, С. 154].

Студент – 1. [лат. *studens*, родовий відмінок *studentis* – «ретельно працюючий», «такий, що займається»], учень вищого, у деяких країнах і середнього навчального закладу [13]. 2. Походить від лат. studens – усердно працюючий. В Древньому Римі і у Середньовіччі студентами називали будь яку особу, яка займалася пізнанням. З виникненням університетів у XII ст. термін став використовуватися для тих хто вчиться і для тих хто вчить; після

того як ввели в навчальні заклади звання для викладачів (магістр, професор и др.) – тільки тих, хто навчається [18].

Статут – це цілий комплекс правил, прийнятий будь-яким добровільним співтовариством людей і покликаний організувати і врегулювати діяльність цього співтовариства найкращим чином [19].

Судження – розумовий акт, що реалізує ставлення мовця до змісту висловлюваного [12, С. 206].

Сутність – головне, основне, визначальне у предметі [12, С. 206].

Теза – коротко сформульовані основні положення доповіді, лекції, повідомлення тощо [12, С. 206].

Учень – 1. Той, хто вчиться в загальноосвітній або спеціалізованій школі, хто набуває якогось фаху, ремесла. Учні старших класів, учень слюсаря, учень морської школи. 2. Послідовник чиїхось поглядів, учення [20].

Факт – [лат. factum – зроблене] 1. Дійсна подія, явище; те, що сталося, відбулося насправді. 2. Дійсність, реальність; те, що об’єктивно існує [4, С. 169].

Фактор – [лат. factor – той, що робить, створює] суттєва обставина, причина, рушійна сила якогось процесу, явища; чинник [4, С. 169].

Факультет – [лат. facultas – здатність, можливість] відділення вищого навчального закладу, де викладається ряд наукових дисциплін з певної спеціальності і готують фахівців певного профілю [4, С. 170].

Фахівець – 1. Той, хто добре володіє даною спеціальністю, професіонал, спеціаліст, (у ремеслі) майстер [21]. 2. Людина, яка володіє фаховими (спеціальними) знаннями та навичками в якій-небудь галузі (сфері) виробництва, науки, техніки, мистецтва тощо та яка має фах (спеціальність) [22].

Фізична досконалість – історично обумовлений рівень всебічного фізичного розвитку і фізичної працездатності, який забезпечує можливість оптимального пристосування до умов виробництва, військової справи,

побуту, а також високу дієздатність і довговічність перебігу життєво важливих функцій [3, С.23].

Фізична культура – частина загальної культури, сукупність спеціальних духовних і матеріальних цінностей, способів їх виробництва і використання з метою оздоровлення людей та розвитку їх фізичних здібностей [10, С. 10].

Фізичне виховання – спеціалізований педагогічний процес цілеспрямовано систематичного впливу на людину фізичними вправами, природними силами, гігієнічними факторами з метою зміцнення здоров'я, розвитку фізичних якостей, вдосконалення морфологічних і функціональних можливостей, формування і покращення основних життєво важливих рухових навиків, умінь і пов'язаних з ними знань [10, С. 10-11].

Фізкультурно-оздоровчі технології – процес використання засобів фізичного виховання в оздоровчих цілях [11, С. 342].

Фітнес – система використання засобів оздоровлення організму людини [11, С. 342].

Фітнес-програми – форми рухової активності, спеціально організованих у рамках групових та індивідуальних (персональних) занять [11, С. 342].

Цитата – буквально відтворені фрагменти чужої промови чи статті для підтвердження власного погляду, полеміки з цитованим автором [12, С. 206].

Список використаних джерел:

1. Вейнберг Р. С. Гоулд Д. Психологія спорту. / Р. С. Вейнберг – К.: Олімпійська література, 2001. – 336 с.

2. Жмарев Н. В. Управленческая и организаторская деятельность тренера. / Н. В. Жмарев – К.: Здоров'я, 1986. - 128 с.

3. Іващенко В. П. Теорія і методика фізичного виховання: Навчальний посібник. Ч.1. / В. П. Іващенко, О. П. Безкопильний – Черкаси: Видавництво Черкаський ЦНТЕІ, 2005. – 263 с.

4. Коломієць Н. П. Словник іншомовних слів. / Н. П. Коломієць, Л. В. Молодова – К.: Освіта, 1998. – 190 с.

5. Мічуда А. Імідж тренера в системі маркетингу фізкультурно-оздоровчих послуг / А. Мічуда // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2002. – № 1. – С.105-108.

6. Словарь иностранных слов / Под ред. И. В. Лехина, С. М. Локшиной, Ф. Н. Петрова и Л. С. Шаумяна. – М.: Советская энциклопедия, 1964. – 784 с.

7. Степко М. Ф. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Лемківський, Ю. В. Сухарніков // Освіта України. – 2004. – № 60-61. – С. 7-11.

8. Толковый словарь русского языка / Под ред. М. И. Махмутова, А. В. Текучёва, Н. М. Шанского. – Л.: Просвещение, 1982. – 384 с.

9. Теория спорта / Под ред. В. Н. Платонова. – К.: Вища школа, 1987. – 424 с.

10. Теория и методика физического воспитания / Под ред. Т. Ю. Круцевич. Т. 1. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 424 с.

11. Теория и методика физического воспитания / Под ред. Т. Ю. Круцевич. Т. 2. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 392 с.

12. Філіпченко А. С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Навчальний посібник. / А. С. Філіпченко – К.: Академвидав, 2005. – 208 с.

13. Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/.

14. Закон від 14.09.2000р. №1954-III "Про підтримку олімпійського, параолімпійського руху та спорту вищих досягнень в Україні".

15. Словопедія. Термінологічний словник з економіки праці.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://slovopedia.org.ua/51/53392-0.html.

16. Словопедія. Універсальний словник-енциклопедія.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://slovopedia.org.ua/29/53409/20066.html

17. . Словопедія. Словник іншомовних соціокультурних термінів.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://slovopedia.org.ua/39/53409/260946.html.

18. Студент... що воно таке. Студент ? [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://bratstvo-lnu.org.ua/blog/shpilkuwannja/19.html.

19. Як просто [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://yak-prosto.com/sho-take-statut/.

20. Словопедія. Уроки державної мови (з газети «Хрещатик»). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://slovopedia.org.ua/30/53411/26000.html.

21. Словопедія. Словник синонімів Полюги. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://slovopedia.org.ua/31/53412/29692.html.

22. Словарь иностранных слов. – М.: Русский язык, 1989.